

RECEP TAYYIP
ERDOĞAN
ÜNİVERSİTESİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ISSN: 2757-5551

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Journal of Turkish Language and Literature

TÜRKDED-8

Haziran-2024

R İ Z E

RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
RECEP TAYYIP ERDOGAN UNIVERSITY FACULTY OF ARTS AND SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERGİSİ

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND
LITERATURE

TÜRKDED-8
HAZİRAN-JUNE-2024

Uluslararası hakemli bir dergi / *International Refereed Journal*

Yılda iki defa yayımlanan (Haziran-Aralık), uluslararası hakemli bir dergidir.
International refereed and widespread periodical journal published two times in one year (June-December)

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ
VE EDEBİYATI DERGİSİ / RECEP TAYYIP ERDOĞAN UNIVERSITY FACULTY OF
ARTS AND SCIENCES JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE /
TÜRKDED SAYI / NUMBER 8– HAZİRAN-JUNE-2024**

YAYIMLAYAN / PUBLISHED:

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ
VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ / RECEP TAYYIP ERDOĞAN UNIVERSITY FACULTY OF
ARTS AND SCIENCES DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE /
e-ISSN: 2757-5551**

SAHİBİ ~ OWNER

Yönetim Kurulu Adına
Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Murat TOMAKİN

**SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
(BAŞEDİTÖR)~EDITOR IN CHIEF**
Prof. Dr. İhsan SÂFİ

ALAN EDİTÖRLERİ~FIELD EDITORS
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (*Eski Türk
Edebiyatı*)

Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA (*Eski Türk Edebiyatı*)
Doç. Dr. Ümit HUNUTLU (*Eski Türk Dili*)
Doç. Dr. Ekrem GÜZEL (*Yeni Türk Edebiyatı*)
Dr. Öğr. Üyesi Gül Yılmaz ÇAL (*Yeni Türk Dili*)
Dr. Öğr. Üyesi Elif Şebnem DEMİRCİ (*Türk Halk
Edebiyatı*)
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN (*Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları*)
Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA (*Eski Türk Edebiyatı*)
Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ
GÖZELCE (*Türk Halk Edebiyatı*)

**YARDIMCI EDİTÖRLER~ASSISTANT
EDITORS**

Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA
Dr. Öğr. Üyesi Damlanur K. GÖZELCE
Arş. Gör. Emine GÜRBÜZ
Arş. Gör. Sefacan DOĞRU

**YABANCI DİL DANIŞMANLARI~
FOREIGN LANGUAGE CONSULTANTS**

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ÖZSEVEÇ
Dr. Öğr. Üyesi Volkan MUTLU
Öğr. Gör. Ahsen AVCILAR

HALKLA İLİŞKİLER~PUBLIC RELATIONS

Arş. Gör. Sefacan DOĞRU

KAPAK TASARIM~COVER DESIGN

Arş. Gör. Emine GÜRBÜZ

YAYIN KURULU~EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Hasan Ali ESİR
Prof. Dr. İhsan SAFİ
Doç. Dr. Ümit HUNUTLU
Dr. Öğr. Üyesi Elif Şebnem DEMİRCİ
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem GÜZEL
Dr. Öğr. Üyesi Gül YILMAZ ÇAL
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA
Dr. Öğr. Üyesi Damlanur K. GÖZELCE
Arş. Gör. Emine GÜRBÜZ
Arş. Gör. Seher E. PEHLİVAN
Arş. Gör. Sefacan DOĞRU

YAZIŞMA ADRESİ~CORRESPONDENCE

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 53100 Rize-
Türkiye
Recep Tayyip Erdogan University Faculty of Arts and
Sciences Department of Turkish Language and
Literature, 53100, Rize Turkey +90 0464 223 61 26,
tdedergisi@erdogan.edu.tr

Yazılarda belirtilen görüş ve düşünceler yazarların sorumluluğundadır, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini
yansıtmaz; yazıların bütün bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

*The opinions and ideas in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the idea of the journal
and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors*

DANIŐMA KURULU~ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah EREN (*Ordu Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Ahmet KARTAL (*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR (*Karadeniz Teknik Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (*Sakarya Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ (*Atatürk Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Ataemi MİRZAYEV (*Azerbeycan Milli Bilimler Akademisi*)
- Prof. Dr. Beyhan KESİK (*Giresun Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Bilal KIRIMLI (*Karadeniz Teknik Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Burul SAGINBAYEVA (*Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Cafer MUM (*İnönü Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (*Atatürk Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Gülhan ATNUR (*Atatürk Üniversitesi*)
- Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ (*İstanbul Medeniyet Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (*Atatürk Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA (*Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Mehmet AYDIN (*On Dokuz Mayıs Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK (*Necmettin Erbakan Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ (*İstanbul Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Muhammet GÜR (*Marmara Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR (*Atatürk Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ (*İstanbul Medeniyet Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Necip Fazıl DURU (*Ordu Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Öcal OĞUZ (*Hacı Bayram Veli Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (*Hacettepe Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Salim ÇANOĞLU (*Balıkesir Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Ülkü ELİUZ (*Karadeniz Teknik Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL (*Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Yavuz BAYRAM (*On Dokuz Mayıs Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU (*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Zeki TAŐTAN (*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*)
- Doç. Dr. Ahmet TOPAL (*Atatürk Üniversitesi*)
- Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ (*Karadeniz Teknik Üniversitesi*)
- Doç. Dr. Ergin JABLE (*PriŐtine Üniversitesi*)
- Doç. Dr. Faruk GÖKÇE (*Dicle Üniversitesi*)
- Doç. Dr. Tohid MELİKZADE (*Urmiye Azad Üniversitesi*)
- Dr. Mihály DOBROVITS (*Macaristan Szeged Üniversitesi*)

BU SAYININ HAKEMLERİ~REFEREES OF THIS ISSUE (TÜRKDED-8)

Abdülkadir DAĞLAR

Asiye Mevhibe COŞAR

Çağlayan YILMAZ

Çiğdem Usta

Dicle Özcan ELÇİ

Erhan ÇAPRAZ

Gülşah HALICI

Hüsna KOTAN

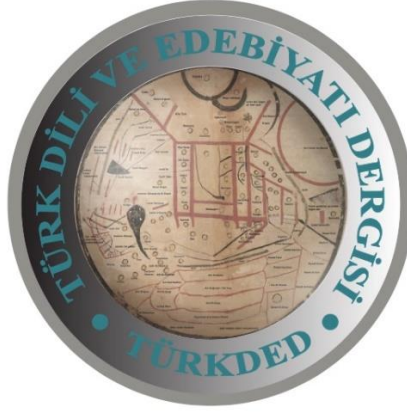
Mücahit KAÇAR

Sadık YAZAR

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Recep Tayyip Erdogan University Faculty of Arts and Sciences
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERGİSİ
JOURNAL OF TURKISH AND LITERATURE
TÜRKDED-8, 2024.

İÇİNDEKİLER – CONTENTS

PROF. DR. HASAN ALİ ESİR XVIII. Yüzyılın Başında Yazılan Bir Miraciye: İsmail Hakkı Bursevî ve Miraciye'si <i>A Mirajıye Written At The Beginning Of The XVIII. Century: İsmail Hakkı Bursevî And His Mirajıye</i>	1- 39
PROF. DR. SAVAŞKAN CEM BAHADIR – NAZAN ÂŞIK Farsçadan Tercüme Kıssa Tarzı Bir Vaaz Kitabı: Kitâb-I Mübekkiyât <i>An Exemplary Sermon Book In The Style Of 'Kıssa' Translated From Persian: Kitâb-I Mübekkiyât</i>	40-57
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜL YILMAZ ÇAL - AYŞE ALTUNSU Rize Ketenli Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar Contributions To The Compilation Dictionary From The Dialect Of Rize Ketenli Village	58-89
ELİF DUMAN Türk Mitolojisinde Kutsal Suyun Koruyucuları: Deniz Kızları <i>Guardians of Holy Water in Turkish Mythology: Mermaids</i>	90-102
HANDE HASANOĞLU Kül Tigin Yazıtında İşaretsiz Morfemler <i>Unmarked Morphems in the Inscription of Kül Tigin</i>	103-117
MEHMET ALİ KİRAZ “Atıyorum” Sözcüğünün Ünü(!)	118-119
YUNUS DOLU Köksal, Mehmet Fatih (2024), Rizeli Âtîf Efendi ve Divanı, Rize: Revak Yay., Isbn: 978-605-73461-8-6	120-122
MUSTAFA ALPEREN TAŞ Kaplan, Fatih (2021), Alperenler Özlümsüzlük Şerbetinden İçenlerin Hayat Hikayeleri. İstanbul: Ateş Yayımları, 128 S., Isbn: 978-625-7398-51-0.	123-127

**XVIII. YÜZYILIN BAŞINDA YAZILAN BİR MİRACİYE: İSMAİL HAKKI
BURSEVÎ VE MİRACİYE’Sİ**
A MIRAJIYE WRITTEN AT THE BEGINNING OF THE XVIII. CENTURY: ISMAİL
HAKKI BURSEVÎ AND HIS MIRAJIYE

HASAN ALİ ESİR

Prof. Dr, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

*Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Turkish Language and Literature*

hasan.esir@erdogan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0199-7266>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 29.05.2024

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 09.06.2024

Sayfa-*Pages*: 1-39.

XVIII. YÜZYILIN BAŞINDA YAZILAN BİR MİRACİYE:
İSMAİL HAKKI BURSEVÎ VE *MİRACİYE*'Sİ

*Prof. Dr. Hasan Ali ESİR**

Öz

Miraç, Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yolculuğu, oradan da semaya yükselerek Allah'ı ve diğer âlemleri görüp geriye dönmesi olayıdır. Olay, Hz. Muhammed'in kalbinin yarıp bu seyahate uygun hâle getirilmesi, Burak vasıtasıyla ve Cebrâil eşliğinde Mescid-i Aksâ'ya yolculuğu (isrâ), orada önceki peygamberlere namaz kıldırması, Sahretu'llâh'tan semaya yükselişi, Allah'ın huzuruna kabulü, sema katlarını dolaşması, diğer peygamberlerle görüşmeleri, cennet ve cehennem seyri ve geri dönmesi şeklinde özetlenebilir. Bu olaya Müslümanlar değer atfetmişlerdir. Bunun sonucunda Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında çok sayıda müstakil mirac-name yazılmıştır. Ayrıca pek çok divan ve mesnevi yazarı da eserlerinde bir bölüm olarak olaya yer vermişlerdir. Bu makalede İsmail Hakkı Bursevî'nin 1709'da tamamladığı *Miraciye*'sinin, müellif nüshası ile birlikte toplam 18 nüshası tanıtılmıştır. Tüm nüshalar metinleri üzerinden incelenmiş, nüshalarla ilgili, buldukları yerlerde verilmiş olan bilgilerle karşılaştırılmış, yanlış bilgiler düzeltilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu incelemelerde elde edilen bilgiler makaleye eklenmiştir. Makalede *Miraciye* metni şekil ve muhteva yönlerinden incelenmiş, elde edilenler sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mirac, mirac-nameler, Türk edebiyatında mirac, İsmail Hakkı Bursevî, *Miraciye*

**A MIRAJIYE WRITTEN AT THE BEGINNING OF THE XVIII.
CENTURY: ISMAIL HAKKI BURSEVÎ AND HIS MIRAJIYE**

Abstract

Miraj is the Prophet Muhammad's journey from Masjid al-Harâm to Masjid al-Aqsa, from where he ascended to the heavens to see Allah and the other worlds. The event can be summarized as the Prophet Muhammad's heart being split open and made suitable for this journey, his journey to Masjid al-Aqsa by means of Burak and accompanied by Gabriel, his leading the previous prophets in prayer there, his ascension from Sahretu'llâh to the sky, his admission to the presence of Allah, his wandering through the heavenly floors, his meetings with other prophets, his viewing of heaven and hell, and his return. Muslims attributed value to this event. As a result, many independent miraj-name were written in Arabic, Persian and Turkish literature. In addition, many divan and masnavi writers included the event as a chapter in their works. In this article, a total of 18 copies of Ismail Hakkı Bursawi's Mirajiye, which he completed in 1709, were introduced together with the author's copy. All copies were analyzed through their texts, compared to the information given in the places where they were found, and incorrect information was tried to be corrected. In addition, the information obtained in these examinations was added to the article. In the article, the text of Mirajiye was analyzed in terms of form and content, and the findings were evaluated in the conclusion section.

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasan.esir@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0002-0199-7266.

Key Words: Miraj, miraj-namas, miraj in Turkish literature, İsmail Hakkı Bursevî, Mirajıye

I. Giriş¹

Miraç, “yukarı çıkmak”, “yükselmek” anlamındaki Arapça “urûc” kökünden türemiştir. Kelimeye Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*’ünde “göğe çıkma” anlamı verilmiştir (*Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, t.y.). Miraç, İslam’da Hz. Peygamber’in göğe yükselerek Allah’ın huzuruna kabul edilmesi olayıdır. Bu olay hicretten bir yıl ya da on yedi ay önce Recep ayının 27. gecesi gerçekleşmiştir. Olayın iki aşaması bulunmaktadır: Birincisi Hz. Peygamber’in, Mescid-i Haram’dan Beytü’l-Makdis’e (Kudüs) götürülmesidir. *Kur’an*’da geçen bu aşama, “gece yürüyüşü” anlamında “esrâ”dır. İkinci aşama ise Hz. Peygamber’in Beytü’l-Makdis’ten semaya yükselişidir. Miraç olarak anılan bu yükselme *Kur’an*’da geçmez, ancak bazı hadislerde ayrıntılı olarak anlatılır (Esir, 2009, s. 684). Diğer dinlerde ve peygamberlerde Hz. Muhammed’in miracının tamamen benzeri bir urûc görülmez. Bu bakımdan Miraç dinler tarihinin tek ve benzersiz bir hadisesi olmak vasfına sahiptir (Akar, 1987, s. 319). Anadolu sahasında miraç mevzuu hem mensur hem de manzum eserlere konu olmuştur. Manzum mirac-nameler klasik Türk edebiyatının yanında halk edebiyatında da görülür (Akar, 1987, ss. 105-152).

I.1. *Kur’an-ı Kerim*’de Miraç

Miraç hadisesi, *Kur’an-ı Kerim*’de İsrâ (17. sure) ve Necm (53. sure) surelerinde geçen bazı ayetlerde yer almaktadır. İsrâ suresinin 1 ve 60. ayetleri Miraç hadisesine temas eder. İsrâ suresinin 1. ayetinde “Bir gece kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir; o, gerçekten işitendir, görendir.” (Özek vd., 1997, s. 281). İsrâ suresinin 60. ayetinde de “Hani sana ‘Rabb’in, insanları çepeçevre kuşatmıştır.’ demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve *Kur’an*’da lanetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.” (Özek vd., 1997, s. 287) denilmektedir. Yine Necm suresi 1-12. ayetler dolaylı, 13-18. ayetler doğrudan Miraç hadisesine temas etmektedir (Özek vd., 1997, s. 525).

I.2. Hadislerde Miraç

Miraç hadisesi hadislerde daha geniş bir şekilde yer almıştır. Metin Akar, hadislere göre miraç hususunda şu bilgileri vermektedir:

Sîret kitapları ile hadis metinlerinde miraç hadisesini anlatan sahabe rivayetleri mevcuttur. Zerkânî, miraç mevzuunda hadis rivayet eden 45 sahabenin ismini sayarak bunların rivayetlerini nakleden sîret ve hadis kitaplarını anlatır. Hafız ibni Kesîr, İsrâ suresini tefsir

¹ Bu makale, Mardin Artuklu Üniversitesi-Erciyes Üniversitesi Klasik Türk Edebiyatı Topluluğu ortaklığıyla 16-18 Ekim 2009 tarihlerinde Mardin’de düzenlenen “V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Harun Tolasa Hatırasına)” isimli sempozyumda sunulan “XVIII. Yüzyılın Başında Yazılan Bir Mi’râciyye: Şeyh İsmail Hakkî-i Bursevî ve *Mi’râciyye*’si” başlıklı tebliğin genişletilmesi ile oluşturulmuştur.

ederken hemen hemen bütün rivayetleri nakletmiştir. Altı sahih hadis kitabı içinde de bu rivayetler bulunmaktadır. Biz, bu mevzuda en sahih rivayetleri ihtiva eden Buharî ve Müslim'deki hadisleri esas aldık. Bu iki eserde miraç hadisesiyle alakalı hadisler Ebû Zer, Mâlik ibni Sa'saa, Enes ibni Mâlik, Abdullah ibni Abbas, Ebû Hureyre, Câbir ibni Abdullah ile Abdullah ibni Mes'ûd'a istinaden nakledilir. Bunların hepsi ahabın ileri gelenleridir. Ebû Zer, Mâlik ibni Sa'saa, Enes ibni Malik'in rivayetleri en mufassal olanlarıdır. Mâlik ibni Sa'saa ile Ebû Zer, naklettikleri her kelimeyi bizzat Hz. Muhammed'den duyduklarını açıkça söylemektedirler. Bu sebepten ikisinin rivayeti ayrı bir ehemmiyeti haizdir (Akar, 1987, s. 13). Miraç konusunun Arap, İran ve Türk edebiyatlarında işlendiğini biliyoruz.

I.3. Arap ve İran Edebiyatlarında Miraç

Arap edebiyatında İmam Gazzâlî (öl. 1111) ile başlayan miraç yazma geleneği çerçevesinde yazılan eserler genelde mensurdur. Kâ'b b. Züheyr b. Rebîa'nın (öl. 645?) Hz. Muhammed için yazdığı *Kasîdetü'l Bürde'sinde (Bânet Suâd Kasidesi)* içinde miraçla ilgili 11 beyit vardır. Türk edebiyatında bu kasidenin hem manzum tercüme hem mülemmaları hem de şerhleri yapılmıştır. Ebü'l-Âlâi'l-Ma'arrî (öl. 1057) ise yazmış olduğu *Risâletü'l-Gufrâ* adlı eseri dolayısıyla dinsizlikle suçlanmıştır (Akar, 1987, ss. 91-93). İran edebiyatında çok sayıda manzum miraciye yazılmıştır. Müstakil miraciyeler olduğu gibi mesneviler içinde yer alanlar da vardır. Nizamî'nin (öl. 1203) *Hamse'sinde*, Attar'ın (öl. 1293) *İlâhî-name* ve *Esrâr-name'sinde*, Molla Camî'nin (öl. 1492) *Mirkâdü'l-Akâid* inde, Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin (öl. 1505) *Lübb-ı Lübb-ı Manevî'sinde* miraciyeler bulunmaktadır. Bu manzum miraciyelerin yanında Farsça mensur miraciyeler de yazılmıştır (Akar, 1987, ss. 93-95).

II. Türk Edebiyatlarında Miraç

Türk edebiyatında miraç, başlangıçta sîretin bir bölümüdür. Daha sonraları mevlit, hilye gibi müstakil hâle gelmiştir. XII. asırdan itibaren gerek manzum gerekse mensur mirac-nameler yazılmıştır (Akar, 1987, s. 319). Miraç, Türk edebiyatında en çok işlenen konular arasındadır. Konu "mirac-name", "miraciye", "miracü'n-Nebî" gibi adlarla anılan müstakil miraç kitaplarında işlendiği gibi, divanlar, mesneviler başta olmak üzere çeşitli eserlerde bir bölüm olarak da yer almıştır. Nazım şekli olarak divanlarda kaside, mesnevilerde mesnevi, müstakil mirac-namelerde de mesnevi tercih edilmiştir. Müstakil mirac-namelerin en azı 102, en çoğu 1855 beyittir (Akar, 1987, s. 321). Bu da bize müstakil mirac-namelerin hacimce küçük olduklarını gösterir. Miraciyelerin toplandığı mecmualar da vardır. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu 01210 numarada kayıtlı *Mecmû'atü'n-Nu'ûti'n-Nebeviyye'*dir. 174 yapraktan oluşan bu mecmuanın 112^b-148^b sayfaları miraciyelere ayrılmıştır. *Mecmû'a*'daki miraciyelerin başında (112^b-120^a) Abdülbâkî Ârif Efendî'nin (öl. 1713) mesnevisi (arada mensur bölümler var) bulunmaktadır. Ardından gelen yapraklarda Nâdirî'nin (öl. 1627) (120a-121b); Riyâzî'nin (öl. 1644), (121b-123b); Sâbit'in (öl. 1712), (123b-126a); Atâyî'nin (öl. 1636), (126a-127b) kasidelerini; Neşâtî'nin (öl. 1674), (127b-128b); Atâyî'nin (128b-130a), (130a-132b), (132b-134a) ve

(134a-135a) üç mesnevisi; Fuzûlî'nin (öl. 1556) mesnevisi (135a-136a); Âzerî'nin (öl. 1585) mesnevisi (136a-138a); başlıksız mesnevi (138a-140a); Yahyâ'nın (öl. 1582) mesnevisi (140a-141a); Hâletî Efendi'nin (öl. 1631) mesnevisi, (141a-142b); her biri "Mi'râciye" başlığı altında dört mesnevi (142b-144a), (144a-145b), (145b-147a), (147a-148b) yer almaktadır (*Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı - Detaylı Arama*, t.y.)². Miraç motif olarak Türk edebiyatında ilk kez *Satuk Buğra Han Destanı*'nda görülür. Çağatay sahasında XII. yüzyılda Hakîm Ata tarafından yazıldığı kabul edilen 122 beyitlik *Mirac-nametü'l-Hazret* türün ilk müstakil örneği sayılır. Mîr Haydar'ın mirac-namesi Anadolu dışında yazılmış bir diğer örnektir (Uzun, 2020, s. 136).

II.1. İsmail Hakkı Bursevî'ye Kadar Miraç

Anadolu sahasında ilk müstakil mirac-nameyi XV. yüzyılın başında Ahmedî (öl. 1412) 1405'te *Tahkîk-i Mirac-ı Resûl* başlıklı 497 beyitlik eseri ile yazmıştır (Akdoğan, 1989, ss. 269-308). Yaşar Akdoğan'ın yayımladığı Ahmedî'nin bu eserinin bir başka yayını Ümit Hunutlu tarafından yapılmıştır. Ümit Hunutlu'nun 444 beyit olarak yayımladığı nüsha Yaşar Akdoğan yayınından beyit sırası ve sayısı bakımından farklılıklar gösterdiği gibi, bazı kelime ve ifade farklılıkları da taşımaktadır (Hunutlu, 2018, ss. 281-346). Metin Akar'a göre ise Türk edebiyatında ilk müstakil manzum mirac-name -hiç olmazsa bugün için- XIV. yüzyılda yazıldığını söylediği isimsiz ve müellifi ve müstensihisi bilinmeyen mirac-namedir (Akar, 1987, s. 155, 320). Anadolu sahasında yazılan manzum mirac-namelerin en eskilerinden biri de 494 beyitten müteşekkil anonim bir mirac-namedir (Develi, 1998, ss. 81 ve 139-169). Metin Akar'ın da *Kitâb-ı Mirâc* adıyla tespit ettiği ve XIV-XV. yüzyıllarda yazılmış olabileceğini söylediği mirac-name bu eserdir. Metin Akar, eseri 678 beyit olarak tespit etmiştir (Akar, 1987, s. 157). Aksaraylı Îsâ adlı bir şair tarafından yine XIV-XV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen 341 beyitlik bir *Miraciye* vardır (Uzun, 2020, s. 136). Eser üzerinde Sema Özdemir'in yüksek lisans çalışması bulunmaktadır (Özdemir, 1996, ss. VII, 130). Bu konuda başka müstakil mirac-nameler de vardır. Abdülvâsi Çelebi (öl. 1414'ten sonra) 1414'te *Mirâcnâme-i Seyyidü'l-Beşer Hazret-i Resûlullâh Aleyhi Efdalü's-Salavât* adlı 566 beyitlik mirac-name yazmıştır. Bu mirac-name Metin Akar tarafından yayımlanmıştır (Akar, 1987, ss. 161 ve 325-383)³. XV. asırda mirac-name yazarlardan bir diğeri de Ârif mahlaslı bir şairdir. *Mi'râcû'n-Nebî* adlı eserini 1437'de telif etmiştir. Metin Akar, incelediği miraciyeler arasında en hacimli olduğunu söyler; eser 1745 beyittir. Akar, ayrıca metinde geçen "Bin sekiz yüz elli biş dâne güher" (yk. 157a) mısraından, nüshanın 110 beyit eksik olduğunu da belirtir (Akar, 1987, ss. 164-165). XV. asır şairlerinden İbrahim Bey'in Mirac-name'si ise 275 beyittir (Duman, 1997, ss. 171 ve 178-202). Abdülbâkî Ârif Efendî'nin eseri *Mesnevî-i Ârif Der-Vasf-ı Mi'râc-ı Bâ-İbtihâc-ı Hazret-i Server-i Kâ'inât ve Eşref-i Mahlûkât Salla'llâhu 'Aleyhi ve Sellem*

² *Mecmû'a*'daki şairlerin ölüm tarihleri tarafımızdan eklenmiştir.

³ Mustafa İsmet Uzun, 567 beyit olduğunu söylüyor (Uzun, 2020, s. 136).

başlığını taşıyan 315 beyitlik bir eserdir (Ayan, 1986, ss. 3-11)⁴. Türk edebiyatında Mensur miraciyeler de vardır. 1^b-55^a sayfalardan oluşan ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan *Mi'râc-ı Muhammed* bunlardan biridir (Uslucan, 2013, s. 6 ve 197).

Mirac konusunu bir bölüm olarak eserlerinde işleyen şairler de olmuştur. Kaside ve gazelde bunun örnekleri çoktur. Büyük ve küçük mesnevilerde miraca ayrılan bölümler vardır. Şairler arasında divanını miraçla süslemeyen yok gibidir (Ayan, 1986, s. 2). Anadolu sahasında mevlit ve mirac-name gibi konuları ilk defa işleyen Âşık Paşa'dır (öl. 1332) (Yavuz, 1999, s. 247).

Âşık Paşa eserinin ayrı ayrı yerlerinde iki bölümlü bir mirac-name yazmıştır. Bunlar birbirlerini tamamlar bir özellik gösterir. O, 100 beyti bulan ilk kısımda, Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e gelişini konu edinir. Özellikle Kudüs, Mescid-i Aksâ ve orada bulunan değerli mekânları, ait oldukları tarih ve şahıslarla canlı bir şekilde, tasvirî olarak anlatır. 193 beyte yer verdiği ikinci kısımda ise Peygamber'in göklere yükselişini, Cebrâil ile olan yolculuğunu; bu yolculukta gördüklerini ve meleklerin hâllerini anlatır (Yavuz, 1999, s. 249).

872/1467'de Muhammed adlı bir müellifin yazdığı ve Türk edebiyatında bilinen ilk manzum *Sîref* te 572 beyitlik bir miraç bölümü vardır (MC 84^b-101^b)⁵. Lâmiî Çelebi'nin de (öl. 1532) *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde de "Ol şeh-süvâr-ı meydân-ı lâhût ve ol şehriyâr-ı evvân-ı melekûtun mi'râc-ı rûh [ve] minhâc-ı cismânîsi vasfındadır ki berk-i Burâk-ı zemîn-neverd ü encüm-gerd ve zemân-mesâk birle, tıbâk-ı nüh-tâk-ı cihân, nitâk-ı eflâkden tarfetü'l-'ayn içinde 'ubûr idüp dîde-i meftûhî kühl-i envâr-ı İlâhî birle rûşenâyî ve sîne-i meşrûhî feyz-i esrâr-ı nâ-mütenâhî birle âşinâyî tahsîl eyledi." başlığı altında 94 beyitlik bir miraciye bölümü vardır (Esir, t.y.). Miraciyeler, bilhassa XVI. asırdan sonra divanlara da girmiştir. XVII ve XVIII. asırlarda hemen hemen her divan şairi bir veya birkaç miraciye yazmıştır (Akar, 1987, s. 130). XVIII. yüzyılda siyasi, iktisadi ve içtimai hayattaki duraklama ve gerileme, edebiyatta pek görülmez. Bu asrın başında Nedîm (öl. 1730), sonunda da Şeyh Gâlib (öl. 1799), iki büyük şahsiyet olarak dikkat çekmiştir. Mesnevide önceki yüzyıllara göre bir zayıflık görülürse de orijinal unsurlarda artış, bu yüzyıldaki mesnevilerde görülen temel değişikliklerden biridir. Önceki yüzyıllarda olduğu gibi XVIII. yüzyılda da Hz. Peygamber'in hayatı etrafında gelişen olayların anlatıldığı mesneviler yazılmıştır. Bunlar arasında Şeyh İsmail Hakkı da (öl. 1725) *Miraciye'sini* mesnevi tarzında ve XVIII. yüzyılın başında 1709'da yazmıştır⁶.

II.1.1. İsmail Hakkı ve *Miraciye'si*

II.1.1.1. Hayatı

İsmail Hakkı Bursevî üzerinde en geniş araştırmalardan birini Ali Namlı; *İsmail Hakkı Bursevî*,

⁴ Metin Akar, Abdülbâkî Ârif Efendî'nin ölüm tarihini 1225/1810 olarak vermiş ve incelemeye esas aldığı nüshada beyit sayısını 316 olarak tespit etmiştir (Akar, 1987, ss. 184-186).

⁵ Eser üzerinde 2010 yılından beri çeşitli çalışmalar yaptık, çalışmalarımız devam etmektedir.

⁶ Miraç konusunda daha detaylı bilgi için bk. (Esir, 2009, ss. 683-705).

Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı adlı eseri ile yapmıştır. Ali Namlı'nın eserinde İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler özetle şöyledir: XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış âlim, mutasavvıf bir şair olup Celvetiye tarikatına mensuptur. Asıl adı İsmail'dir. Şiirlerinde kullandığı "Hakkı" mahlasını diğer eserlerinde de ismiyle birlikte kullanmış ve zamanla bu mahlas ismiyle bütünleşmiştir. 1063/1653'te bugün Doğu Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Aydos'ta doğmuştur. Baba tarafından seyyittir. Babası Mustafa Efendi, İstanbul'da Aksaray'da doğmuş ve orada büyümüştür. 1652 yılında, İsmail Hakkı'nın doğumundan bir yıl önce, meydana gelen büyük yangında evleri yanmış, düzenleri bozulmuş, bu yüzden Aydos'a yerleşmişlerdir. Mustafa Efendi'nin kabri Aydos'tadır. İsmail Hakkı daha üç yaşlarında Aydos'ta babası tarafından Celvetî halifelerinden Osman Fazlı Efendi (Atpazarlı Osman Fazlı) (öl. 1691) ile tanıştırılmıştır. İsmail Hakkı yedi yaşında annesi vefat etmiştir. İsmail Hakkı'nın ikisi büyük, biri küçük üç erkek kardeşi vardır. On bir yaşında Edirne'ye gitmiş ve Şeyh Abdülbâkî Efendi'nin yanında yedi sene kalarak tahsiline devam etmiştir. Daha sonra Şeyh Abdülbâkî Efendi tarafından, tahsilini tamamlaması için İstanbul'da Osman Fazlı Efendi'ye gönderilmiştir. İsmail Hakkı, meşhur hattat Hafız Osman'dan (öl. 1698) hat dersleri de almıştır. Nihayet bu aşamalardan sonra, Osman Fazlı Efendi tarafından Üsküb'e halife tayin edilmiştir. Ardından yine Osman Fazlı Efendi'nin isteği ile Köprülü'de ve Ustrumca'da görev almıştır. Daha sonra şeyhi tarafından Edirne'ye çağırılmış ve Bursa'ya halife tayin edilmiştir. İsmail Hakkı, Sultan II. Mustafa (öl. 1704) ile 1695 ve 1696 yıllarında iki defa gerçekleştirilen Avusturya Seferleri'ne de katılmıştır. 1700 yılında hacca gitmiştir. Bu ilk hacı, gidiş dönüşle birlikte on yedi ay sürmüştür. İkinci hacca gidişi ise 1710-1711 yılları arasında olmuş ve birincide olduğu gibi yine on yedi ay sürmüştür. İsmail Hakkı bundan sonra Tekirdağ, Şam, Üsküdar'da belirli süreler ikamet etmiş, 1723'te tekrar Bursa'ya dönmüş ve hicri tarihe göre yetmiş beş yaşında 1137/1725'te vefat etmiştir. Kabri Bursa Tuzpazarı'nda inşa ettirdiği caminin kible tarafındadır.

II.1.1.2. Eserleri

İsmail Hakkı ile ilgili yapılan çalışmalarda onun eserlerinin sayısı ile ilgili çeşitli rakamlar ileri sürülmektedir. Eserlerinden bazılarının farklı adlarla kayıtlı olması, bazılarının ele geçirilememiş olması, bazılarının tam olarak ona ait olup olmadığının tespit edilememesi, onun olmayan bazı eserlerin ona aitmiş gibi gösterilmesi ya da kimi araştırmalarda bazı küçük eserlerinin dikkate alınmaması gibi sebepler bu farklılığı oluşturmaktadır. Kabaca söylemek gerekirse eserlerinin sayısı 120-130 civarındadır. Temelde Türkçe ve Arapça yazan İsmail Hakkı, zaman zaman Farsça da yazmıştır. Eserlerinin çoğu Türkçe, kırk kadarı da Arapçadır. Türkçe ve Arapça karışık olanlar da vardır. Türkçe eserlerinde sade bir dil kullanmıştır. Bursevî'nin eserleri konularına göre başta tefsir olmak üzere hadis, fıkıh, akaid, kelam, tasavvuf, vaaz ve hutbeler, şiirler ve diğer konular şeklinde tasnif edilmektedir. Tefsir konusundaki en önemli eseri *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*'dır. İbn Hacer'in (öl. 1449) *Nuhbetü'l-Fiker* ve İmam Nevevî'nin (öl. 1277) *Kırk Hadîs*'inin şerhleri ise hadis alanındaki önemli eserleri arasındadır. İsmail

Hakkı'nın manzum eserlerinin dışında, mensur olanlarında da pek çok manzumesi bulunmaktadır. Hüseyin Vassaf, bir eserinde İsmail Hakkı'nın Türkçe, Arapça, Farsça olmak üzere manzumelerinin yetmiş bin beyitten fazla olduğunu, başka bir eserinde de İsmail Hakkı'nın gerek *Divan*'ında gerekse diğer eserlerinde yer alan şiirlerinin yüz bin beyitten fazla olduğunu söylemektedir. Mahmûd Nâsîh Efendi (öl. 1902), *Sübhatü's-Sâlikîn* adlı eserinde İsmail Hakkı'nın bütün eserlerini tarayarak manzumelerini bir araya getirmeye çalışmıştır (Namlı, 2001, ss. 33-48, 72, 74, 79, 89-112, 161-219).

II.1.1.2.1. *Miraciye*

İsmail Hakkı âlim, fazıl, şair, mutasavvıf ve müfessir kişiliği ile temayüz etmiştir. O, bu yönlerini *Miraciye*'sine yansıtmıştır. İsmail Hakkı Bursevî'nin 1709'da tamamladığı *Miraciye*'sinin, müellif nüshası ile birlikte toplam 18 nüshası bu makalede tanıtılmıştır⁷. Görülen nüshalar, metinleri üzerinden incelenmiş, nüshalarla ilgili, buldukları yerlerde verilmiş olan bilgilerle karşılaştırılmış, yanlış bilgiler düzeltilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu incelemelerde elde edilen yeni bilgiler de makaleye eklenmiş ve değerlendirilmiştir. *Miraciye*'de müellifin adı, "Şeyh İsmâ'il-i Hakkîye nazar" (82^b/b.2) mısraında geçmektedir.

İsmail Hakkı'nın miraç hakkındaki yorumları en geniş olarak *Muhammediyye* şerhi olan *Ferâhu'r-Rûh* ve *Ruhu'l-Beyân* tefsirinde yer almaktadır⁸. Türk edebiyatında manzum mirac-nameler üzerinde detaylı araştırma yapan Prof. Dr. Metin Akar'ın *Miraciye* ile ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

Okuyucuyu ilahi aşka davet eden sekiz beyitlik girişten sonra Hz. Peygamber övülür, miracın maksadı belirtilir. Mir'râc hadisesi 17. beyitten sonra anlatılmaya başlanır. Müellifin meşayihinden olmasının tesiriyle olacak, eserde en çok Mirac, Sidre, Cennet, Cebrâil, Arş, Sidre, Kürsî, Rû'yetullâh ve tekellüm motifleri işlenmiş, bunların tasavvufi açıklamaları yapılmıştır. Miraciye dokuz beyitlik bir hatime ile son bulur. Burada da şefaât isteği dile getirilmiştir. Müellifin adı da bu bölümde geçmektedir. İsmail Hakkı'nın üslubu sanatlıdır. Tasavvufi fikirlerin mufassalan anlatıldığı kısımlarda sözün uzatıldığı görülür. Farsça isim ve sıfat tamlamalarına fazlaca yer verilmiştir. Bazı beyitlerde ayetlerden iktibaslar yapılmıştır. Bunlar yerinde ve başarılı olarak kullanılmasına rağmen eserin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Miraciye'nin sekiz yerinde bağlantı beyitleri yer almıştır. Vezni kullanışta ve kafiye seçmede başarılıdır. Daha çok Arapça ve Farsça kelimeleri kafiyelemiştir. Eser dinî-tasavvufî bir mi'raciye karakteri arz etmektedir. Türünün güzel örneklerinden biridir. Yazma nüshalarının çokluğu onun beğenilen bir eser olduğunu gösterir (Akar, 1987, s. 172).

II.1.1.2.1.1. *Miraciye*'nin Nüshaları

II.1.1.2.1.1.1. Müellif nüshası

1. *Miraciye*'nin müellif nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi (E.H.)

⁷ Metin Akar'ın "gördüğümüz diğer nüshalar" (Akar, 1987, s. 171) dipnotuyla haber verdiği nüshalar da tanıtılan bu nüshalar arasındadır.

⁸ Bu konuda bk. (Kara, 2015, ss. 36-61).

1790'da kayıtlı mecmuanın 66^b-83^{a9} yapraklarında bulunmaktadır. Mecmua, İsmail Hakkı tarafından düzenlenmiştir. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu-2* de 2872. sırada şu bilgileri vermiştir:

Aharlı kâğıt. 200 mm boy ve 140 mm eninde 123 yaprak. Sahifede nesih ve talik ile değişik uzunlukta ve sayıda satır. Şeyh İsmail Hakkı'nın eliyle 1121'de (1709-10) yazılmıştır. Siyah deri cilt. Bu mecmua 1137/1725'te vefat eden ve pek çok telifatı bulunan Şeyh İsmail Hakkı Celvetî'nindir. İçinde Şeyh'in naat, ilahi, gazeller ile Es'ile ma'aş-şerh adlı sufiyane bir kasidesinin şerhi, Hüdâ, tarikat-ı Üveysiye, serâpâ vs. kelimelerin izah ve şerhleri, meşhur Miraciye'si ve diğer şiirleri ile sonunda mecmuanın itmamına dair tarih manzumesi vardır (Karatay, 1961, ss. 316-317).

Müellif nüshası ile ilgili Prof. Dr. Metin Akar da *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nameler* adlı eserinde şu bilgileri vermiştir:

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H. 1790, yaprak. 66^b-82^b. Telif tarihi ?¹⁰, Müstensihî: Müellif, İstinsah Tarihi: 1121/1709. 22 yaprak. Yazı harekeli nesih. Yazmanın ebadı 16.6X11 cm. Dîbâce, başlıklar ve bağlantı beyitleri surhla. Her sayfada 15 beyit var. Tezhip ve cetvel mevcut değil. Kâğıt filigranlı aharlı, açık samani renklidir. Cilt koyu kahverengi deriden. Cilt ebadı 20X13.6 cm. Şemse ve köşebent yok. Yıldız baskılı iki cetvel arasında kalın zencirek mevcut. Baş: Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı safâ / Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ. Son: Bu-durur dil-h'âhımız yâ Mustafâ / Olalım bâ-cümle ümmet der-safâ. Müellif hattıyla olan bu Miraciye'de 478 beyit vardır¹¹. Bir kısım nüshalarda beyit sayısı 477, 475 ve 457'ye düşmüştür. Mesnevi nazım şekliyle aruzun remel bahriyle "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır (Akar, 1987, ss. 171-172).

Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu-2* de 2489. sırada, Emanet Hazinesi 1615'te kayıtlı İsmail Hakkı'nın bir *Miraceye*'sinden daha *Osmanlı Müellifleri-1*, 28⁸ den naklen bahsediyor:

Aharlı kâğıt. 212 mm boy ve 150 mm eninde 24 varak. Sahifelerde harekeli nesihle 95 mm uzunluğunda 11 satır. Serlevha ve cetveller yaldızlı. Miklepli kırmızı deri ve ebru cilt. Miraciye-i İsmail Hakkı. İsmail Hakkı diye tanınmış Osmanlı ulema ve musanniflerinden bulunan bu zat 1137/1725'te Bursa'da vefat etmiştir. Pek çok eseri vardır. Mi'raç-name'si 477 beyitli bir mesnevidir. Baş: Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı safâ / Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ (Karatay, 1961, s. 179)¹².

⁹ *Miraciye*'nin metni 82^b'de tamamlanıyor. 83^{a2}'de müellif tarafından eserin bitirilişine düşürülen 3 tarih vardır.

¹⁰ Telif tarihi 1121 / 1709'dur. İstinsah tarihi telif tarihi olacaktır (Müellif hattıdır).

¹¹ Biz 477 beyit olarak tespit ettik.

¹² Bu nüsha hakkında, nüsha tanıtımı 12. sırada bilgi verildi.

II.1.1.2.1.1.2. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler veri tabanında tam metin açık erişim olarak “Mirac” ve “İsmail Hakkı” başlıkları ile arama yapıldığında 13 *Miraciye*'den 12'sinin metin ve nüsha bilgilerine ulaşıyor (*Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı - Detaylı Arama*, t.y.)¹³.

1. Miraciye: Dil: Türkçe (Veri tabanında Arapça olarak geçiyor). Kütüphane: Manisa Kütüphanesi. Koleksiyon: Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon. Koleksiyon No: 733/3. Yaprak, Satır: 191b-210b yk., 13 st. Boyutlar: 205X155-160X103 mm. Yazı: Harekeli Nesih. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi:1122/[1709].

2. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi. Koleksiyon: Hüdaî Efendi. Koleksiyon No: 00477. Yaprak, Satır: 1b-14a, 19 st. Boyutlar: 205X135-155X95 mm. Yazı: Talik. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: Bilinmiyor.

3. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Atıf Efendi Kütüphanesi. Koleksiyon: Atıf Efendi. Koleksiyon No: 01781. Yaprak, Satır: 1b-23b, 11 st. Yazı: Harekeli Nesih. Müstensih: Dervîş Muhammed b. Ebî Bekr. İstinsah Tarihi: 1301/[1884].

4. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Süleymaniye Kütüphanesi. Koleksiyon: Pertev Paşa. Koleksiyon No: 00637-014. Yaprak, Satır: 173b-183a yk. (Veri tabanında 183-193 yk.), 29 st. Boyutlar: 225X175-180X75 mm. Yazı: Talik. Müstensih: Dervîş Seyyid Muhammed el-Hüseyinî. İstinsah Tarihi: 1186/[1772]. 182a-183a'da 1121 tarihine düşürülmüş 11 tarih bulunmaktadır.

5. Miraciye: Dil: Türkçe (Veri tabanında Arapça olarak geçiyor). Kütüphane: Atıf Efendi Kütüphanesi. Koleksiyon: Atıf Efendi. Koleksiyon No: 01501-001. Yaprak, Satır: 1b-15b yk., 17 st. Yazı: Talik. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi:1190/[1776].

6. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Süleymaniye Kütüphanesi. Koleksiyon: Hacı Mahmud Efendi. Koleksiyon No: 01867-002. Yaprak, Satır: 48b-67b yk. 13 st. 67b'de rakamla 477 beyit olduğu yazılmış. Veri tabanında 48-89 yk. 17 st olarak kayıtlı. Yazı: Harekesiz Nesih. Müstensih: Sâlih ibn Elhâc Mustafâ. İstinsah Tarihi:1121/[1709].

7. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Bursa İnebey Kütüphanesi. Koleksiyon: Ulucami. Koleksiyon No: 2510. Yaprak, Satır: 1b-20b yk., 13 st. 20b'de rakamla 477 beyit olduğu yazılmış. Yazı: Harekeli Nesih. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: 1121/[1709]. Veri tabanında “istinsah x. xııı. asır” olarak kayıtlı.

8. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Bursa İnebey Kütüphanesi. Koleksiyon: Genel. Koleksiyon No: 4356/2. Yaprak, Satır: 88b-103a+103a-111a yk., 17 st. 103a'da kıraat kaydı var ve rakamla 477 beyit olduğu yazılmış. Yazı: Harekesiz Nesih. 102b'de Müstensih: Mahmûd Nâsîh. İstinsah Tarihi: 1323/[1905] kaydı var. 103b-106b'de 1121 tarihine düşürülmüş 13 tarih ve 107a'da da 1323 tarihine düşürülmüş 1 tarih toplam 14 tarih var. 107b-111a'da İsmail Hakkı'ya takriz ve 1084, 1085, 1090, 1101 tarihlerine düşürülmüş

¹³ Koleksiyon numarası 001615 olanda metin bulunmamaktadır (bk. nüsha tanıtımı 12. sıra). Veri tabanında nüshalar “*Mi'râciyye*” şeklinde kayıtlıdır. Makalede yazım birliğini sağlamak için “*Miraciye*” yazımı tercih edildi.

4 tarih daha bulunmaktadır.

9. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Bursa İnebey Kütüphanesi. Koleksiyon: Genel. Koleksiyon No: 76/1. Yaprak, Satır: 1b-13a yk., 21 st.. Yazı: Talik. 13a'da 475 beyit olduğu belirtilmiş. 13a-13b'de müellif nüshasında da olan 2 tarih bulunmaktadır. 13b'de mukabele kaydı var. Müstensih: Mahmûd Nâsîh. İstinsah Tarihi: 1320/[1902].

10. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Bursa İnebey Kütüphanesi. Koleksiyon: Genel. Koleksiyon No: 124. Yaprak, Satır: 2b-21b yk., 13 st., Yazı: Harekeli Nesih. 1b-2a'da 1121 tarihlerine düşürülmüş 11 tarih bulunmaktadır. Bunlardan 3'ü müellif nüshasında olan tarihlere dir. Son sayfa tamiratta başa getirilmiştir. Katalogda "Mef hattı olması muhtemel" notu düşülmüş. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: 1121/[1709]. "Mef hattı olması muhtemel" notunun etkisiyle ve eserin yazılış tarihi olan 1121'de bitirilmiş olması nedeniyle olmalı, İrfan Poyraz müellif nüshası saymıştır (bk. Miraciye Nüshaları ile İlgili Genel Değerlendirme). Ancak yazmada müellif ya da müstensih dair bir bilgi yoktur. Bu nedenle nüshanın aynı yıl içerisinde müellif hatından çoğaltılmış bir nüsha olma ihtimali daha mümkün gözükmektedir.

11. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Bursa İnebey Kütüphanesi. Koleksiyon: Orhan. Koleksiyon No: 622/19. Yaprak, Satır: 131b-147a yk., 15 st. Eserin başı 131b-132a yaprak tamiratta sona getirilmiş. Yazı: Talik. Müstensih: Es-Seyyîdü's-Şeyh Abdullatîf ibn Muhammed Es'ad Hakîr-i Şeyh Ahmed Gazzî-zâde eş-Şeyh Elhâc Mustafâ. İstinsah Tarihi: 1123/[1711]. Târîh-i İnşâ-i Hazret-i Hakkî. Sene 1121/[1709].

12. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Topkapı Sarayı Kütüphanesi. Koleksiyon: Emanet Hazinesi. Koleksiyon No: 001615. Yaprak, Satır: 24 yk. (İlgili yerde metin yok.). Yazı: Nesih. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: Bilinmiyor.

13. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Manisa Kütüphanesi. Koleksiyon: Manisa İl Halk Kütüphanesi. Koleksiyon No: 10209/1. Yaprak, Satır: 1b-17b yk., 15 st., Yazı: Harekesiz Nesih. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: 1228/[1813].

II.1.1.2.1.1.3. İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı veri tabanında 4 nüshanın tam metin açık erişim bilgileri bulunmaktadır (*İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı*, t.y.) (http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/).

1. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Nadir Eserler Kütüphanesi. Koleksiyon: Türkçe Yazma. Demirbaş No: NEKTY00245. Yaprak, Satır: 1b-18b yk., 17 st., Yazı: Talik. 15b'de 477 beyit olduğu belirtilmiş. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: 1137/[1725]. Ancak istinsah tarihine dair eserde bir tarih yok. 15b-18b'de 1121 tarihlerine düşürülmüş 14 tarih bulunmaktadır. Yazmanın baş tarafında sahiplik kaydı var.

2. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Nadir Eserler Kütüphanesi. Koleksiyon: Türkçe Yazma. Demirbaş No: NEKTY00343. Yaprak, Satır: 1b-24b yk., 11 st. 24b'de rakamla 477 beyit olduğu yazılmış. Yazı: Harekeli Nesih. Müstensih: Dervîş Muhammed b. Ebû Bekr. İstinsah Tarihi: 1191/[1777]. Yazmanın başında eski rakamla 1a-2a'da 1121 tarihlerine düşürülmüş 12 tarih bulunmaktadır. Eski rakamla 1a'da

1276/[1859] tarihli sahiplik kaydı var.

3. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Nadir Eserler Kütüphanesi. Koleksiyon: Türkçe Yazma. Demirbaş No: NEKTY00621. Yaprak, Satır: 81a-95b yk., 17 st. Baştan 29 beyit yazılmamış. Bu beyitler için 81a sayfa boş bırakılmış. Yazı: Talîk. Müstensih: Vahdî Mîr İbrâhîm Eş-Şehîr Kapudan Çelebi Hasan Pâşâ-zâde. İstinsah Tarihi: 1130/[1718].

4. Miraciye: Dil: Türkçe. Kütüphane: Nadir Eserler Kütüphanesi. Koleksiyon: Türkçe Yazma. Demirbaş No: NEKTY02577. Yaprak, Satır: 1b-20b yk., 13 st. Yazı: Harekeli Nesih. 20b'de 477 beyit olduğu belirtilmiş. Müstensih: Bilinmiyor. İstinsah Tarihi: 1137/[1725 (1b başlıkta)].

II.1.1.2.1.2. *Miraciye* Nüshaları ile İlgili Genel Değerlendirme

Miraciye'nin Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu No: 733/3 ve Atıf Efendi. Koleksiyon No: 01501-001'de kayıtlı nüshalarında dil, veri tabanında yanlış olarak Arapça kaydedilmiştir. Pertev Paşa Koleksiyon No: 00637-014'te yaprak, satır: 173b-183a yk. olması gerekirken veri tabanında "183-193 yk." şeklindedir. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyon No: 01867-002'de kayıtlı nüshada yaprak, satır: 48b-67b yk. 13 st olması gerekirken veri tabanında "48-89 yk. 17 satır" olarak kayıtlıdır. Bursa İnebey Kütüphanesi Ulucami Koleksiyon No: 2510'de kayıtlı nüshanın istinsah tarihi 1121/[1709] olması gerekirken veri tabanında "istinsah x. xııı. asır" şeklinde kayıtlıdır. Bursa İnebey Kütüphanesi Orhan. Koleksiyon No: 622/19'da kayıtlı nüshada eserin başı (131b-132a yaprak) tamiratta sona getirilmiştir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi Koleksiyon No: 001615'te gösterilen yerde metin yoktur. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Demirbaş No: NEKTY00245'te kayıtlı nüsha veri tabanında istinsah tarihi "1137/[1725]" olarak kayıtlıdır ancak istinsah tarihine dair eserde bir kayıt yoktur. 6 nüshada *Miraciye*'nin beyit sayısının 477, 1 nüshada 475 olduğu rakamla belirtilmiştir. Müellif nüshasında 477. beyitten sonra, *Miraciye*'nin bitiriliş tarihine dair 9 beyitlik 1 tarih manzumesi ile 1 mısra ve 1 beyit bulunmaktadır. *Miraciye*'nin nüshalarında, eserin bitiriliş tarihi olan 1121'e 61 tarih düşürüldüğü tespit edilmiştir.

Miraciye, İrfan Poyraz tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Poyraz, eserinde "477 beyitten oluşan bu eser Bursevî'nin müellif hattı olup Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır." (Poyraz, 2007, s. 7)." şeklinde çalıştığı nüshayı tanıtmış; fakat nüshanın kütüphanede bulunduğu bölümü ve numarasını vermemiştir. Ancak eserin sonuna eklediği tıpkıbasımdan nüshanın Bursa İnebey Kütüphanesi Genel No: 124'te kayıtlı nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Poyraz, söz konusu çalışmasında İsrâ ve Mirac hakkında bilgiler vermiş (s. 13-40); *Miraciye*'yi günümüz harflerine aktarmış ve beyitlerin nesre çevirisini yapmıştır. Bunu yaparken metni "On Bâb" ve "Hatime"ye bölmüş, her bölümün sonunda "Alınacak Dersler ve İbretler" başlıkları altında, "faide", "şerh", "aşk", "tenbih", "tefsir ve izah" alt başlıklarında muhtevaya dair bazı açıklamalar yapmıştır (s. 43-167). Eser, Sözlük (s. 169-176) ve Tıpkıbasım (s. 178-216) ile tamamlanmıştır. Eserin Bursa İnebey Kütüphanesi nüshası ile (Makalede G kısaltmasıyla verildi.) çalışığımız Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Kitaplığı nüshasını (E.H.)

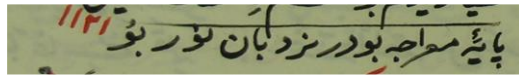
karşılaştırdık. “Bulmadı (E.H. 76^a/b.7): olmadı (G 13^b/b.9) // zât-ıla (77^a/b.4): Hakk ile (G 14^b/b.10)” kelimelerinden başka fark tespit edemedik.

II.1.1.2.1.3. *Miraciye*’nin Şekil Yönünden Değerlendirilmesi

Miraciye türü eserler çoklukla mesnevi nazım şekli ile yazılmışlardır. İsmail Hakkı’nın *Miraciye*’si hacim bakımından 477 beyitlik küçük bir mesnevidir. Şekil hususiyetleri yönünden daha önceki miraciyelere benzemektedir. Eserde bölümler arasında on tane geçiş beyti bulunmaktadır. Bu beyitler yazmada kırmızı mürekkepledir: Ger dilersen bulasın Hakdan sılât / Rûh-ı pâk-i Mustafâya vir salât (67^b/11)¹⁴, Ger dilersen olasın ehl-i salât / Vir Muhammed Mustafâya sad salât (68^a/b.4), Ger dilersen her dü-’âlemde selâm / Rûh-ı pâk-i Ahmede vir sad selâm (70^a/b.10), Sidrede kurmak dilersen ger hiyâm / Kıl salât u kıl selâm-ıla kıyâm (71^a/b.10), Ger terakkî-cû iseñ mâ-lâ-keîâm / Vir revân-ı Mustafâya çok selâm (74^a/b.1), Ger dilerseñ göresin nûr-ı Hüdâ / Es-salâtü ve’s-selâm olsun edâ (76^a/b.2), Ger dilerseñ bûy-ı Hak tola meşâm / Mustafâya vir salâtı subh u şâm (77^b/b.7), Sürmek isterseñ cinân içre safâ / Kıl salâtı berrevân-ı Mustafâ (79^a/b.15), Ger dilersen kabrüne reş ola mâ’ / Kıl salâtı vir selâmı dâ’imâ (81^b/b.6), Ger dilerseñ bula mir’âtuñ safâ / Gitmesun dilden salât-ı Mustafâ (82^b/b.2). Bu beyitler, *Miraciye*’nin mevlid gibi topluca ve nağme ile söylendiğine bir işaret sayılabilir. İsmail Hakkı, vezni kullanmada ve kafiye tercihlerinde başarılıdır. *Miraciye* metni (1-477. beyitler) aruzun *Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Devamında (82^b-83^a) müellif tarafından *Miraciye*’nin tamamlanışına 3 tarih düşürülmüştür. Bunlardan ilk ikisi tam tarih, üçüncüsü ise mücevher tarihtir. İlk tarih, son beyti tarih olan dokuz beyitlik bir kıt’adır, İkinci tarih, mısra; üçüncü tarih de beyittir. Kıt’a ve mısra *Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün*; beyit de *Müstef’ilün / Fa’ülün / Müstef’ilün / Fa’ülün (Mef’ülü / Fâ’ilâtün / Mef’ülü / Fâ’ilâtün)* kalıbıdır. Bu durumda eserde üç farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Tarihler şöyledir:

Hakkıya didüm bu nazm-ı dil-keşüñ târîhini

Pâye-i mi’râca budur nerd-bân-ı nûr bu 1121

4 = د 6 = و 2 = ب 5 = ه 3 = ج 1 = ا 200 = ر 70 = ع 40 = م 1 = ء 5 = • 10 = ی 1 = ا 2 = پ

6 = و 2 = ب 200 = ر 6 = و 50 = ن 50 = ن 1 = ا 2 = ب 4 = د 200 = ر 50 = ن 200 = ر

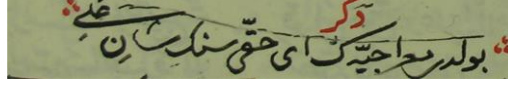
+

1121/[1709]

Diğer

Buldı mi’râciyyeñ ey Hakkî senüñ şân-ı ‘alî

¹⁴ Makalede *Miraciye*’den yapılan alıntılarda verilen sayfa numaraları müellif nüshasına göredir.

ب = 2 = و = 6 = ل = 30 = د = 4 = ی = 10 = م = 40 = ع = 70 = ر = 200 = ا = 1
ج = 3 = ی = 10 = ه = 5 = گ = 20 = ا = 1 = ی = 10 = ح = 8 = ق = 100 = ی = 10
س = 60 = ن = 50 = گ = 20 = ش = 300 = ا = 1 = ن = 50 = ع = 70 = ل = 30 = ی = 10

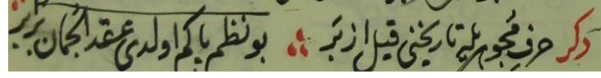
+

1121/[1709]

Dîger

Harf-i mücevher-ile târîhini kıl ezber

Bu nazm-ı pâküm oldu 'ikdu'l-cümân berâber

ب = 2 = ن = 50 = ظ = 900 = پ = 2 = ی = 10 = ق = 100 = ج = 3 = ن = 50 = ب = 2 = ب = 2

+

1121/[1709]

II.1.1.2.1.4. *Miraciye*'nin Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi

II.1.1.2.1.4.1. *Miraciye*'nin özeti: *Miraciye* olaylar bütünlüğü içerisinde on iki bölümde özetlenebilir. Birinci bölümde söze Besmele ile başlanmış ve Hz. Peygamber'in Allah âlemine (lâhût) yükselmesinin nedenleri, bu yolculuğun Allah'ın dilemesi ile ve aşkla gerçekleşmesi (66^b/b.9-67^a/b.7); ikinci bölümde Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e davetin gelmesi, Hz. Peygamber'in Burâk'la Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya vâsıl olması, geçmiş peygamberlerin kendisine tabi olmaları (67^a/b.8-67^b/b.11); üçüncü bölümde (Beytül-Makdis'te) Sahretü'llah'a (sahre, hacerü'l-muallak) (Bozkurt, 2002) çıkışı ve oradan semaya yükselişi; birinci gökte Hz. Âdem'e misafir olması, dokuz feleğin bir adımlık mesafede olması, her felekte birçok şeye tanık olması (67^b/b.12-69^a/b.3); dördüncü bölümde Beyt-i Ma'mûr'a varışı, vitir namazı kılması, meleklerin kendisine tabi olmaları, oradan yedinci semaya yükselişi, cuma günleri müminlerin ak libas giymelerinin müstehap (beğenilen bir davranış) olması, Halil İbrahim'i görmesi, Halil İbrahim'in çevresindeki çocukların erken yaşta ölen insanlar olmaları ve Cebrâil tarafından Hz. Peygamber'e söylenmesi, yedinci göğü geçtikten sonra, Kürsiler ve orada gördükleri (69^a/b.5-70^a/b.10); beşinci bölümde Cebrâil'in yol arkadaşlığında Burâk'la Sidre'ye varışı (Sidre'ler çoktur. Her amel, derecesine göre bu sidrelerden birine gider; kimi Arş'a, kimi Levh'e, kimi Kalem'e gider, kiminin gittiği yeri Allah'tan başka kimse bilmez.) ve Sidre'yi seyri (70^a/b.11-71^a/b.10); altıncı bölümde Sidre'nin seyrinden sonra Kürsî'ye vâsıl olması, Cebrâil ve Burâk'ın Kürsî'de kalmaları, Hz. Peygamber'in Refref'le hareketi, Ferş ve Arş'ı seyri (Ferş, Arş'ın üstündedir ve Ferş ancak Arş ile sağlamdır.) (71^a/b.11-74^a/b.1); yedinci bölümde Hz. Peygamber'in Allah'ın huzuruna kabulü, engelsiz Allah'ı görmesi (Bu bölümde İsmail Hakkı, duygu yoğunluğundan olacak, hikâyeye dâhil oluyor, sonra da "İdelüm biz mebhase yine

14

şürû” (75^b/b.9) diyerek tekrar konuya dönüyor. Bazen de, “Böyle fehm idün bu sırrı böyle siz” (75^b/b.14), “Ey fakîh gec fehm-ile olma mühân” (76^a/b.1) = “Siz bu sırrı böyle anlayın!”, “Ey fakih bunu geç, anlayacağım diye buralara takılıp kalma!” diyerek yol gösterici oluyor ve fakihlere uyarılar yapıyor.) (74^a/b.2-76^a/b.2); sekizinci bölümde bu görüşmenin nasıl olduğu (76^a/b.3-77^b/b.7); dokuzuncu bölümde miracın tamamlanması (77^b/b.8-79^a/b.15); onuncu bölümde dönüş yolunda Hz. Mûsâ’ya misafir olması ve aralarında geçen mükâleme, namazın elli vakitten beş vakte indirilmesi, yeryüzüne inmesi, bazı kimselerin bu hadiseye inanmamaları, ilk tasdik edenin Ebû Bekir olması (79^b/b.1-81^b/b.6); on birinci bölümde 34 miracın olması, bunlardan biri olan Hz. Peygamber’in miracının bedenle yapılmış olması ve faziletinin bedelsiz olması, diğer miraçların ruhla ilgili olması (81^b/b.7-82^b/b.2)¹⁵; on ikinci bölümde eserin dua ile tamamlanması (82^b/b.3-11) anlatılmıştır.

II.1.1.2.1.4.2. Miraciye’de motifler: Motif, bir edebî eserde dikkat çeken unsurlardan her biri şeklinde tanımlanabilir. Buna göre *Miraciye*’nin belli başlı motifleri şöyle sıralanabilir: **Aşk:** Miracın merdivenidir (66^b/b.7). **Davetin sebebi:** Hz. Peygamber miraca davet edilmeye en layık olandır. Miraç “âyât-ı kübrâ”yı (en büyük alametleri) görmek ve Hakk’ın sırlarını bilmek içindir (67^a/b.5-6). **Cebrâil (Cibrîl) ve davetin şekli:** Cebrâil miraç davetini bir gece ansızın getirmiştir (67^a/b.8-10). **Burâk:** Bir adımı, görüş mesafesinin ötesindedir, orta boyludur; bütün bineklerden üstündür (67^a/b.15; 67^b/b.1-2). **Mescid-i Aksâ’ya varış:** Hz. Peygamber Burak’la Mescid-i Aksâ’ya varmıştır (67^b/b.4). **Peygamberlere imamlık:** Mescid-i Aksâ’da iki rekât namaz kılmış; bütün peygamberler ona tabi olmuştur 67^b/b.5-9). **Sahretu’llâh:** Sahretu’llâh’tan semaya yükselmiştir 67^b/b.12). **Birinci felekte Hz. Âdem’le görüşme:** Birinci felekte Hz. Âdem’le görüşmüştür. Burası âlem-i berzaktır. Hz. Âdem’in ruhu oradadır (68^a/b.2-68^b/b.4). **Beyt-i Ma’mûr:** Hz. Peygamber feleklerden geçerek Beyt-i Ma’mûr’a ulaşmıştır (68^b/b.7-69^a/b.5). **Salât-ı vitir ve meleklerin Hz. Peygamber’e tabi olmaları:** Hz. Peygamber Beyt-i Ma’mûr’da bütün meleklerle vitir namazı kıldırması (69^a/b.7-8). **Yedinci felek ve ak libaslı insanlar:** Yedinci felekte ak libas giyen insanlar vardır. Cuma günleri ak libas giymenin müstehap olması buna bağlanmıştır (69^a/b.11-69^b/b.2). **Halil İbrahim ve çocuk yaşta insanlar:** Yedinci felekte, çevresinde insanlar olan Halil İbrahim’i görmüştür. Cebrâil’e, orada dolaşanların kimler olduklarını sormuş; Cebrâil, onların çocuk yaşta ölen insanlar olduklarını söylemiştir. Allah, o çocukları Resulullah’ın cediti İbrahim’e komşu kılmıştır (69^b/b.3-9). **Yüce kürsiler:** Yedinci semayı geçince yüce kürsiler görmüştür. Kürsilerin üzerinde insan ve cin suretleri vardır (69^b/b.12-13). **Altın perdeler:** Her meleğin elinde bir altın perde vardır. Orada görünen ceset (suret) değiştiğinde melek elindeki altın perde ile cesedi (sureti) örtüp gizler, ceset eski güzelliğine dönünce de perdeyi kaldırır (69^b/b.14-70^a/b.2). **Üç yüz ahlak:** Hüda’nın üç yüz ahlakı vardır; en büyüğü de güzel huydur (70^a/b.9). **Sidre ve Müntehâ:** Sidre son duraktır. Arada çok sidreler vardır. Müntehâ’nın ilk durağı Sidre’dir (70^b/b.1-

¹⁵. Miracın sayısı ile ilgili de ihtilaflar mevcuttur. Mahiyetleri farklı olmak üzere iki defa olduğunu kabul ederlerden başka otuz dört miraç hadisesi olduğunu düşünenler de vardır (Dönmez, 2018, s. 179).

2). **Sidre, Siccîn ve Hulle:** Sidre, kökü Siccîn'de olan bir ağaçtır. Kökü zakkumdur, kâfirlerin zehridir; dalları ise müminlere meyve verir ve hulleye benzer (70^b/b.15-71^a/b.3). **Kürsî:** Sidre'den sonradır (71^a/b.11). **Sidre'den öteye geçemeyiş:** Cebrâil ve Burak için Sidre son duraktır (71^a/b.12). **Refref ve bir melek:** Bir melek, Refref'le gelmiş. Hz. Peygamber, Refref'e binmiş ve Cebrâil'le vedalaşmıştır (71^a/b.14-71^b/b.5). **Ruhlar âlemi:** Aklın ermediği, yola aşkla devam edilmesi gereken bir âlemdir (71^b/b.6-10). **Ferş:** Arş'ın üstündedir (71^b/b.15). **Altı yüz kanatlı Süruş (Cebrâil) :** Süruş'un (Cebrâil'in) altı yüz kanadı olsa da miraç yolculuğuna (Kürsî'den sonra) katılamamış, coşkunluk içinde kalmıştır (72^a/b.3-4). **Arş'ta seyir:** Hz. Peygamber Arş'a yönelmiş, Arş ev sahibi gibi Hz. Peygamber'i gezdirmiştir (72^a/b.5-15). **H. Peygamber'in tek başına kalması:** Hz. Peygamber, yoluna tek başına devam etmiştir; aşkla yanmış, nura gark olmuş, ruh kaydı ve beden tedbiri elden gitmiş, kendinden geçmiştir (72^b/b.5-13). **Kâbe kavseyn Kurb-ı ev ednâ:** Hz. Peygamber, *Kâbe kavseyn* ve *Kurb-ı ev ednâ* makamlarına ulaşmıştır. Uzaklık ve yakınlık ortadan kalkmıştır (73^b/b.9-74^a/b.7). **Yârdan ayrılık, yâra kavuşmak:** Sevgiliye kavuşma rüzgârı esmiş, yârdan ayrılık, yâra kavuşmaya dönüşmüştür (74^b/b.11-13). **Allah'la görüşme:** Hz. Peygamber, burada, arada perde olmaksızın, Allah'la görüşmüş, mükâleme olmuştur (74^b/b.14-75^a/1,12,13-75^b/10-13). **Miracın tamamlanması:** Hz. Peygamber miracını tamamlamış, her menzilde istediklerini almıştır (77^b/b.8). **Beytü'l-Harâm:** Hz. Peygamber miracını tamamlamış ve Beytü'l-Harâm'a dönmek üzere yola çıkmıştır (77^b/b.10). **Arş'ta bırakılan terkîb:** Hz. Peygamber terkibini (sahibini ve öz varlığını) Arş'ta bırakmıştır. Sahibini ve öz varlığını bulmak / almak için tekrar Arş'a dönmüştür (78^a/b.1). **Müstevâ:** Temiz makamın adıdır. Herkesin ulaşması lazım gelen makamdır. Hz. Peygamber'den başkası o makama ulaşamamıştır (78^a/b.4-5). **Ayna ve at:** (Müstevâ'da) ona gündüz, ayna; hareket edenlerin ayakları da at olmuştur (78^a/b.11). **Kürsî:** Erişilmez makamdır. Hz. Peygamber'den başkası Kürsî'ye çıkamamıştır (78^a/b.12). **Cenneti seyir:** Cennetin çevresi duvardır. Orada her şey vardır (78^a/b.15). **Adn cenneti ve Allah'ı görme (Rü'yetullâh):** Adn cenneti cennetlerin en yücesidir, orada Hz. Peygamber Allah'ı görmüştür (Rü'yetullâh) (78^b/b.5). **Tâ Hâ:** Allah, Adn cennetinde Tâ Hâ suresini okumuş, herkes dinlemiştir (79^a/b.2). **On İki Burç:** On İki Burç Kürsî'den taksim edilmiştir (79^a/b.5). **Gıdâ:** Dünyadaki gibi sabah ve akşam yemek yenmektedir. Yemekler devamlıdır ve hiç tükenmezler (79^a/b.10-13). **H. Mûsâ'ya misafir oluş:** Hz. Peygamber dönüş yolunda Hz. Mûsâ'ya misafir olmuştur (79^b/b.2). **H. Mûsâ ile mükâleme, farz namazın beş vakte indirilmesi:** Hz. Peygamber, Hz. Mûsâ ile mükâlemeden sonra, Allah'a niyazda bulunmuş ve elli vakit namaz beş vakte indirilmiştir (79^b/b.3-7). **H. Peygamber'in Hz. Mûsâ ile görüşmesinin sebepleri:** İki sebebe bağlanmış; birincisi Hz. Mûsâ'nın diğer peygamberlerden daha uzun yaşamış olması, bilgili ve tecrübeli olması; ikincisi de "Kelîm" olmasıdır (79^b/b.10-14). **Miracın süresi:** Miraç bir nefeste olmuştur (80^a/b.4). **Harem'e dönüş:** Hz. Peygamber tüm yıldızları geçip Harem'e inmiştir (80^b/b.3). **İnanmayanlar:** Miraç olayını ilk duyanlar inanmamışlardır (80^b/b.9-11). **H. Ebû Bekir:** Miracı ilk tasdik eden Hz. Ebû Bekir olmuştur (80^b/b.12). **Miracın sayısı:** Biri cismani, diğerleri ruhani otuz dört miraç vardır (81^b/b.7-8).

Metin Akar'a göre İsmail Hakkı, miraç motiflerinin çoğunu anlatmamış, ele aldıklarının büyük bir

kısmı da birkaç beyitte geçiştirmiştir (Akar, 1987, s. 172).

II.1.1.2.1.5. *Miraciye*'nin Dil ve Anlatım Özellikleri

Eser sade görünse de yer yer anlaşılması güç, anlam derinliği olan çok sayıda ifade ile süslenmiştir; bu ifadeler esere değer katmıştır. Eser tasavvuf terimleri açısından da zengindir. Bütün bunlar yazarının tarikat mensubu olması ile izah edilebilir. Bazı beyitlerde yabancı terkiplerle karşılaşmıyoruz. Yabancı terkiplerin olmadığı beyitler bazen birbirini takip etmiştir: “Kıldı da’vet şeb içinde Hazreti / Tâ fenâda göre hasret hasreti // Ger dir isen Hakk-içün *keyfe erâh* / Bil ki aña yok fenâdan gayri râh // Var-idi yanınca cennetden Burâk / Kim basardı ayagın gâyet ırak (67^a/b.13-15); “Sordı Mûsâ Mustafâya farzdan / Kaç vakt emr etdi didi farz eden // Didi pencah vaktur olmam melûl / Kıluram tâ kim ecel ide hulûl // Didi vardur gerçi ‘âlf himmetün / Lîk var tahfff eyle zimmetün (79^b/b.3-5).

İsmail Hakkı, hikâyenin dışında arada kendi yorumlarını da katmıştır. Mesela dönüş yolunda Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerle değil de Hz. Mûsâ ile görüşmesini iki sebebe bağlaması gibi (79^b/b.8-13). Eserde, miraç olayı dikkat çekici bir şekilde anlatılmıştır. İsmail Hakkı zaman zaman hikâyeye dâhil olmuş, fakihlere uyarılarda bulunmuştur (bk. *Miraciye*’nin Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi). Bazen öğüt verici sözleri art arda sıralamıştır: “Var hazâna kalma seyr it der-bahâr / Kim gider turmaz katâr-ıla bahâr // Olsa ‘âşık ‘ışk-ıla cûy-ı revân / Tîz irer ma’şûkına rûh-ı revâ // Gir niyâz-ıla yola ne nâz-ıla / Menzile ir irmedin bir nâz-ıla // Tîr-i hük-m-endâz-ı bâzû rûy-per / Bâz kılssa hiç çîz olmaz siper // Gird-bâde olma rehde pey-sipur / Yoluñı bâd-ı sabâ gibi süpür” (78^b/b.11-15)¹⁶. Rû’yetullâh’taki manevi hava anlatılırken “bu-durur” tekrarları yapılmıştır: “Bu-durur ol kim didün *Allâhu nûr* / Yüzüne bakmaga âdem utanur // Bu-durur ol vech-i bâkî kim ‘ıyân / Oldı nûri gözlere fevka’l-beyân // Bu-durur ol kenz-i mahfi-i ezel / Zâhir oldı lâ yezâl ü lem yezel (75^a/b.7-9). Miracı yanlış yorumlayanlar eleştirilmiştir. Bu eleştirel sözlerin bir kısmı vecize değerindedir: “‘İlm zîrâ ‘aynı olmaz muhtevî / Gayb-ile olmaz şehâdet müstevî” (76^a/b.10), “Çün kapu muğlak ola sen taşrada / Göremezsın anı varsan Haşre de” (76^a/b.12), “Sâye zîrâ kim olur târîk reng / Görinür gerçi ‘aceb bârîk reng” (82^a/b.14). İsmail Hakkı ayet, hadis ve tarikatta geçer sözleri yeri geldikçe kullanmıştır:

II.1.1.2.1.5.1. Ayetler

Eserde yer yer ayetlerden tam ve nakıs alıntılar yapılmıştır: “*mâ zâga’l-basar*”¹⁷(67^a/b.3), “*âyât-ı*

¹⁶ “Baharda yürü, sonbahara kalma, bahar çabuk geçer”. “Âşık, aşkla su gibi giderse, maşukuna tez ulaşır”. “Nazlanarak değil, yalvararak yola gir ki menzile ulaşasın; eğer nazlanırsan menzile ulaşamazsın”. “Kolu kuvvetli mahir okçu, oku yeniden atarsa, hiçbir şey ona siper olmaz”. “Hortum gibi dönüp dolaşma, yol almaya bak; yolunu sabah yeli gibi temizle!”

¹⁷ Gözü kaymadı (Özek vd., 1997, s. 525, Necm (53)/17).

*kübrâ*¹⁸(67^a/b.6), “*Ümmü'l-Kitâb*”¹⁹(68^b/b.10), “*kün fekân*”²⁰(70^b/b.10), “*lâ yecû'u lâ ya'ra*”²¹(71^a/b.4), “*ve-mâ minnâ illâ ve-leh*”²²(71^a/b.13), “*e'r-Rahmân 'ale'l-'Arşi'stevä*”²³(72^a/b.6), “*zâte'l-yemîn zâte's-şimâl*”²⁴(72^b/b.15), “*Rabbi zidnî*”²⁵(73^a/b.10), “*len terânî*”²⁶(73^a/b.15), “*fe-evhâ ilâ 'abdihi*”²⁷(73^b/b.7), “*kâbe kavseyni ev ednâ*”²⁸(73^b/b.9,14), “*Allâhu nûr*”²⁹(75^a/b.7), “*hel min mezîd*”³⁰(75^b/b.1), “*kânâ ye'külâni ta'âm*”³¹(75^b/b.7), “*tilke'r-Rüsûl*”³²(76^b/b.13), “*küllü men 'aleynâ fân*”³³(77^a/b.1), “*lâ-uhubbü'l-âfilîn*”³⁴(77^a/b.7), “*ve terâhüm yenzurûn*”³⁵(77^b/b.3), “*Allâhu hâd*”³⁶(78^b/b.6), “*Tâ. Hâ*”³⁷(79^a/b.2), “*bükre ve 'aşî*”³⁸(79^a/b.9), “*'aşâ gadâ*”³⁹(79^a/b.10), “*sümme denâ fe-tedellâ*”⁴⁰(80^a/b.5-6), “*Allâhu's-samed*”⁴¹(80^a/b.7), “*Allâhu ahed*”⁴²(80^a/b.8), “*lâ ilâhe illâ ente*”⁴³(80^a/b.14), “*kul innemâ ene beşer yûhâ ileyye*”⁴⁴(80^b/b.13-14), “*lâ-şarkıyye lâ-garbiyye*”⁴⁵(81^a/b.5), “*esrâ bi-'abdih*”⁴⁶(81^b/b.10). Ayrıca “Okudu Nûr âyetin şehnâz-ıla”(71^b/b.4) mısraındaki “Nûr âyeti” sözüyle de “Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba, kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki Doğu'ya da Batı'ya da nispet edilemeyen

¹⁸ En büyük ayetler (*Kur'an-ı Kerim*'de *âyâti Rabbihi'l-kübrâ*) (Özek vd., 1997, s. 525, Necm (53)/18).

¹⁹ Bütün kitapların aslı (Özek vd., 1997, s. 253, Ra'd (13)/39).

²⁰ “Ol!” der; o da oluverir (*Kur'an-ı Kerim*'de *kün-fe-yekûn*) (Özek vd., 1997, s. 55, Âl-i İmrân (3)/47). Ayrıca En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsîn, 36/82; Mü'min, 40/68.

²¹ Ne çıkmak ne de çıplak kalmak (*Kur'an-ı Kerim*'de *ellâ tecû'a fihâ velâ ta'ra*) (Özek vd., 1997, s. 319, Tâ-Hâ (20)/118).

²² Bizim her birimiz için (*Kur'an-ı Kerim*'de *ve-mâ minnâ illâ lehû*) (Özek vd., 1997, s. 451, Sâffât (37)/164).

²³ Rahmân, Arş'a istiva etmiştir (Özek vd., 1997, s. 311, Tâ-Hâ (20)/5).

²⁴ Sağa sola (*Kur'an-ı Kerim*'de *zâte'l-yemîni ve zâte's-şimâli*) (Özek vd., 1997, s. 294, Kehf (18)/18).

²⁵ Rabbim (ilmimi) artır (Özek vd., 1997, s. 319, Tâ-Hâ (20)/114).

²⁶ Sen beni asla göremezsün (Özek vd., 1997, s. 166, A'râf (7)/143).

²⁷ Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi (Özek vd., 1997, s. 525, Necm (53)/10).

²⁸ (Birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yaklaştı (Özek vd., 1997, s. 525, Necm (53)/9).

²⁹ Allah (göklerin ve yerin) nurudur (Özek vd., 1997, s. 353, Nûr (24)/35).

³⁰ Daha var mı (Özek vd., 1997, s. 518, Kaf (50)/30)?

³¹ Her ikisi de yemek yerlerdi (*Kur'an-ı Kerim*'de *kânâ ye'külâni't-ta'âme*) (Özek vd., 1997, s. 119, Mâide (5)/75).

³² O peygamberler (Özek vd., 1997, s. 41, Bakara (2)/253).

³³ Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır (Özek vd., 1997, s. 531, Rahmân (55)/26).

³⁴ Batanları sevmem (Özek vd., 1997, s. 136, En'âm (6)/76).

³⁵ Ve onları bakar görürsün (Özek vd., 1997, s. 175, A'râf (7)/198).

³⁶ Yönelten (hidayet eden) Allah (*Kur'an-ı Kerim*'de *ve inne'llâhe le-hâd*) (Özek vd., 1997, s. 337, Hac (22)/54).

³⁷ Tâ. Hâ. (Özek vd., 1997, s. 311, Tâ-Hâ (20)/1).

³⁸ Sabah akşam (*Kur'an-ı Kerim*'de *bükreten ve 'aşıyyâ*) (Özek vd., 1997, s. 304, Meryem (19)/11).

³⁹ Sabah akşam (*Kur'an-ı Kerim*'de *bi'l-gadâti ve'l-'aşıyyi*) (Özek vd., 1997, s. 296, Kehf (18)/28).

⁴⁰ Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı (Özek vd., 1997, s. 525, Necm (53)/8).

⁴¹ Allah sameddir (Özek vd., 1997, s. 604, İhlâs (112)/2).

⁴² Allah birdir (Özek vd., 1997, s. 604, İhlâs (112)/1).

⁴³ Senden başka hiçbir tanrı yoktur (Özek vd., 1997, s. 328, Enbiyâ (21)/87).

⁴⁴ De ki, ben yalnızca beşerim, bana vahyolunuyor (*Kur'an-ı Kerim*'de *kul innemâ ene beşerun mislüküm yûhâ ileyye*) (Özek vd., 1997, s. 303, Kehf (18)/110).

⁴⁵ Doğu'ya da Batı'ya da nispet edilemeyen (*Kur'an-ı Kerim*'de *lâ-şarkıyyetin ve lâ-garbiyyetin*) (Özek vd., 1997, s. 353, Nûr (24)/35).

⁴⁶ (Allah, Muhammed) kulunu götürdü (Özek vd., 1997, s. 281, İsrâ (17)/1).

mübarek bir ağaç, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı neredeyse, kendisine değmese dahi ışık verir. (Bu) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.” (Özek vd., 1997, s. 353, Nür (24)/35) ayetine gönderme yapılmıştır.

II.1.1.2.1.5.2. Hadisler ve Diğer Sözler

İsmail Hakkı, eserinde hadislere de zaman zaman göndermeler yapmıştır: “yâ Muhammed kîf” (73^b/b.1) “inne Rabbeke yusallî”⁴⁷(73^b/b.2), “ennâ erâh”⁴⁸(74^b/b.10), “lâ ilâhe illa’llâh”⁴⁹(75^a/b.12), “levlâke levlâke”⁵⁰(75^b/b.14,15), “yenzilü’r-Rabbü”⁵¹(78^a/b.10), “lâ uhsî senâ ente ke-mâ”⁵²(80^a/b.13). Hadis göndermelerini bazen de manen yapmıştır: “Âdem ruhla ceset arasındayken ben peygamberdim.”(Süyûtî, 1990, s. 400) hadisi “Asl-ı Âdem çünkü âb u gildürür” (75^b/b.6) mısraında; “Muhammed’in nefsinin elinde bulunduran Allah’a yemin ederim ki, şayet siz en aşağıdaki arza bir ip sarkıtacak olsanız, bu ip Allah’ın (ilmi) üzerine inecektir.” (Canan, 1995b, s. 370) hadisi “Didi bir habl eylesen tenzîl sen / Düşer Allâh üzerine ol resen” (80^a/b.12) beytinde; “Ermiş kulların kubbelerimin altındadır; onları benden başka hiç kimse bilmez.” (Yılmaz, 2008b, s. 195) kutsi hadisi de “Evliyâ mahfidurur tahte’l-kıbâb”(81^a/b.1) mısraında alıntılanmıştır. Rü’yetullâh makamında söylenen sözler: “keyfe erâh”⁵³(67^a/b.14). “Men re’ânî kad re’âke men re’âk / Kad re’ânî lâ yekul ennâ erâk”⁵⁴(75^a/b.2), “lâ-halâ vu lâ-melâ”⁵⁵(81^a/b.13). *Miraciye*’de ayrıca zikir sözleri ve dualar da vardır: “mâ-fî’-d-dârî illa’llâh”⁵⁶(77^a/b.14), “el-hamdu lek eş’ş-şükürü lek”⁵⁷(71^b/b.1).

II.1.1.2.1.5.3. Diğer Hususlar

Miraciye’de tasavvuf terimleri sıkça geçer: “azm-i sefer” (66^b/b.6), “esrâr-ı Hak” (67^a/b.15), “nûr-

⁴⁷ Fe-in kîle fe-mâ tekûlune fî-mâ ruviye enne Cibriile Aleyhi’s-Selâm; ebtæ ‘Ale’n-Nebiyi. Fe-kale: Innî vecetdu Rabbî yusallî = Cebraîl’in; “Hz. Peygamber’in geciktiğine ve ‘Rabb’imi namaz kılariken gördüm.” rivayetine ne dersiniz?” diye sorulursa... (Fûrek, 1985, s. 443).

⁴⁸ Hz. Ebû Zer Rü’yetullâh konusunda Hz. Peygamber’e “Rabb’ini gördün mü?” diye sormuş, “Nûrun ennî erâhû = Nurdur, ben onu nasıl görürüm?” diye buyurmuştur (Canan, 1995a, s. 475, Müslim, İman 291, (178)’den naklen).

⁴⁹ “Lâ ilâhe illa’llâh Muhammedün Resûlü’llâh = Allah’tan başka tapacak yoktur; Muhammed. Allah’ın elçisidir.” (Yılmaz, 2008a, s. 518) Kelime-i Tevhid sözünün ilk bölümüdür.

⁵⁰ “Levlâke levlâke le-mâ halaktü’l-eflâk = Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), ben âlemi yaratmazdım.” hadisinin ilk bölümüdür (Yılmaz, 2008a, s. 567).

⁵¹ “Yenzilü rabbünâ külle leyletin ilâ semâi’d-dünyâ = Rabb’imiz her gece dünya semasına iner.” hadisinin ilk bölümüdür (Yılmaz, 2008a, s. 958).

⁵² “Allâhumme e’üzü bi-rızâke min-sahatike ve bi-mu’âfâatike min-ukûbetike ve e’üzü bi-ke min-ke lâ uhsî senâen ‘aleyke ente ke-mâ esneyte alâ nefsike = Yâ Allah! Gazabından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım, senden sana sığınırım. Sana karşı layık olduğun övgülerini sayamam. Sen kendini nasıl övdünse öylesin.” hadisinin bölümüdür (Kuşeyrî en-Niysâbüri, 1988, s. 117).

⁵³ Nasıl görürüm?” sözü “O, bir nurdur; onu nasıl göreyim?” hadisine telmih sayılabilir (bk. ennâ erâh).

⁵⁴ Beni gören mutlaka seni görmüştür; seni gören de mutlaka beni görmüştür; (ama) seni gördüm demesin (seni gören Allah’ı gördüm demesin)”.

⁵⁵ “Boş da değildir, dolu da değildir.” anlamında, yer aldığı beyitte Arş’in üstünü anlatan söz olarak geçiyor.)

⁵⁶ “Kâinatta Allah’tan başkası yoktur.” Bu sözün benzeri “Lâ-ma bude illa’llâh = Allah’tan başka kendisine ibadet edilecek hiçbir ilah yoktur.” (Yılmaz, 2008a, s. 521).

⁵⁷ “Hamt sana, şükür sana” anlamında bir dua sözü.

ı cemâl” (67^a/b.16), “keşf” (73^a/b.9), “gark-âb-ı ‘ışk” (73^a/b.14), “ender-fenâ” (74^a/b.11), “ene'l-Hakk” (75^b/b.1), “vahdet”, “kesret” (77^a/b.13), “tecellî” (80^b/b.6) vb. Eserde hâl ve makamları anlatan sözler ile cemâl erbâbı ve temkîn ehline ait sözler vardır: “Lâzım olmaz Ka'bede kible-nümâ” (74^a/b.9), “Mazhariyyet âyine oldı aña / Kendi kendin kimse görmez bak saña” (74^a/b.14), “Bu sebebden didi erbâb-ı cemâl / Kim ki ‘abd-ı mahz ola buldı kemâl” (75^a/b.14). “Didi temkîn ehli bir sırr-ı serî / Nâfi’ olmaz i'tikâd-ı serseri” (76^a/b.3),

Eserde Türkçe ve Farsça terkipler çok, Arapça olanlar ise azdır:

Türkçe terkipler: “semânuñ kevkebi” (68^b/b.2), “anuñ ümmeti” (69^a/b.2), “müntehânun evveli” (70^b/b.2), “kiminüñ yeri” (70^b/b.5), “Sidrenüñ seyri” (71^a/b.11), “kulzümünün cezri” (73^a/b.8), “dîdenün kaydı” (76^b/b.9), “ma'dinün aslı” (77^a/b.15) vb.

Farsça terkipler: “bâg-ı safâ” (66^b/b.1), “salât-ı vitri” (69^a/b.7), “saff-ı melek” (69^a/b.8), “rûz-ı cum'a” (69^b/b.2), “mahbûs-ı kafes” (74^a/b.3), “vaz-ı kadem” (78^a/b.13) vb.

Arapça terkipler: “ma'lûmu'l-haber” (67^a/b.9), “Ümmü'l-Kitâb” (68^b/b.10), “vâsi'ü'l-meydân” (71^b/b.13), “fevka'l-'Arş” (71^b/b.15) vb.

Farsça-Türkçe terkipler: “fitrat-ı asliyyenün hükmi” (69^b/b.10), “anuñ ‘akl-ı hoş-demi” (70^b/b.11), “anuñ cümle-i evsâfi” (76^b/b.8), “devr-i küllünün devrânı” (79^a/b.7) vb.

Farsça-Arapça terkipler: “sırr-ı mâ zâga'l-basar” (67^a/b.3), “hadd-i fevka'l-'Arş” (76^b/b.10), “âzâde-i Beytü'l-Harâm” (77^b/b.10) vb. Eserde bu son iki grubun sayısı azdır.

III. Sonuç

Sonuç olarak İsmail Hakkı'nın *Miraciye*'si tasavvufi yönü de olan, sanat değeri yüksek; dil, üslup ve hikâye tekniği yönünden başarılı bir eserdir. *Miraciye*'nin dili sade olmakla birlikte, yer yer sanatlıdır. Şair, zaman zaman derin anlamlı ifadeler kullanmıştır; okuyucunun anlatılanları anlaması için tasavvuf hakkında belli bir birikimi olması gerekir. Bölümleri birbirine bağlayan beyitlerin bulunması, metni beste ile ve koro hâlinde söylenmeye müsait hâle getirmiştir. İsmail Hakkı, genelde kendi dönemine kadar yazılmış miraç motiflerini kullanmış; bunları kullanırken kendine has yorumlar yapmıştır. Bizce eseri kıymetli kılan da budur. Miraç motiflerinin ne derece İslami dayanağı olduğu ayrı bir çalışmanın konusudur. Biz bu konuyu alanının uzmanlarına bırakıyoruz.

İsmail Hakkı, arada hikâye dışına çıkarak anlatıma kendi yorumlarını katmıştır. *Miraciye* tüm yönleriyle kendi zamanına kadar yazılmış olan miraciyelerin en orijinallerinden biridir. *Miraciye*'nin bitirilişine çok sayıda tarih düşürülmesi onun değerini gösterir.

Kısaltmalar

- B** Berlin Staatsbibliothek Ms.or.fol.3333 numarada kayıtlı nüsha
b. 1. beyit 2. Bin
bk. Bakınız

cm	Santimetre
E.H.	Şeyh İsmail Hakkı Bursevî, <i>Miraciye</i> , Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H.1790, 66b-83a’da kayıtlı nüsha (Müellif hattı)
G	Şeyh İsmail Hakkı Bursevî, <i>Miraciye</i> , Bursa İnebey Kütüphanesi. Genel No: 124’te kayıtlı nüsha
ed.	Editör
KK	Kur’an-ı Kerim
MC	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı MC_Yz_O_0053 demirbaş numarada kayıtlı nüsha
mm	Milimetre
st.	Satır
TDK	Türk Dil Kurumu
yk.	Yaprak

Kaynakça

- Akar, M. (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mirâc-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akdoğan, Y. (1989). Mi’rac, Mi’rac-nâme ve Ahmedî’nin Bilinmeyen Mi’rac-nâmesi. *İstanbul, IX*, 263-310.
- Ayan, H. (1986). Abdülbâkî Ârif Efendi’nin Mi’raciyyesi. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 1-11.
- Bozkurt, N. (2002). *Kubbetü’s-Sahre*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kubbetus-sahre>
- Canan, İ. (1995a). *Kütüb-i Sitte Muhtasar Tercüme ve Şerhi* (C. 14). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Canan, İ. (1995b). *Kütüb-i Sitte Muhtasar Tercüme ve Şerhi* (C. 6). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dönmez, H. (2018). *Muhammediye’de İnsan-ı Kâmil Düşüncesi* [Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Esir, H. A. (t.y.). *Lâmîî Çelebi-Ferhâd ile Şîrîn*. Geliş tarihi 25 Mayıs 2024, gönderen <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195825/lamii-celebi-ferhad-ile-sirin.html>
- Esir, H. A. (2009). Anadolu Sahası Mesnevilerinde Miraç Mevzuu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 683-708.
- Fûrek, E. M. b. el-Hasen. (1985). *Müşkilü’l-Hadîs ve Beyânuhû* (M. M. Ali, Ed.; 2. bs). Beyrut: Âlemu’l-Kütüb.
- Hunutlu, Ü. (2018). Yeni Bir Nüshasıyla Ahmedî’nin Miraç-nâmesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 66(2), 281-349.
- İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı*. (t.y.). Geliş tarihi 11 Mayıs 2024, gönderen http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/

- Kara, Y. B. (2015). *Mi'racın Tasavvufî Boyutu: İsmail Hakkı Bursevî Örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı.
- Karatay, F. E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* (C. 2). İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.
- Kuşeyrî en-Niysâbûrî, E.-H. M.-H. (1988). *Sahih-i Muslim ve Tercemesi* (M. Sofuoğlu, Çev.; C. 2). İstanbul: İrfan Yayınları.
- Namlı, A. (2001). *İsmâil Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özek, A., Karaman, H., Turgut, A., Çağrıç, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (1997). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (2. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Poyraz, İ. (2007). *İsmail Hakkı Bursevî: Mi'râciye*. İstanbul: Sır Yayıncılık.
- Süyûtî, E.-F. C. A. b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (1990). *Câmi'u's-Sagîr* (C. 1-2). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (t.y.). Geliş tarihi 07 Mayıs 2024, gönderen <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı—Detaylı Arama*. (t.y.). Geliş tarihi 11 Mayıs 2024, gönderen <https://portal.yek.gov.tr/works/advancedsearch/full/10>
- Uslucan, G. (2013). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname (Metin-Gramer-Dizin)* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Uzun, M. İ. (2020). Mi'râciye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 30, ss. 135-140). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, K. (1999). Anadolu'da Başlayan Türk edebiyatında Görülen İlk Mi'râc-nâmeler: Âşık Paşa ve Mi'râc-nâmesi. *İlmî Araştırmalar*, 8, 247-266.
- Yılmaz, M. (2008a). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü* (C. 2). İstanbul: Sütun Yayınları.
- Yılmaz, M. (2008b). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü* (C. 1). İstanbul: Sütun Yayınları.

Extended Abstract

Miraj is an Arabic word meaning "going up", "ascending". The word is given the meaning of "ascending to the sky" in the Turkish Language Association Current Turkish Dictionary. In Islam, Miraj is the event in which the Prophet ascended to the sky and was admitted to the presence of Allah. This event took place on the 27th night of the month of Rajab, one year or seventeen months before the Hijrah. The subject of Miraj has been dealt with in Arabic, Persian and Turkish literature. The works written within the framework of the tradition of writing miraj in Arabic literature, which started with Imam Gazzali (d. 1111), are prose. There are 11 couplets about miraj in the Qasida of Ka'b ibni Züheyr's Bânet Suad (Kasîde-i Bürde). Commentaries of Bânet Suâd Qasida (Kasîde-i Bürde) have been produced in our literature. In Iranian literature, many mirajiyes have been written in verse. There are both independent ones and those

included in masnavis. In addition to these mirajiyas in verse, some Persian mirajiyas were also written in prose. On the other hand, in Turkish literature, mirac was initially a part of the sîrah. Later on, it became independent like mawlid, hilye and similar works. Miraj-nâmas in both verse and prose have been written since the XII. century. Miraj is among the most popular topics in Turkish literature. The subject is covered in independent books on miraj, as well as in works such as siyar, mawlid and hilye. Independent works on mirac in Turkish literature are small in terms of volume. Miraj appeared as a motif for the first time in Turkish literature in the Epic of Satuk Buğra Khan. In the Anatolian field, Âşık Paşa (d. 1332) was the first to deal with subjects such as mawlid and mirac-name. The first independent miraj-name in the Anatolian field was a 497 couplet work titled Tahkîk-i Mirâc-ı Resûl written by Ahmadi (d. 1412) in 1405. From the 16th century onwards, the number of mirajiyes in divans increased. The first Sîret known in Anatolian Turkish literature, which is entirely in verse, also contains a 572 couplet Miraj. The Sîrah, completed by a man named Muhammad in 1467, has around 17662 couplets. Masnavis narrating the events that occurred around the life of the Prophet were written in the eighteenth century, as in the previous centuries. Works such as Mirajiyeye by Abdûlbâkî Ârif Efendi (d. 1713), Biset-name by Şeyhülislam İshak Efendi (d. 1734), Mevlid and Hicretü'n-Nebî by Nahifî (d. 1739) are examples of such works. İsmail Hakkı Bursevî (d. 1725) also wrote his Mirajiyeye in 1709. Various figures have been put forward regarding the number of İsmail Hakkı's works. This difference results from the fact that some of his works are registered under different names, some of them have not been discovered, it is not possible to determine whether some of them belong to him or not, some works that are not his are shown as belonging to him or that some of his trivial works have not been taken into consideration in some studies. Writing mainly in Turkish and Arabic, İsmail Hakkı also wrote in Persian from time to time. İsmail Hakkı reflected his personality as a scholar, philosopher, poet, Sufî and exegete in his Mirajiyeye. In addition to being understandable, Mirajiyeye attracted attention with its reflection of the possibilities of our classical poetry and its narration of the miraj without exaggeration.

Mirajiyeye can be evaluated in twelve chapters within the integrity of events. Following the introduction to the subject in the first chapter, the second chapter includes the invitation to the Prophet through Gabriel, the Prophet's arrival at Masjîd al-Aqsa, and the previous prophets being subject to him. The third chapter involves his ascension to heaven, being a guest of Prophet Adam in the first heaven, the nine heavens being one step away, and his witnessing many things in each heaven. The fourth chapter includes his arrival at Bayt al-Ma'mûr, his praying the Salat al-Witr, the angels following him, his ascension from there to the seventh heaven, believers recommended to wear white clothes on Fridays, his seeing Khalil Ibrahim, being told by Gabriel that the children around Khalil Ibrahim were people who died at an early age, passing through the seventh heaven, the Kursi and what he saw there. In the fifth chapter, his arrival in Sidre and his journey through Sidre are mentioned. In the sixth chapter, his arrival at Kursi, his movement with Refref, his journey to Arsh and Farsh are included. While the seventh chapter

mentions The Prophet's acceptance into the presence of Allah and his seeing Allah without obstacles, the eighth chapter reports how this meeting happened. The completion of miraj is included in the ninth chapter. The tenth chapter deals with his encounter with the Prophet Moses on the way back and the conversations between them. The eleventh chapter explains that there were 34 ascensions; while one of them, the Prophet's miraj, was performed with the body and its virtue was free of price, the rest were related to the soul. In the twelfth chapter, the work concludes with a prayer. The name of the author is also mentioned in this section. At the end of the work, the number of couplets is given as 477. There are transition couplets between chapters in the work. There are complete and incomplete quotations from verses in the work. İsmail Hakkı also made references to hadiths. There are also a small number of prayers and famous sayings in the work. Throughout the work, there are also Sufi terms and sayings such as kalamıkibar, which may have been said for a period and then forgotten. In conclusion, Mirajiye's style is artistic and its language is generally comprehensible. These features of the work caused it to be appreciated by everyone and made it easy to read and understand. The presence of couplets connecting the chapters made the text suitable for composition and choral singing. İsmail Hakkı generally adhered to the motifs of miraj written before him. However, he occasionally strayed from the story and added his own interpretations. The large number of dates assigned to the completion of the Mirajiye shows its value.

EK: 1

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi Kitaplığı (E. H.) 1790'da kayıtlı müellif nüshası.

هذه معراجيه للعبد الفقير الشيخ اسمعيل حقه
 شرفه الله تعالى بربيع التجلي ومزيد الترقى
 وفيها من المحسنات صبغة الالتزام والتجسس
 والتقارب جعلها الله تعالى مرعاة للوصول
 الى جناب الرفيع بحرمة حبيب الشفيح
 بسم الله الرحمن الرحيم
 كلب وامي بلبل باغ صفا
 قمرى هوهورن سروسنا
 طار قديمى سيدن اشيان
 اولمشين ساكن سخن قدم
 هجوطوس ليون جولا نرى
 وارستجا و دلده نور و فر
 مرد بانى عشق نور و صدى
 جان كيم همراه عشق باز اوله
 بوسيدندركه حلو و حيا

كوكبا

كوردى قلبا حدى عشق ادى
 همضاجى اعدل ايد جمله دن
 سمر ما زانغ البصرى خطوه سنى
 عشق عاشق چون بوله ذله كمال
 عشق چند مچونكه فابق اولد اول
 تا كوره ايات كى بر اى قنوه
 تا ارن نور جماليت دن اثر
 اردى غمزه بر كچه ناكاه دن
 اول كچه قدر ايد مع لور اخبار
 كچه ده دعوتده حكمت بو ادى
 كنج و ش حفظ ايلر كى يار انى
 برده بودرسنده وار سر فنا
 قلدى دعوت شب چند محضر
 كود پر ايسل حيقونه كيف اراه
 واردي يانجه جندن اراق

خجى عشق قبله صا منشق ادى
 كويار روح مجتهدى بدن
 كوزه ساز عالم ايد سظوه سنى
 ايليه معشوقى كاعرض جمال
 دعوت معراجيه لابق اولدى اول
 تا لله اسرار حقى مؤمنوه
 اوله دروئيله مؤرخيم سر
 كلبى جبريل امين در كاه دن
 حلق وحق ياننده عايت معتبر
 كيم مشاير خلقه شب بى بو ادى
 كورميه ناد يده اغيار انى
 ايلدى انكا اچكون اعتنا
 تا فزاده كوره حسرت حسرت
 بيلكه انابورق فزادن نثرى ماه
 كيم بصرى ايفون غايت اراق

برادرم ایدی کامد بصر
ابلیس ایدی انی رب علی
خلق و امری شتله دی خلقی
چون سورا اولد برات مصلطی
مکه دن اردی اکنای قافیه
امر قلبی اول جناب کبریا
صورت جسمه کروب روح او
اتدر اول قبله کاه قیدا
اولد چون اولس پله روبرو
رختنده کورجان نورجاسا

**کرد لر سگ بوله سن حقدن صلات
روح پاک مصطفایه و بر صلو**

اندن ایدوب ضحرة الله
مکرکی چو کیم قودی اولیش
نهواسد اولد که نه انیر
اول صله دن ایلدی عمر روح
هر که خاک اعلایه تله ی لصف
جمله اولمشد اگا زیر اسیر

بویها ایدک فاکسه ذوالعلا
قلبی چون جیح مستینی حرم
قرصه سن مکه ایدی نده چون هله
روح ایدی دم تحیزدن بری
لیک اولد صورت نده عیان
دیدر حکمت نه اولد کما فی
وردیلر اکنه اکی دور لوجوب
پیری بود بر نخی راول سما
بوسبیلدن عمر ادرین اول رسول
نفس زیر اسد رخ اسما در
ایچون لسنه ایدوب نیکاه
چون بوموضنده اده روح اخل
ادیم کاهل اوله فوق القم
قومه یارب بوبر زنده بری
ادمی پس اندوک اولد جیح صد

اولدی اوج اچره هوا کیر علی
اولد حید ادمه صیف کیر
فیض نور یحی اگا اولد جلوان
دریس تجید ایدک انیر ازی
اینه اچره یوزه بقی بیل بیان
جیح اولده قودی حاکم انی
کیم اولد رهر بری عین صواب
نور و ناره مستور دانا
نفسی نده قودی قبل الوو
بر نخی ایدن لدر اسمی در
که کردی ادم و اعلای گاه
اولمقا مه بر جان بق نولجا
قاله ناقص تحت بقی ممر
عرشه اوز با ی روح کبر
انک ایچون ایدک اولادین رعد

کایناقی ایلستان اناجگاه
 سیر واجب ایدی اعلی همتمی
 تیغ عزیمی انکه اتمدی نگاه
 کهنی بلغمی اناک اتمدی
 آنچه بلسونکم ادر و جوق بلسونیه
 اله بالذات ایلشد رتصلیه

کدر لسان اوله سن اهل صلوات
ویر محمد مصطفایه صد صلوات

ازدی ندن بیت معوره رسول
 اولش بد جمله دن مختار حق
 قلدی مخرابنده صیحوں متول
 اکیچون اولد مخراب احق
 قلدی و غی انده صلوة و تردی
 کیم توخندن مرادی و تردی
 اقدنا اتمدی انا صاف ماک
 بلدی فضیلن جمله اهل فاک
 قطب دور کائنات ایدنجی
 اولد کائنات ایدنجی
 ایشوبنجی کیم شرف داننده در
 ایشوبنجی کیم شرف داننده در
 اولد جانی اسمان هفتمین
 اولد جانی اسمان هفتمین
 انتقال اتمدی اوست کعبه دن
 انتقال اتمدی اوست کعبه دن
 چون ایشدی اوله قامه مصطفی
 چون ایشدی اوله قامه مصطفی
 کوردیم خلعتی چون بر اید
 کوردیم خلعتی چون بر اید

لوح جان اچمه یازوب ایلن برف
 کیم اولد رسرت سیری سمر
 فکر کونا کونا بلکه در صور قلب
 اول ساری مسکن ایده هر دخی
 سیرته نیک پایه اولد نه فاک
 بل اقدی انکه اچما تورفی
 نیک جان در و مرجان اوستنه
 مرجان اید قنوار و انا
 دید لر ندیسه کلبه عقل کل
 بونده در لوح و قلم اید شتا
 کیم کلمینه عطار در در دیر
 قوس افلاک اتمدی صیدینه خد
 کیم اناک لنده در نور مبین
 بولمک بر برده سیر غایجی
 قبه بور اید بلکه مقصدی

برده بودر ایل و جهنک ایلن برف
 اول سنان کونکسید ریحون قمر
 سرعته اله بکر در دور قلب
 بس ناسیدر که روح ادرخی
 بو قیاس وزره اوجون هرین ماک
 شمس اناک نور ایدن ایدی بوز
 هر فاک دور اتمدی اولجا اوستنه
 مزده اقبال ایشدی هر بیگنا
 خواجه کونین ایدی چوکم اوکل
 عقل اولد بودن قلم انا
 بود در علم لندینه ن خبید
 کوه رینه بحر مسجور اولد دنک
 مشتیدر اله هر نه هر جبین
 هر فاک کوه کورک بشار انا
 قله دی نور اولدی مصلدی

کانه

یوز لردن شمس عالم او نور
 مستحبد ر مؤمنه بی التباس
 کیم او نور مشائده برهنم خلیل
 هر بری طفل نیکو فالدر
 کیم بو خرم جاده ایلر لر خرام
 ستر ستر چون بهار ایچره چمن
 کیم بو لردن فوت اولن قیل اخطا
 د کدر صحرای عقبا یه علم
 اولدر جلدک یا ننده محترم
 بودر اقول اجده همچو در
 حجت رو شند را کتا و السلام
 کورد کس سیر طیر غایت نفع
 کویا اولمش رواندن بهر ور
 آله بر برده طوتر منسج در
 ایلر اول پرده ایله انی ستروسد

ظاهر و باطن اولوب عرفا بوند
 بوسببد روز جمعه اقی لباس
 کوردی هر اول خلقی خلایق اولد
 چوره سی خولا نکه لطفا له
 دیک کبدر اوله ایا بو کرام
 یوز لری کمل ستر یوز لری ستر
 وردی جبر ال جواب ستر ستر
 اولمدن جاری بود نیاده قلم
 ایلیر بجن انره لطف و کرم
 فطرت اهلله نل حکمی بودر
 خشر دن منقول اولن قتل غلام
 کجدی چرخ سابعی چو اول ستر
 انسر و جندن او زرنده وار اصر
 هر برینه بر ملک ایلوب نظر
 هر چن بولسه تغیر اول جسد

کرد رسک هر دو عالمده سلام
روح پاک اجده ویر صد سلام

اندن ایدی سید زین عزم زهی
 چون آکا واصل اولوب قلدی نگاه
 ابر چک اکتا برق زین زین
 اولدر اول شاه اچون کلانک

بقیه او حدن اشرف انکا
 رفع ادوب اول پرده بی اند اولن
 دیر ایا سجان مولای جهان
 کربنج اوله جکر سن چینه میل
 کیم او در اهل دله خیر الم
 کیکه ویر لیسر مساوی بر جمال
 عادتی اولسه دما دم کشف عب
 مدد عیدر الک فتح اولماز قیو
 اعطید روحی نیکو ای ویر

قرصم
 عازر عیبه

تاک

عمر قی در سببین چون چاه سجون
 فرعی علیت بخش ایلم سجون
 عمر قید ز قوم وزهر کافران
 فرعی میوه دان مؤمنان زهران
 بز که انک حله را ایلم نشان
 هر سخنان مؤمن اولور فرندان
 انک چون ایلیوب تنزیل آدا
 لایحوع دیدی لایعری خدا
 چونکه عمری بر کدن اولدی بری
 قالدی عمریان اهل کفر لهری
 سدره دن تقسیم در احکام حق
 امر و نهیک جمله سید صدیق
 بوجهندن کرسید ایبرق قدم
 سدره یه ایلم تدی دمدم
 چون قدم ثابت اولدر نقله
 ایله اقار اتم تاویل عقله
 انی ادراک اتمده عقل اوله لا

**سدره ده قورمق درسک کورخام
 قبل صلوة وقیل سلامیله قیام**

چونکه اولدی سدره دن سیر تعام
 ایلمدی کسی یه ندن اهنام
 قالدی انده جبرئیل ایله براق
 کیم ضروری اید اولدمده فراق
 ایلمز حدن کدر اهل وله
 کیم وهامیت اددی لاوله
 کلدی رفرفه وشد پاچصتر
 صاملاقی اولد حصر حصر

یعنی اعمال انده اولور انهمسا
 سدره در اول منهنان اولی
 هر عمل اخلاصنه کور کیدر
 کیمنه اولور قلنده فتح در
 زنی عمل که ا کوره حقه کلاه
 ایلمشدر معده نیای کدر
 اندر کدر در جوهر در در
 جمله دن زب الا نامه پره سن
 منتهی اللهه وصله قبل شره
 ایلمدی جبرائله انی مکان
 جبرئیلدر انک عقل خوش دمی
 فیض الور نور نندن انک جان اول
 عقلنی کورمش اولور انی نام
 پیش مثال اوله کورین غیری
 کیم انی خلق بیدی مولی در بیان
 دیدر سدره اولدر منتهی
 منتهی حد حقیقته ولی
 چوقدر اچکسی میانده سدر
 کیمی عرشه کیمی لوحه عزرا در
 کیندن بلزیرن الا اله
 بو مکر کبریت اخر در جور
 بو مکر کماله کوردر
 کلبه اول نیک نامه پره سن
 سدره ساله اولشور سدره
 ایشو سدره در که رت کن مکان
 سدره صور ندر دماغ آدمی
 چون دماغ ادم اوله معتدل
 کیمکه کورسه جبرئیل در منام
 کیم کورنمن انبیا دن غیر
 دیدر بوسدره حنده بیان

42

بیر عیب

دیر ایدی لخدمتک اشکرک
 ایلدنه اذخال سبک امته
 ایدی تسلیم اول رسولی بی کمان
 اوقیدی نوزایتین شهنزانه
 دیک الله صمد کلامه سنی
 بوندقه قال سن اولشور حمت سنا
 عاقیل اولن بوندقه فالورخ اسن
 سیرله ایلر کیشی حقه شکاه
 قطع منزل اتمکله ساکنه وار
 اولمه ناسینه دوقست رد
 جالادی کویاکله دن جسم جهان
 دست بردرگاهه دیک ای کریم
 واسع المیداندر عایتده جود
 جسم جوهر دار عاشق فرشد
 فوشله نایم اوله عرش استوار

نیتکم کلیم زر مانند کوه
 بلکه روح الریحدر اشجوب حسد
 کیم لطافتده علم اکن سردش
 کرسوشک وایسه ششصد بری
 اندنه ایدوب مستوای عرشه سیل
 دیک از جن علی العرش استوی
 اولد کبری چونکه بو صغیر ایضم
 بر نتیجه ایلدی اخر ظهور
 چونکه عرشک طالعی اولد سعید
 یازدی طلاق مستوایه استی
 جسم کله نفع اولوب روح روان
 چون صفاتیند ایدی عرشای تو
 زین کل او زمان جدا کلدن ابد
 چون اوشاهه عرش اولد میران
 دست بردست وکر اولوب دویار

ورد روی ارضه تکین سکوه
 ایلسه نوله فوشتم حسد
 بولدی بوسیر قالد بر خور
 بوندقه یوز ارتقدن ای بیکر بری
 قوندی اول کلن ره مانند حیل
 رحمت عرش اولد کینه مشور
 عرش اعظمه فزون اولد عظم
 کورمستدی مادرد ده دهور
 طوغدی اولمهر اوستنه چوماه
 اطلس نوبوش قالدی جنبی
 جنبش نوبولک چون سرور وان
 ذابنه اولد صفاقی ملتقی
 ما صافی ایلک دور ایلر زبد
 دویکی جوان مهری لددن بی زبان
 کدر کوانی هب دار و دیار

سار

نیلم

بولدی عقده سیری ایچره انظام
 طوبدی قمر و واحده رو اول همای
 طور دی بیته قوشو کو یامر وده
 روح محض اولدی تجلیدن بدن
 بلدی نه حالتی بدی طیب
 بحر نوره حق انی قلدی غریق
 کیم یازدی لوجه مانند حیر
 طوبدی هیبت کوزلره و کولکه
 نیتیم بحر محیط ایچره جوار
 کندی قید روح و تدبیر بدن
 بر صمد ایم انده وار حسن ادا
 نیر و جم و ش جنبتدن رجه ناک
 کندی فیض بلک اولدی حال
 اتدی کبرک سیری خریک اول نفس
 هیل کیم ایلیر ایچره حال اشمال
 انشا

نعدر و اریسه ایات عظام
 عالم ترکیب چون اولدی تصام
 وضع ترکیب بلیوب اولد زوره
 غایب اولدی عالم ترکیب
 اول ملک فالک کبر کندی حید
 چون رسول اولمشد عشق ایچره
 انده کوش ند فالک خوش صیر
 ایدر کوعا و تشانده اولکله
 حیرت کبرایه دوشدی جوار
 الدی بر حالت انی کیم نشو و دن
 باخصوص ایدر قلدن چون صدک
 و حده کله کد تندن نغمه ناک
 چونکه ساری اولدی سینه و حال
 اسد چون باد نسیم خوش نفس
 ایله ذات الیمن ذات الشمال

البغانی بوندن الدی عاشقان
 کیده وجد اولر نسه جنبش قلسن
 حبله الله هیچ آب اولور بی شیر
 زنگله طوسن واسه کرک کغ
 جامه زر کسه پیش ادا کمر
 قبل غایت وار عهد اولدی
 طوبتمین بود اثره ایچره اصول
 چونکه اول حالت و رله ای حمله
 انده کشف اولدی اکنا علم کثیر
 هر کیمه کیم کله بو علم ایچره رتی
 نیجه مو اولدی قالد اشتیاق
 چون اولقدن عاشقان اولدم سنک
 اول حبیب الله دخی منی اختیار
 شویله درجا و دم غزاق عشق
 لن ترانی دیکه مؤسسایه و لای

قانه قالمه وار بوشیر حاله قان
 هم کک قلمه یا نوب یا قارن
 فی تحقیقه قنده دروبه عنده شیر
 ایلسه جولا اولور کا جولاغ
 اهل عرفان صانه لکه باش اکثر
 اولک سن حیف اذبله تا اول
 اولمک اهل مقامات و صول
 قلر مینک جزری بر شد مده
 اولمک بر وجهله اما کله سپر
 ریت زدی اولمک اله مرمر
 دیک یارب نیجه بر بوجا یاق
 باک کوشتر طلعت مشمسند
 دیک یار نیجه بر بوقلی یار
 بلز انی دکمه بر مر غاب عشق
 مصطفایه نه دردی بق اولدی

44

شكر ترقى جوا بسك ما لا كلام
ویر روان مصطفای جوق سلام

چونکه ابدی غایتنه انظار
 کچه کلزار ایچره اید هر نفس
 چون هسدن عند لب ازاد اوله
 قرب اچنده بر دخی بعد اولمه
 اوچن ظاهر کوزه عین الیقین
 بلکه قرب و بعد اولور هر طرف
 دزه جه قالمز دلنده آرزو
 چونکه بوله فیض رؤیتدن بنما
 کعبه ذات چون ابدی التفات
 عقل عشق اولدو عشق اندر فنا
 سن ی کرمی صورت جسمه همان
 شول رداء الکبریا قالد رقیق
 مظهرت اینه اولد اکتا

بیل دل اولد غایت ایله زار
 اولمش اید لیک مجوس نفس
 گل مصاحب بوی جان زار اوله
 نوشن دووب بوجامانی اولمه
 دیر نوار عالمده یا ائدن یقین
 شرکت نسیب اولور مطر حرق
 آرزو لر دن قمو ایلر وضو
 لارمز اولماز کعبده قبله نما
 قالدی ائنده اتار صفات
 قالدی سربدن اورکه اشنا
 قالم و قلب اولد یکنایه کمان
 تا که مؤلاییه فرق اوله رقیق
 کبد کدن کبسه کوز بوق سگنا

یا محمد قف دیوب قلد ادا
 کیم حق ایچ اولدم اهنم
 تا غضدن استک اوله امین
 بلر اناک سیرنی هیچ بر حکیم
 مندرخ اولد جلایک دمدمی
 اولد انحضرت حق محلت
 وقنه ایچره وحی اولن ایات ایدی
 کیم وحیدن اولور ایچ شتقا
 اول مقامه قاب قوسین اولد نام
 ایچون ابدی اول دمده درند
 کیده انینیت ندن یال اوله
 وارد اول بر زحده غشا سفا
 انده محبوبیت اولور اشکار
 کیم حیب الله واصلدر اکتا
 بونده اهل ذات اولن حاضر دره

صوت صدیقه مشابیه بر صدنا
 ان ربک یصلی دیدی هم
 رحمت ایلر عینی رب العالمین
 هم سکا رحمت ادر مخصوص کیم
 ز ایل اولد و حشمت اولد
 اولد چوکم و حشمت اید مستک
 اولکمه فاعلی الی عبده دیدی
 شول قدر اسرار اکتا اولد مفا
 چونکه عاشقده اودم فخر لایم
 عشق زیرا ادمی ایلر دورند
 تا اربینه وحدت بی بال اوله
 واجدیت ربه سید اولو مقام
 چونکه ذاتک بر بوی اوله ککار
 قرب اولدنی دلیستدر بوقنا
 بوقنا مطلقه ناظر دره

سوار غشیا

3

کوردی دیدارن دد یا هو آکا
 من زانی قدرانک من زانک
 نوزکه مستقر قمر حو هسا
 شمسکه اینه اولدم چون قمر
 مظهر باقم بوکون انوارک شه
 سرتک ایله اولد سمر اشنا
 بودرد اولکم ددک الله نور
 بودرد اول وجه باقی کیم عیان
 بودرد اول کمنز مخفی ازل
 کیم بویوزی کورمدهی اعمادرد
 هر دخی اول مصطفای خوبرو
 لا اله دیدی لا اله اکنا
 صور تکده کوجه اولدم مستقر
 بوسبیلدن دیدک آریاب جمال
 کیمکه کورمدهی کاستندن نشان
 بن سکا اینه اولدم سن بجا
 قدرانی لایقل اتی ازانک
 نوزد اتکر کورین سن بر یا
 ایلدم نقد صفا ناک دن کمن
 وارث بی بنر کتم هر وارکله
 زویک ایله اولدیم حشر و شنا
 یوزکه بقاعه ادم او تنور
 اولد نوری کوزره فوق البیان
 ظاهر اولد لایزال و کرم زل
 منکرانی کافر لغادر
 چوکه دردن داخل اولد ابحر
 سن اولومولی و بن عبدکم
 سن غنی حسن و بن مقفر
 کیمکه عبد محض اوله بولم کال
 ایلدی دعویله اعلا ی شان

اولسه اینه امکان اشکر
 استین نوز تجلی به جوار
 دیده کی ابح ایله مرته نظر
 چون قفالنک حکمی اولد منجر
 کیدی قیدی دیده ناک انده قمو
 قبل نظر ارسیند اولد حجاب
 هم عمر و سگ نسنه کوره قناع
 بونده یوقدر ششردن غیر نظر
 بلدی بوسری اهل اعتزال
 اولکه دیک سائله اتی اراه
 اسدی چون باد صبا ی وصل ایله
 عاقبت کیدی خزان اردی بهار
 هر چیا بولم سن ایزه کشاد
 اجدی اول سلطان سولی قیو
 ایلدی سیران سری قدرتی
 واجبی هنج کوره می ممکن مکر
 مظهره ایلم نظر اینه وار
 تاکه مشهود اوله انده منظر
 اول قفار و اولد رو چشمه محل
 مظهریت قالدی بده قد مو
 ایلم خورشید آنکه اججاب
 برده اولق بولم حد استناع
 اتمیه نایزده دن دیده کدر
 قالدی بی ادراک همچو عقل زال
 اولدی تجریده چقدر بر اوله راه
 وصل بان اردی اخر فصل بار
 شنب کدر ایلد بظهور ادی بهار
 بر بهانه قالدی ل اولمغانه شاد
 اول قیودن کردی و قلدی طبو
 کوردی بی بیره جمال حضرتی

کوردی

46

یا انا الحق ادوبهل من مرید
یا که سبکانی دیدی چون با نری
کیم دمدای انی کملدن بری
بلکه اولدیلز اودمواندن بری
اندی مرد ورتبه بی بی استیاز
مسئله خلط ایلدی بربک پیاز
یا که سفیداج ایله فرج آدرنج
قلدی اکی صدی کویا بر مزاج
یا که بحر عدله بحر اجاج
شوبادوب کوسری بکد اجاج
اصل ادر جو کعبه اب و کلد زر
بو یله سوزی سویلمک مشکله
دیک گانا یا کلون یعنی الطقام
کیم انکه مبتلا در خاص و عام
پس بومایه بر که ادر اوتور
کیم دیه ظلمتده اولدم عین نور
ایده لم بر مجتبه بیته شرف
حق تعالی دیک اولدم احمد
برجم بر سنین الحق ما ورا
دیک احمد حقه اولدم می سلا
ماعنای ایلیوب ترک آبد
بودر لولا کسری شهبه شبر
لیک لولا خطابنده قومو

بوقدر ریس انده تحمیر مهان
ای فیه کج فیهله اولمه مهان
شکر دل سنا کوره سن نوز خندا
الصلوة والسلام ولسون ادا

دیک تمکین اهل بر سر سیری
نافع اولمان اعتقاد سیری
اولسه مرئی هم خلافتی معتقد
اعتقاد اول اولور منققد
پس حقه حق اوزره عاقد اولمه
امر حق اوزره معاقد اولمه
حقه داخل اولجوق اول نسیل
اعتقاد اول اوزره بولدیل
کیم تغیر بولمه اولکی عقد
بولمه بر وجهله اول عقد عقد
شوقهدر وار کیم شهوده اوزرین
بردی کل زیرا باقلسه علم و عین
بوجهتدن رویی ترجیح ادر
معرفت اوزرین اجین عرفاندر
علم زیرا عینی اولمان محتوی
غیبیه اولمان شهادت مستوی
کشفه اوزر مرسته رب العالمین
نامی اول علمک شعور اولور
چون قیوم معلق اوله سن طشره
شده سیرایله بصیرتله قتی
کیم بصر اولور بصیرت اولرمان
چون قیوم معلق اوله سن طشره
شده سیرایله بصیرتله قتی
کیم بصر اولور بصیرت اولرمان

بوقدر

كورجيب اللہك استعدادف
 ايجون ديدلر اهل و صول
 حد دنيا ده دكدي كرجه اول
 حد دنيا ده دخي وارد جواز
 كورجيه نكبر ادجه اول صوفى
 كيم محاذات ايريك حصره
 چون تجلى اليه رب قديم
 كيم وجود مطلق اولد صا و
 چونكه اوله ديدنه نك قديم حزال
 وار فيا س ات حد عقبا ني اكا
 كدر ايسك كورمد متوجون
 و حكي بودر كرجه بوق بوده حلال
 ديك تيك الرسل قراند حوق
 مصطفاده چونكه جامعده نهد
 ديدلر اصل سعادات و رى
 بارنك و ردي بوكونده دادند
 باش كوزيله كورد الله رسول
 كيم كورمزدي جرابيله جه اول
 اول جيبه اولد باب كشف واز
 سيرا درد جمله اهل صوفى
 چون قمر مظهر دى شمس قدر
 انده بيل ست جهات اولور عديم
 اولدى نك جمله اوصافى و جه
 كورنه دنيا ده حوق لايزال
 حد فوق العرشيه قيل اول نكا
 چونكه واريد جوان انسانچون
 ليك مختصد رجبيله اشبحال
 هر برن بر حصلة قلدى احق
 جمله اوصافى اكا قلدى مهتاد
 خالق ايمان اوليد رى مر
 هر كالك هم سرى عرفاندر
 غايت عرفان دخي اولدى شهود
 چون عبادت اوله اندن معرفت
 چونكه حق عبده اوله سمع و بصر
 بو نيجه دانندن دل بر توى
 كيم صفا نك بر توى ز اولدر
 لا احب الا فلين قيل نكا ه
 كيم ابرار نك مقاميدر است
 كيم معرفت حالى اولد بر دوا م
 ايك علم و عين حقه اير شن
 ازمين حقه فالور بر ز حده بيل
 هر دد يلاصل عالم بر دد
 اصلى بر فرعى كور نمشدر كشير
 وارمانى الدار الا اللهه بق
 هم محمد مصطفاه قيل نظر
 فليم كل من عليها فان در
 كيم لفاء حقدرا ولدن عهود
 ذات حقه موصل اولور بوصفت
 ذايكه مشهود اوله طول و قصر
 اولماز اول فيض صفت مر توى
 شرف اخر معرفت اولدر
 بيل فنا و برز تجلى كاه كاه
 وار معرفت حالنه كور ايشات
 اول خواص خوالى بلر عوام
 دائما اولسه نوله در و نيله شن
 ايله واران و حقه سبيل
 بوسوزى فخر بيلين كا بر در
 وحدت بق كثرته اوله سير
 اله كور علم الهيدن سبق
 اولدر در هر معدنك اصل جود

71

هَرُّهُرْ أَنْدَنْ طَوْبُ بُولُ خُورْ
بَاطِنِ حَقِّ ظَاهِرِ خَلْقِ وَكَلْبِ
كُورْ مَرَانِي كَرَجِهْ جُورْدَنْ نَاطِرْ
كُورْسَهْ حَقِّي كُورْشَنْ اُولُورْ هَانْ
وَارْتِ بِيغْبَرِي اَكْشَهْ قِيَاسْ
قِيَلْ نَظَرُ بُوِي شَوَاهِدْ دُرْ حَلِي

جَمَلَهْ اَسْمَا اَلَهْ اَيْلُرْ لَرْ سَجُودْ
نُورَهْ اُولُسَهْ قِيَلَهْ كَاهِرْ قِيَلْ
دِيَرْ اَكْچُونْ وَتَرَاهُمْ نِيظُرُونْ
بُولُورْ اَيْلُورْ اِكْبِي عَالَمْدَهْ اَمَانْ
اَيْلَهْ اَتْمَهْ رُويْتِ حَقْمَدْ اَيَاسْ
تَا كَاهِرْ بُوْرُزْدَنْ اُولَهْ حَقِّ شِيخْ اَبِي

شَرْدَرْ لَسَانْ بُوِي حَقِّ طَوْلَهْ مَشَامْ
مُصْطَفَايَهْ وَبِرْ صَلَوْتِي صَبْحْ وَشَامْ

چُونْ كِهْ كَيْمِيَلْ اَبْدِ مَعْرُوفْ رَسُولْ
كَيْدِي اَوْصَافِ خُدَا دَنْ خَلْقِي
اَيْلُدِي اُولْ بَاغْدَنْ سَرُورْ حَرَامْ
تَا اُولَهْ اَهْلِ زَمِيْنِ بِالطَفِيْرْ
كِيْمِ بَرِيْشَانْ اَيْلُورْ چُونْ كَاكُلْ جِهَانْ
بُوِي جَنَّتْ وَرِدْ اِيْسَهْ حَدِي بُو
اَيْلِيَهْ اِرْتِشَادِ جَمَلَهْ كَا اِنْسَانْ

الذِي هُرْ مَنزِلَهْ تَا رَا حَرْنِ رَسُولْ
اِسْمِ اعْظَمْدَنْ كُورْدِي طَلْعَتِي
تَا اُولَهْ اَزَادَهْ بَيْتِ اِحْرَامْ
اُولْ حَسْبِيكْ جَلُوهْ سِنْدِ بَرِطْرَابْ
كُلْ بُوْرُزْدَنْ اُولَهْ تَاكُلْ كُلْ جِهَانْ
بِرْ كَلْبِ صَدْبِرْ اِحْقَدَنْ وَيْرَهْ بُو
ظَاهِرْ اُولَهْ چِيْشْمِ جَانَهْ بِيْسَانْ

چُونْ

چُونْ قِيْمِيْشْدَهْ عَرْمِيْشْدَهْ تَرَكِيْبِي
سَاكِنِ اُولُورْ بِنِيَهْ سِنْدَهْ اُولُورْ نَفْسِي
دَاخِلْ اُولُورْ كَلْمَشْنَهْ هُنْ هَرَارْ
مُسْتَوْدَرْ اُولُورْ اِقْرَامْ بَا كَاهِرْ اَدْ
بَصْدِي اُولْ جَانِيَهْ بَرِ اَهْلِ صَفَا
كِيْمِ بُوْرُزْ تَرْتِيْبِكْ اُولْ مَصْدِكْ
ذِرْوَهْ اَلْوَانْ اُولُورْ سَرِ سَرِ
فِي اَلْحَقِيْقَهْ اَنْدَهْ دُرْ سَرِ سَكُونْ
لَيْلْ دِيْجُورْ اَلَهْ مَظْهَرْ دُرْ بُو كُونْ
يَنْزِلْ اَلرَّبُّ دِيْنِ فُخْرِ جِهَانْ
رُوزِ نُوْرِ اَفُورْ اُولُورْ بَرِيْشَانْ اَتَا
اَنْدَهْ اَجْدِي كَرْسِيَهْ اُولْ شَاهِ بَرِ
اَيْلُورْ چُونْ كَرْسِيَهْ وَضَعْ قَدَمْ
سَقْفِ كَرْسِيْشْ وَسَطْحِيْدِ جِهَانْ
كُورْدِي جَنَّتْ چُورَهْ سِي دِيوارْدَرْ

دُونْدِي اَتَا تَا بُولَهْ اَهْلِيْنِ بِيخْ
جِسْمِ بَا كِنِ اَبْدِي رُوْحِيَهْ هَمِيْشْ
بِرْ زَمَانْ تَا اَيْدَهْ اُولْ كَلْمَشْنَهْ
حَلْ تَرَكِيْبِ اَتِ اَوْسَمْتَهْ اَدْمِ اَدْ
بَصْدِ اَنْجِي فُخْرِ عَالَمِ مُصْطَفَا
نِيْتِكِمْ اُولْ اُولُورْ تَرَكِيْبِكْ دُرْ
حَدِ جِسْمِ وَرُوحِي اُولْ اَدْمِ كِسْرْ
اُولُورْ اَنْدَهْ جَمَلَهْ جَنِيْشْلَرْ اَيْلُورْ
سِرِي اَنْكْ بُوْنْدَهْ اَطْفَرْ دُرْ بُو كُونْ
اَبْدِي سَرِ جَنِيْشْتَهْ دَمَرْ نِهَانْ
بَايِ اَهْلِ جَنِيْشْ اُولُورْ اَتَا اَتَا
اَجْمَدِي بَرِ كَرْسِيَهْ بُولَهْ شَاهِيْرْ
خَيْرِ مَقْدَمِ دِيْدِ اَهْلِ دَمَقْدَمْ
وَسَعْنَدِ يَتُوقْ فَالْكَدَهْ هَمِيْشَانْ
جَنَّتْ اَجْرَهْ نَرْدَرْ لَسَانْ وَارْدَرْ

صورت اعمال دُوب انده برود
 ذروه سيد رسول وسيله جنت
 اول وسيله اشوب نياده نذر
 بوسوزي فتم ايلك اساد نكر
 كردي عهدنه كيم او در اعلى الجنان
 غيره نسبتله او در كعبه نهاد
 چون كشيبه جمع اوله اهل نمر
 بكنه طاعانه بولون ايده شتاب
 اول كوره اول جمال خصره
 كيم نايي ايده طاعتل نيك
 وانخرانه قائمه پستريت در با
 اولسه عاشيق عشقوله جوي و
 كرنياز يله بولكه نه نازله
 تير حكماندا باز و روي يتر
 كرده باده اولمه رهنده پي سيز

ديدر

71
 ديدير عهدن اچره چو خلوت اوله
 اوقيه طه او مجلسده خدا
 لطف اصغاف يله دم وقت سره
 چونه كخصيص بلييه طه پي سخن
 اون اكي اچي ديمي اهل حكم
 عالم كونه چن ارسه فساد
 دور كينك او بوبه روزاني نام
 انك ايله بيله جنده صباح
 بود در روزانده بكرة و عفتي
 يعني دنيا عادتني او زره غدا
 اشبو عادت او زره ايدد نهمي
 سائر اوقات اچروده اولمز جداد
 انده اولمز كيشه اصله كرسنه
 لذت صرف اولك انده خوردني
 سورمك استرسل جان اچر صفا

قيل صلواتي بر روان مصطفي

80

اول لؤيدہ ذات وسجده صفت
اولک صنيف موسى عالي بزول کبر
فاج وقت مرآتي يد مرض اد
قيلورم تا کبر اجل ايد حلوک
ليک وار تخيف ايله دستک
دول بودر يادن قريبا کن کوان کار
الديدن تا بولده بش وقت امتياز
کيم نندن موسى ليل اولد اگا
هر بری هر چرخده د واردي
هر بری مجور اسما مستقيم
غير دن چوق کور مشيد روزگار
ذوقياب حلو و مر يدي همو
البتد اني مخصوصا کليم
پس کلامه اول الحقد والاسلام
رعبت انک بر درون مشرک

هیکل نور تد او بر فلک
الیوب سین مجور سائره
قلدی هزبت ايله تشریف حرم
بر نفسده حاصل اولد بولم
چون ددی تم دنی رمز ایلدی
نیتکیم اولد مز ولینته سستد
قاب قوسین اولدی الله الصده
سیر اولدی در الله احد
سیر ایات عظام ایدی مراد
عرش و فرش اوزن بر ابر در طهور
الیوب تعلیم انی اول مصطفی
دیوی رحیل ایلسن تنزل سن
چونکه اولد بر شده فوق السما
اولد ذوالنون قمر بحر مستهم
هو هویتده معیت سیری وار

روح جمهور تصا و پر ملک
بر نور حصار نی صالدي پره
اولدی انکه حرف باغ ازم
بلز انی کیم اولد در کیده مور
کیم عمر و ج احمد غمرا ایلدی
فتدی ایجا ای مستند
کیم الوهیتده در امدد اولد
کیم او بحر ذات روق الله حد
یوحسه بولشد تجلی اطراد
نیتکیم اطراف عکس نور هور
ویرد جان اهل توحید صفقا
دو شر الله اوزرینه اول سن
دید لا احصی نانت کما
لا اله دیک الا انت هم
جمله اسمایله اولدر مجور

ایک وجهه جواب اولد ریم
هری بودر کیم اولب دانا کار
اعلم احوال خلق اید قمو
بر دخی بودر کیم اول رب علم
چونکه اولدر خان سر کلام
اندن اول دست حقه انکشتد

هیکل

82

نشأه دہ جامعہ در انسان و
انده در کتبت اسم بکون
اشبو انسان اکمیدر مصطفا
استر بسک صورتن قرانہ بق
ایله احیاسنتی واسمینی

کلمشدر انکه بکنر بر و
خلق عالمدن او در اسمی بکون
انده در پی شیبہ سیرا صطفا
اوقی انده حوی و طلفندن سستی
ایدہ سن قنر نده احیا حسینی

**کدر رسک قبرگه رش اوله ما
قبل صلوتی ویرسک لامی دایما**

دیدی لمعراج اولیدرسی وچار
بیری چسبانیدر انک بیجدل
کیم او در مخصوص ذات مصطفا
نص ادوب اسر بعبده چون ددی
عبدی محض اولدی ایچو اول شعی
جسمه کوره آمد و شد در مقال
ما عداستی اول و توردوردک لای
دیدلر اوسه مصتی بو وجود

یعنی او توردوردلایله دوچار
کیم کتا اولمز فضیلتده بدل
کان امرًا للحبيب مصطفا
قیدلر تصدق چون بچون ددی
اولد جسم و روحله چرخه نفع
بوخسه روحه کوره اولر قیل وقال
اولد روحانی که یوقدر انده که
ارسه حقا جسم در روحه فیض وجود

ارث اولور معراج روحانی اشکا
کاه نوميله اولور زویاده بو
انسلد خپله اولن اقوی درر
ماسودن هر نیک کلو احتراز
دیدلر بواصلاحه هم قنا
کیم طهارت بونده اولور در و ام
بق رسولک اعتدال بالینه
خواب کلسه مکزکس شه لاسه
اضطجاج التسید کر بعد الوضو
ذاتی هر بوزدن حد نیک یاد ادا
جسمینه عکس اشش یک نور جان
یوعیدی انده کثافتده اثر
صورت حق ایک ذاتی چون انک
سایه نیر کیم اولور تار یک رنگ
چونکه اول اینه ایک باصفا

ایلمز غم می غمیش اعلادن نیک
اچلور کاه انسلد خپله قیو
کیم او معنی غایت تقوی درر
ایلمز بسک شفا اولور اولد کوراد
اصفیا ایلمز قنا یاعتنا
حالی زویاده اوسه یوقدر قیوم
غفلت عارض اولمزد بالینه
طو تیزید قلبینی نور و سینه
حاجت اولمزدی او یاند قدره و
جمله الایشتدن اول بی بال ادا
اوسور دی طلفنتد انسر و جا
نور محض اولمشد جسمی ستر
سایه سینی اولمزدی چون انک
کورد نور کوجه عجب بار یک رنگ
انده ظاهر اولد انوار وفا

تاریخ المعاجزة لمنشئها الفقيه حقی
بطریق تحدیث النعمة

بارک الله جرمه بولاد سبک سیر قلم	جو مزین برق زود طور ز بهر طبع
ایدخر بر معراجیه کیم غفل معاد	جبرئیل آسا ایدر کم با پیسنه سر فرود
جو هر در کاک عنبر باره کویا که ایلدی	ساک خیره کشید هندی لوی لوی نو
یا نئی انبوس بر انبوس مصر فیضده	کیم نبات مه قدر الاله الین نکلو
بولیه نظم آبداره در تر اولما ز نظیر	هم فومر بواج خنک آبداره آبرو
هر ند کل طرح سر کوشی ایدر الهامه	دقت ارباب اولمز یاننده تاریخو
بلبل خوش لجه کلزار قدسه سوله کیم	بو کل صدر یک معنی بون انسون آرزو
بر عجب بودر دماغ اهل مطرا جبرئول کیم	روح قدسک ایدر هر کوشا پیسنه بوبو

حقبا دیدم بو نظم دکلشک تاریخینی
پایه معراج بودر زرد بان نور بو

ذکر
بولدر معراجیه ک ای حق مندرکین

ذکر حرف مجهره بو تاریخینی قیل از بزم : بولنظم باکم اولدی عقیقده ایجان

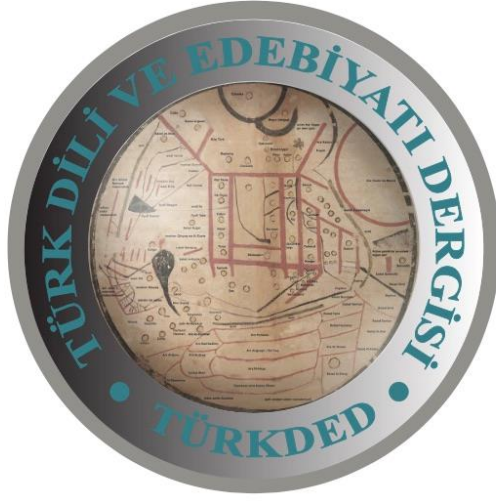
بوفادان ایدی معراج برین
شکر در سن بوله مراتک صفا
کتمسون دلدن صلوة مصطفی

یا رسول الله شفاعت المده	ایمشوز بی حد شفاعت المده
یا حبیب الله یا خیر الوری	کمشوز بویولده روز شب ورا
یا نبی الله اجود العطا	اولمشوز غرقاب دریا بی خطا
قالب عرش الله وار ک حقیقون	قالب کوشی جوار ک حقیقون
چشم همچون ز کس بیدار همچون	دوی بر نور و فرید بیدار همچون
روبر و حقه سلامک حرمی	اند ه طقسا بیک کلامک حرمی
شیخ اسماعیل حقی بیه نظر	ایله کیم لطفک اولیدر منتظر
لشنگان زهره چوستین	کوشی فیضکدن ایله مستفیض

بودر د خواجه منز یا مصطفی
اوله لور با جمله امت در صفا

عده ابیات

۷۷ عم

FARŞÇADAN TERCÜME KISSA TARZI BİR VAAZ KİTABI: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

AN EXEMPLARY SERMON BOOK IN THE STYLE OF 'KISSA'
TRANSLATED FROM PERSIAN: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

SAVAŞKAN CEM BAHADIR

Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

*Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Letters,
Department of Turkish Language and Literature*

sacemb@ktu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4490-213X>

NAZAN ÂŞIK

Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili
ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

*Phd Student, Karadeniz Technical University, Graduate School of Social Sciences, Department
of Turkish Language and Literature*

nazanask@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-06357364>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 18.05.2024

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.06.2024

Sayfa-*Pages*:41-57.

Atıf/Citation: Bahadır, Savaşkan Cem; Âşık, Nazan (2024), "Farsçadan Tercüme Kıssa Tarzı Bir Vaaz Kitabı: Kitâb-I Mübekkiyât" *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/1: 41-57.

FARŞÇADAN TERCÜME KISSA TARZI BİR VAAZ KİTABI: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

*Prof. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR**

*Nazan ÂŞIK***

Özet

İslamî Türk Edebiyatının ilk dönem eserlerinin çoğu dinî ve ahlakî muhtevalıdır. Bunun başlıca nedeni toplumda ortaya çıkan İslam dininin kurallarını, emir ve yasaklarını öğrenme ve öğretme ihtiyacıdır. XI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan medrese eğitimiyle halk içinde iyi derecede Farsça ve Arapça bilen bir kesim ortaya çıkar. Dönemin aydınları olarak nitelendirebileceğimiz bu kesim halkı dinî konularda bilgilendirmek ve eğitmek için çok sayıda Arapça ve Farsça eseri tercüme, şerh ve telhis yoluyla Türkçeye aktarırlar. İlk dönem çeviri metinlerimiz içinde Kur'an ve hadis tercüme, ahlak ve nasihat kitapları, kalam, akaid vb. çok sayıda dinî eser vardır. Bu eserlerin bir kısmını da dinî hitap metinleri olan mevize kitapları oluşturur. Mevize kitapları genel itibarıyla edebî metinler değildir. Bununla birlikte bir kısmı zengin hikâye içerikleri ile dikkat çeker. Bu metinlerde konuşmacının anlatımını zenginleştirmek, mesajını kalıcı ve etkili hâle getirmek için latife, kıssa ve hikayelere başvurduğu görülür. Kıssa tarzı mevize kitabı olarak adlandırılan bu çeşit vaaz kitaplarının Eski Türk Edebiyatı literatürüne kazandırılması ve incelenmesi, dinî hikâyeciliğimizin gelişimini takip edebilmek açısından faydalı olacaktır. Bu makalede söz konusu mevize kitaplarından biri olan ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş Kitâb-ı Mübekkiyât isimli eser tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevize, mensur hikâye, kıssa, tercüme, Kitâb-ı Mübekkiyât.

AN EXEMPLARY SERMON BOOK IN THE STYLE OF 'KISSA' TRANSLATED FROM PERSIAN: KİTÂB-I MÜBEKKİYÂT

Abstract

Most of the early works of Islamic Turkish Literature are religious and moral in content. The main reason for this is the need emerged in society to learn and teach the rules, commands, and prohibitions of Islam. With the spread of madrasa education from the 11th century onwards, a segment of the population proficient in Persian and Arabic emerges. This segment, which we can describe as intellectuals of the period, translate numerous Arabic and Persian works into Turkish through translation, commentary, and summarization to inform and educate the people on religious matters. Among our early translation texts are translations of the Quran and hadiths, moral and advisory books, theology, creed, etc. Many religious works exist. Some of these works also constitute admonitory books, which are religious discourse texts. Admonitory books are generally not literary texts. However, some of them stand out with rich story content. It is observed that in these texts, the speaker enriches his narrative and makes his message lasting and effective by resorting to wit, anecdotes, and stories. The introduction and examination of such sermon books, referred to as sermon-type admonitory books, into the literature of Old Turkish Literature, will be beneficial for the development of our religious storytelling. In this article, one of these admonitory books, titled Kitâb-ı Mübekkiyât, translated from Persian to Turkish and found in the Süleymaniye Manuscript Library, will be introduced.

Key Words: Admonition, prose story, tale, translation.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sacemb@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4490-213X>

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, nazanask@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-06357364>

Giriş

Mevize, Arapça kökenli bir kelime olup va‘z kelimesinin mastarıdır. Sözlüklerde vaaz, nasihat, öğüt, pend (Şemsettin Sami 1989: 1431); birinin kalbini yumuşatacak surette sevap ve ukuba dair söz söylemek (Muallim Naci 1322: 863) anlamlarına gelmektedir. Mevize ve vaaz aynı anlamda kullanılmakta olup ikisi de nasihat, kalbi yumuşatıp sevaba teşvik eden günahant kaçındırıcı öğüt (Sarı 1987: 846-847) anlamına gelmektedir. Taşköprizâde *Miftâhu’s-Saâde*’sinde (1985: 551; aktaran Yeşil 2021: 16), mevizenin amacı “ilim ve amelle nefisleri kemâle teşvik etmek, insanları dinî ve dünyevî mutluluğa ulaştırmak” olarak açıklar. Edebiyat terimi olarak mevize; “ahlakî ve dinî konularda verilen nutuk, konferans, vaaz, nasihat ve öğütlerin bulunduğu eser” (Uslu 2007: 231); “sevap ve günah üzerine söylenen söz, verilen öğüt, dinsel nutuk” (Akalin 1984: 182); “vaaz metodu üzerine yazılmış veya vaaz konularının ana hatlarıyla tespit edildiği ve vaaz örneklerinin bulunduğu kitaplar” (Erverdi ve Kutlu 1986: 297-298) olarak tarif edilir. Vaaz metoduyla ilgili olmayıp sadece dinî nutuk ve nasihat içeren mevize kitaplarının genellikle ahlak, tergiip ve terhib, zühd ve rekâik kitapları içinde ele alındığı görülür.

Vaaz ve nasihat içerikli metinlerin sayısında Emeviler döneminden itibaren bir artış görülür. Giderek artan telif mevize kitaplarının sayısı 12. yüzyılda en bereketli dönemini yaşar. Başta Arapça olmak üzere farklı dillerde de mevize kitapları kaleme alınır. 18. yüzyıldan sonra ise mevize kitaplarının sayısında azalma görülür. Yapılan çalışmalar ise çoğunlukla eski eserlerin tercümesi ve neşri şeklindedir. Erken dönem mevize kitapları arasında Hasan Basri’ye nispet edilen hutbeleri, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî’nin *Kitâbü Mevâ‘izi’l-‘ârifîn*’i (9. yy) verebiliriz. İbn Nübâte el-Hatîb’in öğütlerinin toplandığı *Dîvânü’l-hutab* (10. yy), Ebü’l-Leys es-Semerkindî’nin *Tenbîhü’l-gâfilîn* ve *Bustânü’l-‘ârifîn*’i (10. yy), Ebu Ömer el-Kurtubî *Behcetü’l-mecâlis ve ünsü’l-mücâlis ve şahzü’s-zâhini ve’l-hâcis*’i (11. yy), İbn Cevzî’nin *Bustânü’l-vâizin ve riyâzü’s-sâmîîn*’i ve *Ünsü’l-mücâlis ve müanesetü’l-mecâlis*’i (12. yy), Ebu Muhammed eş-Şeybânî’nin *Enîsü’l-münkatî’in*’i (13. yy), Abdülhamid b. Abdullah el-Ankaravî’nin *Münyetü’l-vâizin ve gunyetü’l-mütte’izin*’i (14. yy), er-Rûmî İbn Melek’in *Bedrü’l-vâizin ve zührü’l-âbidîn*’i (14. yy) sonraki dönemlerde kaleme alınan mevize kitaplarından bazılarıdır (Yeşil 2021: 85-153).

Kâtib Çelebi, mevize ilmiyle ilgili kitaplardan bahsederken Gazzâlî’nin *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*’ini bu alanın başta gelen eserleri arasında zikreder. Oflu Muhammed Emin Efendi’nin *Necâtü’l-mü’minîn*’i (İstanbul 1308), Hopalı Osman Efendi’nin *Dürretü’n-nâsîhîn*’i (İstanbul 1313), Alay müftüsü Muhammed Şâkir’in *İrşâdü’l-gâfilîn*’i (İstanbul 1326) Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarının en fazla kullanılan vaaz kitaplarından. (Cirit, 2012: 406-407).

İslam dininin ilk vaizi elbette ki Hz. Muhammed’dir. O vaaz ve nasihatlerinde zaman zaman ibretli hikayelerden ve temsillerden faydalanmıştır. Bununla birlikte ondan önce de Cahiliye devri Arapları arasında kabile savaşlarını, kahramanlık öykülerini konu edinen insanları iyiye teşvik etmeye ve eğlendirmeye çalışan kıssaların anlatılmasının yaygın olduğu bilinmektedir. Bu kıssaların içinde ehl-i kitaba ait öğeler de vardır. Bu kıssalar “kâs” adı verilen hatipler ya da şairler tarafından anlatılmaktaydı. Hz. Muhammed’den sonra ise bir meslek olarak vaizlik ve kıssacılığın nasıl geliştiği konusunda farklı rivayetler vardır. Yaygın görüşe göre Hz. Osman’ın öldürülmesinden sonra İslam toplumunda meydana gelen farklı grupların kendilerine taraftar bulmak için uydurma hadis ve hikayeler anlatması kıssa tarzı vaazların artmasına sebep olmuştur. Bu durum İslam alimlerinin kussâsa yani kıssa anlatıcılığına karşı çıkmasına ve halife izniyle icra edilebileceği gibi bazı şartlar getirmesine neden olmuştur. (Altunel, 2022: 501) Sahabeden Temim ed-Dârî’nin dönemin halifesi Hz. Ömer’in izniyle kıssa

anlattığına dair kaynaklarda pek çok rivayet bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda ise tâbiinden Ubeyd b. Umeyr el-Leysi'nin ilk kıssacı olduğu söylenmektedir. Hâris b. Muaviye el-Kindî Esved b. Serî gibi isimler de ilk kıssacılar arasında anılan zatlardandır (Cirit, 2012: 405).

İslamiyetin farklı coğrafyalarda yayılması, sahabe ve tâbiîn neslinin vefatı, siyasî çekişmeler, tercüme faaliyetleri ve diğer sebepler neticesinde VIII. yüzyılda zühd hareketinin müslüman toplumlarda yaygınlaşması beraberinde vaiz ve kıssacıların uydurma ve mesnetsiz haberleri kullanmasına yol açmıştır. 9. yüzyılda kıssacılık artık itibarsızlaşmış ve çıkar amaçlı kullanımı yaygınlaşmıştır. 10. yüzyıla gelindiğinde ise kâs yerine vaiz ve müzekkir kelimeleri daha çok kullanılmaya başlandığı görülür. Müzekkirin bu dönemde sadece sûfî vaizler için kullanıldığını söyleyenler de vardır. Bu lafızlar zaman içinde olumsuz bir muhteva kazanarak sonraki dönemlerde kıssacılığa dönmüştür. Nitekim İbnü'l-Cevzi vaaz sanatının kıssa, tezkir, vaaz şeklinde üçe ayrıldığını ve bu sanatı icra eden kâs, müzekkir, vâiz terimlerinin sıklıkla birbirleri yerine kullanıldığını ifade eder. (Cirit, 2012: 405- 406).

Eski Türk Edebiyatı açısından mevize kitaplarının edebî sahaya katkısı, içerisinde barındırdığı tahkiyeli anlatımlar sebebiyledir. Mevize kitapları dinî hikâye varlığı açısından bakılacak eserlerin başında gelmektedir. Vaazlarda kıssa kullanımına ilk defa Hz. Ömer döneminde izin verilmiş ve bu uygulama giderek yaygınlaşmıştır. Öyle ki zaman içinde neredeyse tamamı hikâyelerden oluşan vaaz kitapları kaleme alınmıştır. Bunlara kıssa tarzı vaaz kitapları¹ denilmektedir. Vaazlarda kıssalar hem verilmek istenilen mesajı kalıcı ve kolay anlaşılır hâle getirmek hem de şiirler, özlü sözler vb. araçlar gibi edebî bir unsur olarak kullanılmıştır. İbn Cevzî'nin içerisinde beş yüzden fazla hikâyenin bulunduğu '*Uyûnu'l-hikâyât*'¹ bu türden eserlere örnek olarak verilebilir. Eserde Cevzî, Mâlik b. Dinâr'ın "hikâye cennet için bulunmaz bir mücevherdir" sözüne yer vererek bu tarz kitaplarda hikâyenin çok kullanılmasının sebebini de açıklamış olur (Arıcı, 2021: 85).

Hikâye, başlangıcından günümüze kadar insanların nasihat etmek, eğitmek ve hoşça vakit geçirmek için kullandıkları bir araç olmuştur. Türk edebiyatında edebî bir tür olarak hikâyenin başlangıcı genellikle Tanzimat dönemi olarak gösterilse de Türklerin İslamiyet öncesine dayanan köklü bir hikâyecilik geleneği vardır. Bu geleneğin uzantılarını Eski Türk Edebiyatı dönemi eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dönemde tercüme, adaptasyon ve telif yoluyla pek çok hikâye metni kaleme alınmıştır. Bugün hikâye kendine has özellikleri olan edebî bir nesir türü olmasına rağmen eski edebiyatımızda mensur, manzum fark etmeksizin tahkiyeye dayalı her tür metin için hikâye kavramının kullanıldığı görülür. Eski Türk Edebiyatı sahasında konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar genel olarak bu hususta iki farklı tutum izlemişlerdir. Hikâye tasniflerinde M. Nihat Özön (1985: 40), H. Mazıoğlu (1985: 19-20), H. Kavruk (1987) gibi araştırmacılar manzum hikâye, mensur hikâye ayrımına giderler. Ş. Yağcı (2001:14-15) ise manzum hikâyeleri mensur hikâyelerle bir arada düşünmek gerektiğini belirterek hepsinin aynı geleneğin ürünü olduğuna dikkat çeker.

Mensur hikâyelerimizle ilgili yapılmış en önemli ve derli toplu çalışma Hasan Kavruk'un 1987 tarihli "Eski Türk Edebiyatı'nda Mensur Hikâye" başlıklı yayınlanmış doktora tezidir. Kavruk (1998:161) çalışmasında Eski Türk Edebiyatı dönemine ait hemen her türden mensur eserde hikâyeye rastlamanın mümkün olduğunu belirtir. Özellikle dinî ahlâkî, didaktik muhtevalı eserler hikâye varlığı açısından zengin metinlerdir. 14. Yüzyıla ait Ankaralı Mustafa'nın Kur'an tefsiri, 15. yüzyılda Mercimek Ahmed tarafından Farsçadan tercüme edilen

¹ Ferhat Arıcı (2021: 85-94), Arap Edebiyatında Vaazlar: Abbasiler Dönemi başlıklı doktora tezinde vaaz kitaplarını vasiyet tarzı, rekaik tarzı, ahlak ve edep tarzı, nasihat tarzı, kıssa tarzı, karma şeklinde sınıflara ayırmıştır.

Kâbusnâme, 16. Yüzyılda Kınalızâde Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si bu metinlere örnek olarak verilebilir. Kavruk (1998) kitabının ön sözünde çalışmanın kapsamını daha da fazla genişletmemek için dinî hikâyeler, menâkıbnâmeler, evliyâ ve enbiyâ kıssaları, danışmendnâme, battalnâme ve benzerlerini araştırmasına dâhil etmediğini belirtir. Bu çeşit mensur hikâye metinlerinin bulunduğu eserler daha ziyade dilbilimciler tarafından çalışılmıştır.

Kitâb-ı Mübekkiyât içerisinde pek çok rivayet, kıssa, menkıbe ve haber barındıran oldukça kapsamlı bir eserdir. Eserdeki anlatıların çoğunun uydurma olup dinî sahih bilgi ile çeliştiği görülmektedir. İnsanların dinî duygularını coşturmak ve onlara bazı öğretileri benimsetmek için anlatılan bu hikâyeler, Mübekkiyât'ı dinî hikayecilik geleneğinin bir parçası olarak incelemeye değer kılmaktadır. Eserle ilgili yapılacak çalışmada metnin transkripsiyonunun ardından söz konusu anlatıların yapı ve tema bakımından incelenmesi yapılacak böylece ne kadar hikâye özelliği taşıdığı anlaşılacaktır.

1. Kitâb-ı Mübekkiyât'ın Türkçe Bir Tercümesi

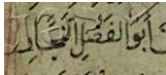
Kitâb-ı Mübekkiyât mensur bir vaaz ve nasihat kitabıdır. Farsçadan dilimize çevrilen ve mütercimi bilinmeyen eserin kaynak metninin yazarı tercüme metinde nokta kayması sebebiyle Ebu'l-Fazl en-Neccâr² gibi görünse de aslında Ebu'l-Fazl el-Buharî'dir. Nitekim eserin madde başı olarak yer aldığı *Keşfü'z-Zünûn*'da (Kâtip Çelebi 1311: 373) yazarın adı Şeyhülislam Yahya b. Alî ez-Zendüvistî el-Buharî olarak geçmektedir. Aynı şekilde Tahran Üniversitesinde Mübekkiyât üzerine tez hazırlayan Mansur Farahzadî'nin (1397: 95) Mecâlis-i Seb'a ve Mübekkiyât'ı karşılaştırdığı makalesinden eserin yazarının Ebu Bekir bin Ömer Ebu'l-Fazl bin Ömer Buharî olduğu anlaşılmaktadır. Eser; dinî hikâyeler, hadis rivayetleri, peygamber kıssaları, beyitler ve soru-cevaplarla anlatımı zenginleştirilmiş her biri bir fasıl olan vaazlardan meydana gelmektedir. Türkçeye "Ağlatan Kıssalar" olarak çevrebileceğimiz Kitâb-ı Mübekkiyâtta gözyaşı ve hüzün, Allah korkusuyla ağlama temaları öne çıkmaktadır.

Kitâb-ı Mübekkiyât tercümesi şimdiye kadar üzerinde durulmuş bir eser değildir. Eskilerin ahlak kitaplarımız başlığı altında incelediği İslamiyet sonrası nasihat içerikli metinlerimiz üzerine yapılan belli başlı yayınlarda (Bursalı M. Tahir 1325; Levend 1963) ya da mensur eserler ve hikâyelerle ilgili temel kaynaklarda (Kavruk, 1998; İz, 1994 vd.) eserin adına rastlanmaz. Eserin varlığına dikkat çeken ilk araştırmacı Sadık Yazar'dır. Yazar (2011: 892), Anadolu sahasında yapılan tercüme ve şerh faaliyetlerini konu edinen kapsamlı çalışmasında Mübekkiyât'ı Farsçadan tercüme edilen mensur hikâyeler başlığı altında ele alır ve dinî-ahlakî muhtevalı bu eserin mensur hikâye geleneğimiz açısından önem arz ettiğini belirtir.

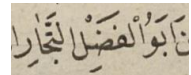
1.1. Nüsha Tavsifleri

Eserin şimdiye kadar biri yurt içinde biri de yurt dışında olmak üzere iki nüshası tespit edilebilmiştir:

² Eserin bilinen her iki nüshasında da bu durum göze çarpmaktadır.

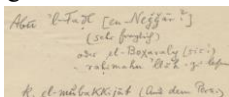

(Süleymaniye, Beşir Ağa-Eyüp 122: 1b)

(Berlin, Ms Or Quart 1506: 1b)

Hatta Berlin nüshasının iç kapağına düşülen notta da noktalama hatasının neden olduğu yanlış okuma görülmektedir.

(Berlin Ms Or Quart 1506)

1) Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa-Eyüp 122 (S)

Süleymaniye Kütüphanesi Beşir Ağa-Eyüp 122 numarada Tercüme-i Mübkeyât adı ile kayıtlı olan bu nüsha 193 varak olup her sayfası 17 satırdır. Nüshanın ölçüleri 204*148 ve 150*108 mm'dir. Ortası şemseli ve köşebendli kahverengi ciltlidir. Nesih hatla yazılmıştır. Eserin adı 1b sayfasında kırmızı mürekkeple "Hâzâ Kitâbu Mübekkiyâti Şeyhi'l-İslâm" olarak belirtilmiştir. İlk sayfa kırmızı cetvelli diğer sayfalar cetvelsizdir ve ayetler dışında hareke kullanılmamıştır. Siyah mürekkeple yazılan nüshada fasl, hikâyet, beyt, rivâyetdür, sual-cevap gibi ara başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayetlerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüshanın sonu eksik olup bunun dışında 101b, 152b, 188b, 189b, 192b sayfalarından sonra da varak eksiklikleri vardır. Yazmada nüshanın müstensih ve istinsah tarihine ait herhangi bir kayıt yoktur. 1a'da birkaç satırlık bir not ve esmau'l-hüsna zikri yazılıdır. 1b'de Besmele ve Arapça bir duadan sonra mütercimnin eseri tercüme etme sebebini anlattığı kısa bir dibâcesi vardır. 2a'dan itibaren "Fasl" başlığı ile asıl metne başlanır.

Baş:

[1b] Besmele. El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ce'ale'd-dünyâ dâren li's-seferi ve merḥaleten li-cemî'i'l-beşeri ve kuvveten li-ehli'l-ciddi ve'l-iḳtidâri ... ba'dehû bu kitâbıñ kârîleri ve nâzırları böyle bilsünler ki bu kitâb-ı Mübekkiyâti Şeyhi'l-islâm, reşîdü'l-milleti ... Ebu'l-Fazlû'n-Neccârî ... Farsî ile te'lif eylemiş idi.

Son:

[193b] Kız eytdi ki mebâdâ ki o hisâbı bâzârda râst gelmeye. Rubey' bir na'ra urdı ve yıkıldı. İmdi ey civânlar ma'siyet idersiz ki dañla ...irişmeyüp civânlıkda 'aşî gidesiz. Bir niçe müddetden şonra kıyâmet seferi vâkı' oldı.

2) Staatsbibliothek zu Berlin Ms.or.quart. 1506 (B)

Berlin Devlet Kütüphanesinde bulunan bu nüsha 160 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 15 satır bulunan nüshanın ölçüleri 205*145 ve 145*100 mm'dir. Yeşil bez ciltli, miklepli, ince sarı kağıtlara nesih hatla yazılmıştır. İlk 20 varağı harekelidir. 1b ve 2a sayfası yıldız cetvelli diğer sayfalar ise kırmızı cetvellidir. 1b'de ayrıca kırmızı mürekkeple eserin adının yazılı olduğu yıldızlı basit bir ser-levha vardır. Nüshada fasıl, hikâyet, rivâyetdür, sual-cevap gibi ara başlıklar bazen kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayetlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilidir. Metin kısmı 1b'de başlayıp 141a'da biten nüshanın 1a, 142a-148b ve 149b-160 sayfaları boştur. 141b'de Fatıha süresi 149a'da 5 beyitlik bir gazel vardır. H. 1185 (M. 1771) tarihinde Hafız Ahmed b. Hasan tarafından Diyarbakır'da istinsah edilmiştir. Muhtasar bir nüsha olup eserin ilk 70 faslımı içermektedir. Ayrıca orijinal eserdeki şiir kısımları metne dahil edilmemiştir.

Baş:

[1b] Besmele. El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ce'ale'd-dünyâ dâren li's-seferi ve merḥaleten li-cemî'i'l-beşeri ve kuvveten li-ehli'l-ciddi ve'l-iḳtidâri ... ba'dehû bu kitâbıñ kârîleri ve nâzırları böyle bilsünler ki bu kitâb-ı Mübekkiyâti Şeyhi'l-islâm, reşîdü'l-milleti ... Ebu'l-Fazlû'n-Neccârî ... Farsî ile te'lif eylemiş idi.

Son:

[141a] ...ve yâ erḥame'r-râhimîn yâ ilâhe'l-'âlemîn ve yâ ḥayru'n-nâsırîn ḥarrara ḥâze'l-kitâbu'l-Mübekkiyâ[t] ...Ḥâfız Aḥmed bin Ḥasan fî beledi Âmed fî târiḫi Recebü'l-mücerreb 1185.

1.2. Eserin Muhtevası

Mübekkiyât'ın Farsça orijinal metni her biri bir Kur'an ayetinin yorumlanmasına dayanan 142 fasıldan oluşmaktadır (Farahzâdi 1397: 96). Eserin Türkçe tercümelerinde fasıllara numara

verilmemiştir. Yaptığımız numaralandırma neticesinde 104 fasıl başlığı tespit edilmiştir. Okumalarımız sırasında Süleymaniye nüshasında birkaç yerde sayfa eksiklikleri olduğu görülmüştür. Bahsi geçen sayfa eksikliğinin ne kadar olduğu bilinmemektedir. Örneğin Süleymaniye nüshasında 55. fasıl sonundan (101b) başlayıp 61. fasıl ortasına (102a) kadar olan eksik kısım Berlin nüshasında mevcut olup oradan tamamlanmıştır. Metnin 6 fasılını içeren bu kopuk kısım 19 sayfadır. Berlin nüshasında şiirlerin dahil edilmediğini ve fasılların uzunluklarının standart olmadığını düşünürsek Süleymaniye nüshasının farklı yerlerindeki sayfa eksikliklerin toplamda ne kadar olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Muhtasar bir nüsha olan Berlin nüshası eserin ilk 70 fasılını içermektedir. Bu 70 fasıl içerisinde yukarıda belirttiğimiz gibi Süleymaniye nüshasında eksik olduğunu tespit ettiğimiz 6 fasıl da yer almaktadır. İki nüsha birleştirildikten sonra elimizde 110 fasıllık bir metin oluşmuştur.

Mübekkiyât Tercümesinin giriş kısmı Arapça bir dua ile başlayıp yine Arapça bir dua ile bitmektedir. İki dua arasında eserin adı, müellifinin kim olduğu ve mütercim eseri niçin tercüme ettiği kısaca anlatılır:³

El-ḥamdü li'llāhi'l-lezî ce'ale'd-dünyâ dâren li's-seferi ve merḥaleten li-cemî'i'l-beşeri ve kuvveten li-ehli'l-ciddi ve'l-iḳtidâri ve'r-raḥli ilâ dâri'l-ḳarâri ve neşhedü en lâ ilāhe illa'llāhu vaḥdehü lâ şerîke lehu'l-meliku'l-cebbâru'l-'azîzu'l-ḡaffâru ve neşhedü enne Muḥammeden 'abduhü ve rasûluhu'n-nebiyyu'l-muḥtâr âümme's-selâm 'alâ aşâbihî ve âlihi'l-aḫyâr. Ba'dehü bu kitâbuḡ ḳarîleri ve nâzırları böyle bilsünler ki bu kitâb-ı Mübekkiyât'ı Şeyḫi'l-İslâm, reşîdü'l-milleti ve'd-dîni şemsü'l-müzekkirîne tâcü'l-e'immeti fi'l-'âlemîne Ebu'l-Fazlı'n-Neccârî ilâ rahmeten lehü 'aleyhi Fârsî ile te'lif eylemiş idi. Çün bu bende-i ḫaḳîr ve faḳîr mecâlislerde bu kitâbı okurdum ve ba'zı ḫalâyıḳ Fârsî fehm itmezlerdi. İltimâs itdiler ki bu bende-i kemîne, Türkî diline döndürem tâ kim ḳamular ḡarâzin fehm eyleyüp maḫzûz olalar [2a] ve hem bu bende-i güneḫkârı bir ḫayr du'âyıla yâd ḳılmaḡa sebep ola. Ḥayyen ve meyyiten ve mâ tevfiḳî illâ bi'llāhi 'aleyhi tevekkeltu ve ileyhi metâb vallāhu a'lemu bi's-şavâb. (S/1b-2a)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere mütercim, kendisinin Ebu'l Fazl'a ait bu Farsça eseri meclislerde okuduğunu ama Farsça bilmedikleri için insanların bu eseri anlayamadığını belirtir. Ardından halkın anlamasını sağlamak ve hayırla anılmak için eseri Türkçeye tercüme ettiğini ekler.⁴

Bu kısa girişten sonra asıl metin kısmına geçilir. Fasıllardan oluşan metinde fasıllar numaralandırılmamıştır. Fasıllar kırmızı mürekkeple yazılı “faşl” ibaresi ile belirtilir. Her bir fasıl bir ayet ve onun mealî ile başlayıp dua ile bitmektedir. Ayet ve mealinden sonra konuşmacı bazen ayetin nüzul sebebiyle bazense vermek istediği mesajla ilgili “haberde

³ Kitâb-ı Mübekkiyât adlı eserden verilen metin örnekleri Süleymaniye Kütüphanesi Beşir Ağa-Eyüp 122 numaralı yazmadan yapılmıştır. Bu nüshayı göstermek için büyük “S” harfi kısaltma olarak kullanılmıştır.

⁴ Osmanlı toplumunda okuma bugünkü gibi tek başına ve sessizce değil çoğunlukla izleyicilerin önünde ve sesli bir şekilde yapılırdı. Hem eğlence ve edebiyat meclislerinde hem de dinî meclislerde görülen bu okumalar toplum için önemli bir eğitim aracıydı. İslam geleneğinin bir devamı olarak başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli dinî eserler camilerde sesli olarak okunuyordu. Halka açık bu okumalara ders-i am denmekteydi. Zaman içinde bu terim ders verenler için kullanılmaya başlandı. (Aydınlı ve Schick, 2023: 58-70). Bununla birlikte insanların sesli okumaların yapıldığı tek yer camiler değildi. İnsanların bir araya toplandığı evlerde, köy odalarında, tekke ve zaviyelerde özellikle yatsı namazından sonra Ahmediye, Muhammediye, Müzekki'n-Nüfûs gibi sağlam ve güvenilir bilgi içermekten ziyade halkın dinî duygularını coşturan tasavvufî nitelikli eserlerin okunması da çok yaygındı. Hurafelerle dolu bu eserlerin halk tarafından bu kadar rağbet görmesinin başlıca sebepleri doğru bilgi içeren eserlerin halkın anlayacağı dilde, ilgisini çekecek şekilde yazılmaması ile alimlerin bu eserlerdeki yanlışlığa müdahale etmemesiydi. (Çıtırık, 2019: 878-879).

gelmişdür ki”, “hikayetdür”, “rivayetdür” sözleri ile çeşitli tarihî olayları, hadis rivayetlerini, ibretlik hikayeleri, peygamber kıssalarını kaynak belirtmeden ve hadislerin senedini vermeden nakleder. Anlatıcı bazı fasıllarda tek hikâyeye anlatırken bazı fasıllarda birden fazla hikâyeyi peş peşe anlatır. Adı ardına gelen bu anlatılarda konu bütünlüğü pek görülmemektedir. Konuşmacı önceki anlatıda geçen bir kişi, bir yer ya da olayın hatırlatmasıyla yeni hikayesine başlar.

Bazı fasıllarda anlatıların içinde veya sonunda soru-cevap kısımları vardır. Konuşmacı araya girerek hikâyeyle bağlantılı bir soru sorar ve cevabını verir. Bazen de konuşmacı dinleyicilere seslenerek onlara nasihat eder, uyarıda bulunur. Fasılların bazılarında bir ya da birkaç beyitlik şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirler bazen hikâyenin içinde kahramanların birbirine söylediği sözlerdir bazen de hikâyeden bağımsız olarak yer almaktadır. Mütercim bu Farsça beyitleri tercüme etmeden olduğu gibi aktarmıştır. Fasılların içinde kabir, kıyamet ve ahiret halleri ile ilgili tasvirler ile cennet ve cehennem sahneleri de yer almaktadır.

Fasılların içeriğini oluşturan unsurlar ile tahkiyeli kısımların sayısı ve uzunluğu fasıldan fasıla değiştiği için fasılların hacminde belli bir standart görülmez. Bir sayfa uzunluğunda fasıllar olduğu gibi yedi-sekiz sayfa uzunluğunda fasıllar da eserde bulunmaktadır.

Mübekkiyât'taki anlatılar çoğunlukla Hz. Muhammed, ehl-i beyt ve sahabenin hayatından kesitlerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Âdem, Hz. Yusuf, Hz. Yahya gibi peygamberler; Gazneli Mahmud (ö. 1030), Harunu'r-Reşîd (Abbasi halifesi ö. 809), Ömer bin Abdulaziz (Emevî halifesi ö. 720) gibi tarihî şahsiyetler; Hasan-ı Basri (ö. 720), Fudayl bin Iyaz (ö. 803), İmam-ı Şibli (ö.946) gibi sufilerle ilgili hikayeler ve bilinmeyen şahıslara ait ibretlik olaylar da eserde anlatılır.

Eserin adı olan Mübekkiyât; Arapça ağlamak, sızlamak, ahenk ve teganni etmek, mersiye söylemek, gözyaşı dökmek, ağıt okumak anlamlarına gelen “bekâ” fiilinden türemiş olup ağlamaklı, dokunaklı, hüznü, ağlatan manasına gelmektedir (almaany.com). Bütün ilahî dinlerde olduğu gibi İslam dininde de çok gülmek hoş karşılanmamış ve ağlamak övülmüştür. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadis kitaplarında ağlamayı tavsiye eden, dinî his ve heyecanlarla ağlayanlara çeşitli mükafatlar verileceğini bildiren ifadeler vardır.⁵ Mübekkiyat, işte İslam dinini ağlamaya verdiği bu önemi ve ağlama kültürünü okuyucuya/dinleyiciye kıssalar ve tavsiyelerle nakşetmeye çalışan bir eserdir. Kıssalarda genellikle Allah ya da cehennem korkusuyla, Peygamber sevgisiyle, pişmanlık, endişe, utanç, mutluluk, çaresizlik, acı ve azap gibi duygularla gözyaşı döken kişiler anlatılır. Eserin ilk faslında yer alan Şivâne-i Nayiha'nın hikâyesinde cenazelerde parayla ağlayan bir kadının işlediği günahlara tövbe edişi, geri kalan ömrünü pişmanlık ve gözyaşları içinde geçişi anlatılmaktadır. Hikâyenin sonunda konuşmacı şu tavsiyede bulunur:

⁵ Ağlamakla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır: Yapıp ettikleri karşısında artık az gülsünler, çok ağlasınlar! (Tevbe 9/82). Kendilerine binek sağlaman için sana gelip “Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum” diye cevap verdiği zaman, harcayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden göz yaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur. (Tevbe 9/92). Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'an onların saygısını arttırır. (İsra 17/109).

Yine Hz. Muhammed “Kur'an hüznüle nazil oldu” diyerek onu okurken veya dinlerken yerine göre hüznülenmeyi ve ağlamayı tavsiye etmiştir. Çok bilinen bir hadis-i şerifinde ise şöyle buyurmuştur: “Benim bildiğimi siz bilseydiniz çok ağlar az gülerdiniz.” (Buhari, Küsuf, 2). Hadis kitaplarında ağlayanlara verilecek mükafatlardan da söz edilmektedir: Kimsenin bulunmadığı yerde Allah'ı zikrederek ağlayanların ahirette Allah'ın özel lütfuna nail olacağı (Buhari, Rekaik, 24); Allah korkusundan ağlayan kişinin cehennemden azat edileceği (Nesai, Cihad, 8); Allah'ın kalbi hüznü ve gözü yaşlı olanlara azap etmeyeceği (Müslim, Cenaiz, 45); Allah korkusundan ağlayan harama bakmayan ve askerde nöbet tutan kimselere cehennem ateşinin haram olduğu (Darimî, Cihad, 15) bunlardan bazılarıdır (Uludağ, TDV İslam Ansiklopedisi, 1988).

...Nidâ işitti ki ey Şi'vâne bu nâle (9) vü zâruñı kesme ki Allâh Te'alâ senün nâleñi sever. Çün uyhudan uyandı; (10) ağlamağı dañi arturdu. Bes ey 'âşiler ağlañ ki Allâh Te'alâ sizün nâleñüzi (11) sever. Yâ Rabbi bu cemâ'atde hiç bir kimse var mı ola ki itdügi günâhları (12) añup ağlaya ve günâh qorñusından bir qatre yaş gözinden töke. Hâdisde (13) şöyle gelüpdür ki "rubbe qatretin atfâ'et bihâran mine'n-nâr". Ey bir qatre (14) gözyaşı ki günâhın añup ağlaya cehennemde oddan denizleri (15) söyündürür. İlähî tevbekârlaruñ gözleri yaşı haqqı-çün ki bizüm (16) günâhlarımızı lutf-ı keremünle 'afv eyle. Amîn, yâ Rabbe'l-'alemîn. (S/3a)

Başka bir fasılda Hz. Yahya ve babası Hz. Zekeriya anlatılmaktadır. Hz. Zekeriya oğlunun sürekli ağlamasından bunalmıştır.

Bes Yahyâ bir dereceye irişdi ki dâ'im giryân idi. (12) Ve her kim onı görse giryân görür idi. Bes Zekeriyyâ münâcât itdi ki İlähî (13) ben senden bir oğlan diledüm ki onunla âsâyiş bulam ve sen baña bir oğlan (14) virdün ki dün ü gün ağlar ve benden dañi rahâtı apardı. (S/43a)

Hz. Zekeriya'ya Cebrail tarafından getirilen cevapta Allah'ın dostlarının ağlamasından hoşlandığı ve Hz. Yahya'nın cehennem korkusundan ağladığı aktarılır. Allah sevgisi ve cehennem korkusu inananlar için ağlama sebepleridir.

Cebra'îl 'aleyhi's-selâm (15) geldi eytdi ki saña Rabbi'l-'İzzet selâm ider dir ki sen bizden bir oğlan (16) diledün bizümle dost ola. Bes bizüm dostumuz olan dâ'im ağlamak gerek. (17) Zîrâ biz dostlaruñ ağladuğın severüz. Andan eytdi: Yahyâ cehennemün 'azâbı [S43b] (1) sıfatın işidüpdür böyle ağlar. Âh eger görmüş olsa yaş yerine kan ağlarıdı. (S/43a-43b)

Hikâyenin devamında Hz. Zekeriya'dan ahali bir vaaz etmesini ister. O da Yahya'nın gelmemesi şartıyla kabul eder. Çünkü onun ağlamasına dayanamamaktadır. Hz. Zekeriya vaaza başlar. Cehennemden söz eden ayeti okuyunca oğlu Yahya feryat edip mescitten çıkar. Babası da dayanamayıp ağlayarak minberden iner. Her yerde Hz. Yahya'yı ararlar. Bir çobana rastlarlar ve sorarlar. Çoban üç gün üç gecedir dağlardan bir ağlama sesi geldiğini ve onun ağlamasına dayanamayıp kendisi ve koyunlarının da ağladığını söyler.

Eytdi: Vallâh Yahyâdan haberüm yokdur. Velîkin üç gün üç gicedür (14) ki bu tağdan zârîlîğıla bir âvâz gelür işidirüz ki "en-nâr en-nâr" dir. (15) Onuñ zârîlîğından ben ve bu koyuncuklarum bile ağlaşuruz. (S/43b)

Anlatıcı burada araya girerek okuyucuyu/dinleyiciyi gözyaşı dökmenin gerekliliği konusunda uyarır.

İmdi ey 'azîzler (17) vây qatı gönüllü günâhkârlar gelün günâhımızı añup ağlayalum ki bir hayevânca [S44a] (1) dañi olamadunuz mı ki Yahyânuñ zârîlîği oña eşer itdi. Ve hiç size cehennem (2) qorñusu eşer itmez mi vây qatı gönüller için vây ağlamaz gözler için... (S/43b-44a)

1.3. Dil ve Üslup

Mübekkiyât halka bilgi vermeyi amaçlayan sade dilli bir eserdir. Arapça ve Farsça tamlamalara, süslü ifadelerle pek rastlanmaz. Sanatlı bir dili olmamakla birlikte yer yer secili cümleler ve güzel benzetmeler kullanıldığı görülür.

Eyle ki ol vaqt Zeliḥâ Yüsufa kapu (3) bağladı. İblîş didi ki ḥüsn gerekse işte ḥâzır ve eger (4) Zeliḥâ gerekse uşda ḥâzır. Ve Allâh cânibünden dañi nidâ (5) geldi ki eger rahmet gerek vardur ve eger 'ismet gerek vardur ve eger (6) 'inâyet gerek vardur. (S/4a)

Atası eve geldi gördi ki oğlan (6) küfür tonını terk itmiş ve ihlâş ignesiyle dostluk (7) libâsı tikmege. (S/10a)

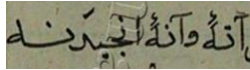
Ey saçın şakalın ma'şiyetde ağartmış ve gönlünü günah (8) jengi ile qarartmış. (S/13a)

Eserde “dañla”, “keleci”, “kıf”, “oyatmak”, “yarağ”, “siltelemek”, “şel”, “turguzmak”, “tebiş”, “yedmek” “tabançe” gibi arkaik pek çok kelime vardır. Farsçadan tercüme edilen eserde ki’li birleşik cümlelere ve “ve” ile bağlanmış cümle gruplarına da sıkça rastlanmaktadır. Sıklıkla metnin tercüme olduğunu belli edecek şekilde devrik cümleler kullanılmıştır. Mütercimim metni Türkçeye çevirirken Farsça’daki öge dizilişini çoğunlukla muhafaza ettiği görülür. Bu durum metnin akıcılığını bozmakta hatta bazı yerlerde meramın anlaşılmasını güçleştirmektedir.

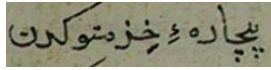
Allâh Te’âlâ eydür ki ben ol Teñriyem ki gönderdüm (17) Resülümü haqq ile. Kamu şerî’atleri onuñ şer’i ile mensûh eyledüm. (S/6b)

Eski Anadolu dönemine ait olduğunu tahmin ettiğimiz metinde imlâ özellikleri ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

- 1) Belirtme hâli eki bazen kırık hemzeyle gösterilmiştir.

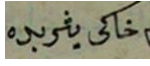

Atayı ve anayı incidene

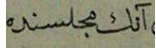
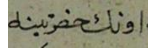
Bî-çâreyi hizmetünden

- 2) Terkip i’si ى harfiyle gösterilmiştir.

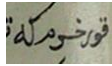

hâk-i Yesribde

- 3) Onun kelimesini bazen “anuñ” bazen “onuñ” şeklinde yazmıştır.

،

- 4) k>h: Kelimelerin başında ve ortasında görülür.

qorharam

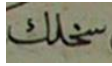

yahın

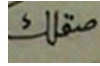

hani

Bununla birlikte bazen aynı kelimenin hem k’li hem h’li hali kullanılmıştır.

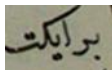

sahlañ

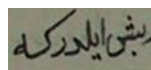

saklañ

- 5) Bazen kelime başlarında “y” düşmesi görülür.

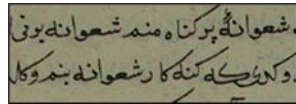
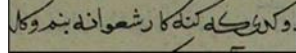

bir igit

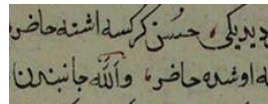
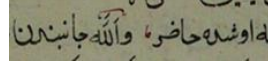

biş ıldur

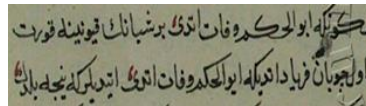
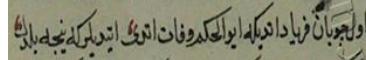
- 6) Bazı kelimelerin iki farklı söyleyişi gösterecek şekilde aynı sayfada imla edildikleri görülür

menem-benem

işte-uşda

şoban-çoban

Mübekkiyât'ın hem dil ve üslup özelliklerini hem de muhtevasını gösteren örnek bir fasıl aşağıda yer almaktadır:

FAŞL [4] “*İnne fi hāzā (16) le-belāgān li-kavmin ‘ābidîn. Ve mā erselnāke illā rahmeten li’l-‘ālemîn.*”⁶ (17) Çünkü Cebrā’îl bu âyeti getürdi didi ki yâ Muhammed bu âyetün [S8b] (1) geldiğine şād oldum ki Allāh Te‘ālā eydür ki ey Muhammed (2) sen iki ‘ālemün rahmetisin. Ben ki Cebrā’îlem, [B8b] ola kim senün rahmetünden (3) baña daği biñ naşib iriše. Eger baña ‘itāb olsa baña bir rahm (4) idesin. Çün bu haber Medîneye irişdi. Resül ‘aleyhi’s-selām (5) geldi. Mekkeyi aldı. Fetih-nāme-i Resül irişdi, okudılar. Medîneye (6) şādılık düşüp pîrleri ağlaşdılar ve yigitleri (7) şādılık itdiler. Pîrlere yigitlere şordılar ki sizün şād (8) olduğunuz neden ötürüdür. Didiler ki Ka‘be-i Şerîfün fethi (9) içündür ve daği zafer u nuşret ki Allāh Te‘ālā Muhammede erzānî kıldı. (10) Oña şādılığ iderüz. Yigitler daği pîrlere şordılar ki (11) “Sizün ağlamağınız n’içündür?”. Eydiler ki çün Mihter-i ālem (12) ‘aleyhi’s-selām aşıl vatanına irdi, daği Medîneye gelmez. Onuñ (13) mübārek cemālünden mahrūm qaluru. Ondan sonra ehl-i Medîne (14) pîrleri ki güzeşt itdiler ve daği tıfılucıkları getürüp (15) Allāh Te‘ālānuñ hazretine münācāt itdiler ki İllāhî bu aq (16) şakallu pîrlere hürmeti-çün ve daği bu ma‘şūm tıfillar hürmeti-çün (17) ki Muhammedi yine Medîneye bir daği getir. Haqq sübhānehū [S9a] (1) ve te‘ālā onlarıñ du‘āların müstecāb itdi. Hazret-i Risāleti gene (2) Medîneye getürdi. [B9a] Çün Mihter-i ‘ālem ‘aleyhi’s-selām Teñrinün (3) cevādına gitdi, Medîneye vāşıl oldı. Āl-i Resülün pāk u (4) şerîf-i ravzası haqqı-çün bu günāhkār bendeleri onuñ şefā‘atinden (5) mahrūm eyleme, āmîn. Rivāyet olunur kim Şiblî rahmetu’llāhî (6) ‘aleyh bir qabre irdi. Gördi ki bir qarica ‘avret (7) üstünde zārîlîğ eyler. Şiblî daği aña muvāfaqat idüp (8) ağladı. Bir zamāndan sonra eytdi: Eger sen ölenlerün-içün (9) ağlarsuñ ben ölmüş göñlüm-içün ağlarum. Ey h‘āce (10) her kimün dünyede ādemi ölse işigin qaralarlar. İllā her kimün ki (11) āhîr deminde göñli tevħîdden ve ma‘rifetden ölmüş (12) olsa onuñ yüzini qara iderler. Rivāyet olunur ki Peyğamber (13) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zamānında bir tersā-beçe Tevrātuñ (14) evrāqın açarken Muhammed Muştāfanuñ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (15) mübārek ism-i şerîfin yazılı gördi. Atasından şordı (16) ki bu ad kimün adıdır? Eytdi: Hiç. Bes tersā ol varağı (17) Tevrātdan çıkarup şakladı şandūk içinde ki ol oğlan [S9b] (1) görmesün deyu. Fe-emmā e‘āer-i ‘işk-ı Muhammed oğlanuñ cānında cūş (2) iderdi. Bir kez daği şordı ki ey ata bu ad kimündür baña demek (3) gereksin. Atası eytdi ki [B9b] ne şorarsın, bu bir yetimün adıdır. (4) Bir oğlandır ki Mekke de sevdayî olupdur, gezer. Eytdi: (5) Ey ata n’ola bu aduñ şāhibin baña bir gösterürseñ ki görem (6) ne hāllu kimesnedür. Eytdi: Ey oğlan bu sözüñ terkin (7) ursañ yegdür. Eytdi: Ey ata göñlümün içinde bir taqāzā (8) peydā olupdur ki koymazam; ben anı görmeyince tesellî olmazam. Atası (9) eytdi: Bu kitābı aç ki bolay ki anuñ adını görmeyesin. Zîrā ki (10) ol mel‘ün, Muhammedün adını gizlemişdi. Oğlan ki kitābı (11) açdı. İki yirde daği Muhammedün adı zāhir oldı. İmdi (12) ey mü‘mîn Muhammedün adını ki Hālık, Tevrāt içinde yazupdurur, (13) anı pāk itmek olmadı, bes saña bu ‘azîm beşāret degül mi ki (14) Haqq sübhānehū ve te‘ālā yedi kudretile Muhammedün nām-ı şerîfin mü‘minuñ (15) kalbinde yazmış ola. İblis-i la‘în anı kaçan pāk idebile. (16) Bir gün ol tersā-beçe evi hālvet buldı. Ol sanduğuñ (17) ağzını açdı. Muhammedün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem mübārek ism-i [S10a] (1) şerîfinün nūrı berq urur. Evün içi toptolu nūr olup (2) oğlanuñ göñline îmān rüşenālığı peydā oldı. Bes (3) hemān sâ‘at yaqasın [B10a] çāk idüp bu beyti okudı. (4) Beyt:

Derd-i tū merā zir ü zeber kerd āhîr.

⁶ “Şüphesiz bunda Allah’a kulluk eden bir toplum için yeterli mesaj vardır. (Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ, 21/106-107)

Ân dil ki (5) mera güm şode bûd çendîn gâh⁷

Atası eve geldi gördi ki oğlan (6) küfür tonını terk itmiş ve ihlâş ıgnesiyle dostluk (7) libâsı tikmege. Su'âl: Muhammedüñ adınun nûrı tersâ-beçeyi imâna (8) getirür ve du'âsı Ebû Tâlibi imâna getirmez. Cevâb: “*Fe ‘‘âlün (9) limâ yurîd*”⁸. Uşda böyle eyler. Kimin kilîsâdan çıkarup Muhammedüñ (10) ‘aşkıñı dil ü cânına şalar. Ve ol kimse ki Muhammedüñ perverlemişdi, (11) onı imân şa‘âdetinden mahrûm eyler. Eyle kim Ebû Cehil (12) ve Velîde-i Muğîre la‘netu’llâhi ‘aleyhim ecma‘în. Muhammedi Mekke (13) görürler ve onunı kadrin bilmezler. Ve Süheyb-i Rûmî kilîsâsında (14) oturup cân u dilile eydür ki ey Muhammed eger bize nâme (15) gönderürseñ gönder ve eger resûl gönderürseñ gönder ki (16) senün adınun kadrin ve nâmunı kadrin ben bilürem. Ve senün (17) resüllugunı ben tanırım. Belî Allâh Te‘âlânun bî-niyâzlığı bile [S10b] (1) kıılır ki arada hiç zât çağrur ki (2) arada hiç illet yok. Ol tersâ oğluna eydür: Ey oğul sen (3) göñlüñi yile virmek mahallidür. Oğlan eydür: (4) Ey ata ağac her nece ki olur, ata bu hayâli koy (5) ve Muhammedden başa haber vir ki taqatum tāk oldu. (6) Böyle diyince [B10b] atası bend getirürdi, oğlunun ayağına urdı (7) ve acı ol oğlan muttaşıl ağlardı. Ve anası dañı anı (8) görüp ağlardı. Oğlan eydür: Ey ana ben bend ü zencîr için (9) ağlamazam. Ondan ötüri ağlaram ki Muhammedüñ mübârek cemâlünden (10) mahrûm kaldum. Atası böyle göricek eytdi: Bunı çobanlığa (11) göndereyüm ola ki renc ü zaħmet çeke, Muhammedüñ dostluğundan (12) döne. Bes Âbîrûn şahrâsına apardı, çobanlığa (13) koydı. Ve oğlan gice ve gündüz ağlayup ve zârîlik idüp hâl (14) dilile söylerdi ki beyt:

Ân dil ki bûd cüz vasl-ı tû şâd nemâned

(15) *V‘ân ten ki keşîdî zi-tû bî-dâd nemâned.*⁹

Tersâ eytdi bu dañı fâ‘ide (16) itmez çağır virün meger ki ser-hüş ola Muhammedüñ ‘aşkıñı (17) göñlünden çıkarara. Çün oğlan bunı işitdi dañı eytdi. [S11a] (1) Beyt:

‘İşk der-âmed be-cân [u] dil be-miyân gû me-bâş

Zinde zi- ‘iškîm (2) vü mâ zaħmet-i cân gû me-bâş

Mest zi- ‘iškîm vü mâ bâde-i zaħm ger be-rîz

(3) *Der-dil-i mâ der-cihân nâm u nişân gû me-bâş*

Her ser-i müy zi-mâ ber-ser-i küy-ı belâ (4)

Na ‘ra-zenân der-hevâ kâm u ziyân gû me-bâş

(5) *Der-dil-i mâ yâd-ı düst menzil-i mâ küy-ı üst*

*Kıble-i mâ rüy-ı üst (6) her dü-cihân gû me-bâş*¹⁰

⁷ *Senin derdîn beni sonunda alt üst etti.*

Bizim o gönlümüz ki birkaç kere kabolmuştu (âşık olmuştu).

⁸ “Dilediğini mutlaka yapandır.” (Bürüc, 85/16)

⁹ *Bu gönül, sana kavuşmanın haberiyle mutlu olmadı.*

Ve senden ayrıldığını duyarsan bundan kederlenme

¹⁰ *Aşk ruhuma iyi geldi ve kalbim döngüye girdi,*

Aşkın tutkusuyla yaşıyorum ve hayatın acısını çekiyorum

Aşktan ve şarabın yarısından mestiz biz.

Eğer kanımız dökülürse dünyada ad ve nişan bırakmaktan bahsetme.

Her saç teli felaketin sokağına rehberlik eder

Çaresizlik ve kayıp vahşi doğada haykırır.

Kalbimizde sevgilinin hatırası bizim ikametgahımızdır

Yönümüz onların yüzüne doğrudur, her yönde.

Çünkü oğlan bu sözile uyğuya (7) vardı. Uyandı, gördi ki ay çıkmış, eytdi: Ey ay bahtuñ (8) var senüñ cânuñda kim Muḥammedüñ ḳadd [ü] bālāsına nazar iderek (9) toğarsın. Andan münācāt itdi ki ey Muḥammedüñ Teḳrısı Muḥammedüñ (10) arzūsında işüm cāna yetdi. Ondan ilerü kim ölürem. (11) Bārî Muḥammedüñ mübārek cemālin baña göster ki maḥrüm (12) gitmeyem. Diledi kim bendini ayağından açā. Raḳıbleri (13) ḥaberdār olup ḳoymadılar. [B11a] Çünkim raḳıbler uyğuya gitdiler, (14) Miḥteri ‘aleyhi’s-selām ḥazretlerin vāḳı‘ada gördiler. Eytdi kim (15) bizüm dostumuzı n’içün ḳoymazsız kim bize gele didi. (16) Raḳıbler uyğudan uyandı. Bendi oğlanuñ ayağından aldılar, (17) eytdiler ki ḥur imdi ḳande gidersenḡ git didiler. Muḥammedüñ [S11b] (1) ‘itābına benüm yüzüm yoḳdur, didiler. Ol oğlan hemān sâ‘at ḥurdi. (2) Medīne ḥarafına yüz ḥurdi. Ḳaranluḡ gice idi. Allāḥ Te‘ālā ḥayy-i (3) meḳān itdi. Bir gicenüñ içinde geldi, Medīneye yetdi. ‘Ammār (4) Yāsir bu oğlanı gördi ki eytdi: Kimsin? Bunda n’eylersin? (5) Eytdi: Muḥammedüñ cemālinüñ ‘aşıḳıyam. İtdi: Sen onı ḳande görmişsin. (6) Eytdi: Görmemişem. Belî gelmişem görmege. (7) N’ola beni onuñ ḥizmetine aparsañ ola kim beni ḥizmetinde ḳabül (8) ide. ‘Ammār Yāsir onı Peyḡamberüñ ḥizmetine apardı. Ondan (9) ilerü Cebra‘îl irişdi. Eytdi ki yā Muḥammed bir dostuñ (10) ve ‘aşıḳuñ geldi ki ḥurun, neçe ağaç yolu senüñ ‘aşḳuña yügürüpdür. (11) Ammā Allāḥ Te‘ālā uzun yolu oña ḳısa eyledi. N’içün ki (12) senüñ ‘aşḳuñ onuñ göñlünde olduḡı-çün. Tā ‘ālem ehline (13) ma‘lüm olsun ki her kimse ki senüñ sevgüñ onuñ cānında ola, (14) dünyāda [B11b] onuñ uzun zaḥmetlü yollarını ḳısa ider. Bir kimse ki (15) yetmiş yıl senüñ sünnetlerüñi ṣaḳlamış ola, eger onı sırātdan āsānlıḡıla (16) geçürürsenḡ ‘aceb olmaya. İlāḥî bizi Muḥammedüñ mübārek cemālünden (17) ve ṣefā‘atünden maḥrüm ḳılma öz keremüñle, yā erḥame‘r-rāḥimîn.

Sonuç

Mübekkiyât, Farsçadan-Türkçeye çevrilmiş kıssa tarzı bir vaaz kitabıdır. Sonu eksik olan yazmanın mütercimi ve yazıldığı yüzyıl bilinmemektedir. Fakat dil özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla 14-15. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olduğu söylenebilir. Daha önce üzerinde çalışılmamış olan dinî içerikli bu eser içindeki hikâyeler sebebi ile Eski Türk Edebiyatı’nda hikâyeciliğin yeri ve gelişimi açısından incelenmeye ve literatüre kazandırmaya değer görünmektedir. Eser üzerine yapılmakta olan doktora çalışmasında hem metnin günümüz alfabesine aktarımı hem de eserde geçen hikâye niteliğindeki anlatıların yapı ve tema açısından incelenmesi hedeflenmektedir. Tercüme edebiyatımızın bir ürünü olan bu eserin literatürümüze kazandırılmasının farklı disiplinlerin de eseri incelemesine olanak tanıyacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akalın, L. Sami (1984). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Almaany, <https://www.almaany.com/tr/dict/tr/%D9%85%D8%A8%D9%83%D9%8A%D8%A7%D8%AA/?c=T%C3%BCm> [06.05.2024].

Altunel, İbrahim (2022). “Kıssahan”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İsam Yayınları, C. 25, 501.

Arıcı, Ferhat (2021). *Arap Edebiyatında Vaazlar: Abbasiler Dönemi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Aydınlı, Elif Sezer ve Schick Irvin Cemil (2023). “Osmanlı İstanbul’unda Sese Dönüşen Kitaplar”, *Zemin*, 5: 50-111.

Bursalı Mehmet Tahir (1325). *Ahlak Kitaplarımız*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Cirit, Hasan (2012). “Vaaz”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İsam Yayınları, C. 42, 404-407.

Çıtırık, Amine Nuriye (2019). “Osmanlı Döneminde Halkın Din Anlayışının Oluşmasını Etkileyen Kaynaklar”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2: 861- 883.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Erverdi, Ezel ve Kutlu, Mustafa (1986). “Mevize”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 6, 297-298.

Farahzadi, Mansur (1397). “Meclis Yapısına Göre Mübekkiyât ve Meclis-i Seba'nın Karşılaştırılması”, *Edebiyat Araştırması*, 15/60: 93-116, <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=537977> [13 Mayıs 2024].

Kâtip Çelebi (1311). *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmî el-Kutub ve'l Fünûn-2*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi e-Kitap <https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=307577&dkymId=4967> [15 Mayıs 2024]

Kavruk, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: MEB Yayınları.

Kitâb-ı Mübekkiyât, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: Beşir Ağa-Eyüp, 122.

Kitâb-ı Mübekkiyât, Staatsbibliothek zu Berlin, Demirbaş No: Ms.or.quart. 1506.

Köksal, M. Fatih (2017). “Çağdaş Edebiyat Araştırmalarında İhmal Edilmiş Bir Bahis: Nesir ve Seci”, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları, 153-179.

Levend, A. Sırrı (1963). “Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten*, 11: 89-115.

Mazıoğlu, Hasibe (1985). “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 19-36.

Muallim Naci (1322). *Lugat-ı Nâci*, İstanbul: Asr Matbaası ve Kütüphanesi.

Özön, M. Nihat (1985). *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarı, Mevlüt (1987). *Arapça-Türkçe Talebe Lugatı*, İstanbul: Bahar Yayınları.

Şemsettin Sami (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, Tıpkıbasım, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Uludağ, Süleyman (1988). “Ağlama”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İsam Yayınları, C.1, 473-474.

Uslu, Mustafa (2007). *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Yağcı, Şerife (2001). *Süheylî'nin Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir'i -Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme-*, İzmir: Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yeşil, Mahmut (2021). *Vaaz Edebiyatında Hadisler*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Extended Abstract

The Kitâb-ı Mübekkiyât, which can be translated as "Tales that Bring Tears," is a prose sermon book that has not been extensively studied until now. Translated from Persian into Turkish, the author of the source text is Ebu'l-Fazl al-Buhari, although the translator remains unknown. Mübekkiyât, as a type of narrative admonition book, stands out with its rich storytelling content. Two copies of the work have been identified so far. The first copy is registered under the name "Tercüme-i Mübkeyât" in the Süleymaniye Beşir Ağa-Eyüp 122 collection. It consists of 193 pages, with 17 lines per page, written in Nesih script. The copy, which lacks its ending, also has missing pages in its inner part. Based on the linguistic characteristics of the manuscript and the absence of information about the copyist and the copying date, it can be said that it belongs to the Old Anatolian Turkish period.

The second copy is registered with the inventory number Ms.or.quart 1506 in the Berlin State Library. This Naskh-script copy, consisting of 160 folios, contains 15 lines per page. The text starts at 1b and ends at 141a. It was copied by Hafız Ahmed b. Hasan in H. 1185 (A.D. 1771). It is a concise copy containing the first 70 chapters of the work. Additionally, the original poetic sections of the work are not included in the text.

The original Persian text of Mübekkiyât consists of 142 chapters, each based on the interpretation of a Quranic verse. In the Turkish translations of the work, chapters are not numbered. Through our numbering, 104 chapter headings have been identified in the Süleymaniye copy. By adding the 6 chapters missing in the Süleymaniye copy but completed from the Berlin copy, we have a text of 110 chapters.

In the introduction of the work, the translator mentions that he read this Persian work by Ebu'l Fazl in gatherings, but people couldn't understand it because they didn't know Persian. Therefore, to ensure that the public understands it and to be remembered with good deeds, he translated the work into Turkish. Following this brief introduction, the main text composed of chapters begins. Each chapter starts with a verse and its translation, ending with a prayer. After the verse and its translation, the speaker narrates various historical events, hadith narrations, moral stories, and Prophet stories without citing sources or providing the chains of transmission for the hadiths. Sometimes, they intervene with a question related to the story and provide the answer; they also address the listeners, advising and warning them. Some chapters include one or more couplets of poetry. The translator preserves these Persian couplets as they are without translation. The chapters also contain descriptions of the grave, the Day of Judgment, and scenes of Paradise and Hell.

The narratives in Mübekkiyât mostly consist of excerpts from the life of Prophet Muhammad, the Ahl al-Bayt, and the companions. Additionally, stories about prophets such as Adam, Yusuf, and Yahya; historical figures such as Mahmud of Ghazni, Harun al-Rashid, and Umar ibn Abdulaziz; and narratives related to Sufis such as Hasan al-Basri, Fudayl ibn Iyaz, and Imam Shibli are included in the work. The stories in the work usually feature individuals shedding tears out of fear of Allah or hell, love for the Prophet, remorse, anxiety, shame, happiness, helplessness, pain, and torment.

Mübekkiyât is a simple work aimed at advising the public. Although not having an artistic language, it occasionally employs select sentences and beautiful metaphors. There are many archaic words such as "dağla," "keleci," "kıf," "oyatmak," "şel," "turguzmak," "tebiş," "yedmek," and "tabançe" in the work. In the translation from Persian, compound sentences and groups of sentences connected by "and" are frequently encountered. The translator preserved the order of elements in Persian mostly while translating the text into Turkish, resulting in a high frequency of inverted sentences. This occasionally disrupts the flow of the text and even makes it difficult to understand the intention in some places.

Mübekkiyât" is a prose sermon book of narrative type that has been translated from Persian to Turkish. The scribe of the incomplete manuscript and the century it was written in are unknown. However, based on linguistic features, it can be inferred to belong to the 14th-15th centuries. Due to the religious content and the stories within it, this work appears to be significant for the place and development of storytelling in Early Turkish Literature, warranting examination and inclusion in the literature. A doctoral study is underway to analyze both the modern transcription of the text and the

structure and themes of the narrative content. As a product of translation literature, the addition of this work to our literature will provide opportunities for examination across various disciplines.

EK: 1

Süleymaniye Kütüphanesi Beşir Ağa-Eyüp 122 demirbaş numaralı yazmadan birkaç sayfa

کوندردی که آن خصم کرم سنی خصمه و پیره بوم دیری
اول غور بدیدیک **یا رسول الله** بنوم هیتوم عالی در و بوجه
دربن سنی استوره همان ساعت جبرائیل کلمه ایله اول
پچاره و خدیو کون هر و ما ایله آنی کند و که نکاح ایله بی
اولی کسینه که محیر محبتینه امید و تو آنی هر و ما ایله
و هر کسینه که اولی حضرتینه امید و دار اولی اول بخان محرم
اوله و دخی خدیوه شو ایله که مشدر که هر کم آتیه آتیه عاق
اولسه جنت او که حرامره ایله که خدیوه کلو بدرد که
لا بدخل الجنة عاق اولی الدین و لا مؤمن خسر و متوار که توبه
سوز اوله جنت او که حرامره و دخی آنه و آنه آنی خدیوه
الله تعالی بیک رحمتی بوقدر اولی نه که آنه آنه او ندن خشنود
اوله **سوال** اگر بویکسنگ آتیه سی و آنه سو کندیون
خشنود اولسه اول کسینه نه تدبیرا تسون **جواب**
هر اشک اولی در رضا سو ایلیوب با مشدی که او اولی خدیوه
بوکون اول اشون توبه ایلیوب تکریبه دو تسون الله تعالی
اونلاری خشنود قوره ایلی ای مسلمانلار آنکوزی و آنه
کوزی خشنود قلک الله تعالی که لام مجید نه آنه

و آنه حقیق اوز حقیقه بر ابرطو توبدر و بویله بورد که بنوم حقیقی
مغلق کی بن سینی یا تشسم و دخی آنه آنه حقیق سغلق که
اونلردخی سینی پرورده ایلیوب در برره هر یک که آنه
و آنه آنی ختمش اوله جانی دشوار لغیله و یوره و کوریش د آنه
والوان الوان غرابی و بر برره او اولی غولای آنه و آنه خشنود
ایلیک و دخی خدیوه شو ایله که مشدر که بر کسینه کوره قوبدایر
کونون اشک او ازی کلو راکه سبب بویدر بویکون
اشی او که قاتی سو بایر جو ایلیو نسنه دیری که خدیوه اشک بی
باشیر سینی دیری و آنک سوز ندن آنه سو آنی خدیوه چون
اول بیکت اولدی کوره قوبدایر و تعالی آنک او ازی اشک و از
کبی ایلیوب و هیچ کسسه کورده نسیخ اولی و کسره آنه سینی
آنه سینی آنی ختمش اوله **حکایت** ایلیوب که بویکت بلخ شطرنج ندن
مکینه کدیو آنسج دستور و بومزیری زبانه و شک ایلی
و او غایبک خدیوه احتیاجی و ایلیوب چون او غایب آنسه
سینک رضا سینی تولا ایلیوب کدیو بولره حرامیلر طو توب
و ما ایلیوب جهاله اندون کدیور و ایلیوب سینی یا غین کسوب بیانه
صالیبایر و بیت المقدسک مؤذنه واقعه سنه معلوم

EK: 2

Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi) Ms.or.quart. 1506 demirbaş numaralı nüshanın ilk ve son sayfaları

مبارك جمالندن محروم قالدم ايسه سن اوز رحمتك دن نؤميتد
ومحروم ايمه وبركا غدا پار سين اجوب ايجندن برياره طوبراق
چقردي ويوزينه سوردي ايتدي كه خداوند اوتوبراق انك
قبرينك توبراغيد روسنك بيوربد ركه سنك دركاهكده انه نك
توبراغنك حرمتي وارد ربو توبراق حرمتي حقيچون بوضعيقدن
هر كناهكه صفايردن وكجايردن اولمشدر عفو ايت همان
ساعت بكاندا كلدي كه يا عزير ايل جانتى اسا نلغله الكه اونكله
صلح ايتديك پس اى مسلمانلر اته نك وانه نك اولو لكندن وديتر
لكند دنيا ده واخرتده سزه نفعي وارد رالهي بو كتابي بصنيف ايدنه
ويا زنه و اوقيانده و دكلينلره كرمي نه ايتله و لطف عنايتكله رحمت
ايله و جمله امت محمدى اونك شفاعتندن محروم ايله و بخت ديدا
رؤكى ارزاني قيل يا اكرم الاكرمين و يا ارحم الراحمين يا ايله
العالمين و يا خير الناسين حزه هذا الكتاب المبكرا قليل العمل وكثير
الفساد غريق بحر عصيان و حريق نار نيران احقر الملة حافظ احمد
ابن حسن في بلد المحروس امد في تاريخ رجب المرجب
موظف
١١٨٥ هـ

RİZE KETENLİ KÖYÜ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR
CONTRIBUTIONS TO THE COMPILATION DICTIONARY FROM THE DIALECT
OF RİZE KETENLİ VILLAGE

GÜL YILMAZ ÇAL

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature

ORCID No: 0000-0002-2867-5371.

AYŞE ALTUNSU

Doktora öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Phd. Students, Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature

ORCID No: 0009 - 0003 - 1609 - 542X.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 10.06.2024

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.06.2024

Sayfa-*Pages*: 58-89.

Atıf/Citation: Yılmaz Çal, Gül; Altunsu, Ayşe (2024), “Rize Ketenli Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/1: 58-89.

RİZE KETENLİ KÖYÜ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR¹

Dr. Öğretim Üyesi Gül YILMAZ ÇAL²

Ayşe ALTUNSU³

Özet

Dil üzerine yapılan çalışmalardan biri de söz varlığı alanı ile ilgili yapılan çalışmalardır. Gerek Ölçünlü Türkçenin söz varlığı ile ilgili yapılan çalışmalar, gerekse ağızlar üzerine yapılan söz varlığı çalışmaları Türklerin tarih boyunca ne ile meşgul oldukları, neyi önemstedikleri ve hangi milletlerle ne tür ilişkiler kurduklarını ortaya koymaktadır. Türkçenin tarihi geçmişine bir köprü olan ağızlar üzerine yapılan temel ve kapsamlı ilk çalışma *Derleme Sözlüğü*'dür. Çalışmanın yapıldığı dönemin teknolojik imkânları ve şartları göz önünde bulundurulduğunda, ayrıca gelişim ve değişiminin ölçünlü dilde olduğu gibi devam ettiği dikkat edildiğinde ağızlar üzerine yapılan çalışmaların dil alanında yapılan çalışmalara önemli katkılar sunacağı ortadadır. Bu bağlamda Rize Ketenli Köyü söz varlığı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda söz konusu ağız bölgesinde yaygın olarak kullanılan ancak *Derleme Sözlüğü*'nde Rize ağzında kullanıldığına dair bir veri olmayan, *Derleme Sözlüğü*'nde hiç bulunmayan ya da *Derleme Sözlüğü*'nde farklı sesletim ve anlamda yer alan kelimeler olduğu tespit edilmiştir. Tarafımızdan yapılan derlemeler sonucunda elde edilen bu söz varlığı unsurları isim, fiil, sıfat, zarf, bağlaç, edat ve ünlem olmak üzere yedi başlıkta incelenmiştir. Bu çalışma ile *Derleme Sözlüğü*'ne katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Söz varlığı, Rize ağzı, Derleme Sözlüğü.

CONTRIBUTIONS TO THE COMPILATION DICTIONARY FROM THE DIALECT OF RİZE KETENLİ VILLAGE

Abstract

One of the studies on language is the studies on the field of vocabulary. Both the studies on the vocabulary of Standard Turkish and the vocabulary studies on dialects reveal what Turks have been busy with throughout history, what they have cared about and what kind of relations they have established with which nations. The first basic and comprehensive study on dialects, which is a bridge to the historical past of Turkish, is the Derleme Dictionary. Considering the

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Gül Yılmaz Çal danışmanlığında Ayşe Altunsu tarafından Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “Rize Ketenli Köyü Ağzında Kavram Alanları ile İlgili Söz Varlığı” adlı tezden hareketle hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize. ORCID No: 0000-0002-2867-5371.

³ Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Rize. ORCID No: 0009 - 0003 - 1609 - 542X.

technological possibilities and conditions of the period in which the study was carried out, as well as the fact that the development and change continues as in the standard language, it is obvious that the studies on dialects will make important contributions to the studies in the field of language. In this context, a study was conducted on the vocabulary of Rize Ketenli Village. As a result of this study, it was determined that there are words that are widely used in the dialect region in question, but there is no data in the Derleme Dictionary that they are used in the Rize dialect, they are not included in the Derleme Dictionary at all, or they are included in the Derleme Dictionary in different pronunciation and meaning. These vocabulary elements obtained as a result of the compilations made by us are analysed under seven headings: noun, verb, adjective, adverb, conjunction, preposition and interjection. With this study, it has been tried to contribute to the Derleme Dictionary.

Keywords: Dialect, Vocabulary, Rize dialect, Compilation Dictionary.

Giriş

Rize ili ağızları, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalarda Kuzeydoğu grubu ağızları içerisinde ele alınmıştır. *Ahmet Caferoğlu*, Rize ve Trabzon, Trabzon'a bağlı Akçaabat ile Vakfikebir ilçeleri, Giresun ve Ordu olmak üzere Kuzeydoğu Karadeniz Bölgesini, belirlemiş olduğu farklı ağız özellikleri neticesinde üç grupta toplamaktadır. Bu üç grup içerisinde Ketenli köyü ağızı, Caferoğlu tarafından Trabzon ile birlikte birinci bölgeyi oluşturan Rize yöresi ağızları içerisinde yer almaktadır (1946: XIII).

Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eserinde Leyla Karahan (2014: 97-98), kuzeydoğu grubu içerisinde Rize ve Trabzon illeri ile Hopa, Arhavi, Borçka ilçelerini almıştır. Bu grup daha sonra kendi içerisinde üç alt gruba ayrılmıştır. Ketenli köyünün bağlı olduğu Rize'nin merkezi; bu gruplar içerisinde Trabzon ili, Kalkandere, İkizdere, Büyükköy ilçeleri ve Rize'nin beldesi olan Gündoğdu ile birlikte birinci grupta yer almaktadır.

Rize ili ağızları kapsamında yapılan çalışmalar diğer Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalara göre daha sınırlıdır. Bu kapsamda yapılan tez çalışmaları bir doktora, dört yüksek lisans tezinden oluşmaktadır. Ayrıca Rize ağızı ile ilgili makale ve bildiri çalışmaları da vardır.⁴

Rize ağızı üzerine müstakil ilk çalışmayı yapan *Turgut Günay* Rize yöresi ağızlarını beş ağız bölgesine ayırmıştır: Rize-Merkez, merkeze bağlı Gündoğdu beldesi, Güneysu, Kalkandere, İyidere, İkizdere, İkizdere'ye bağlı Güneyce, Derepazarı, Çayeli'ne bağlı Büyükköy *birinci ağız*

⁴ Çiğdem Usta, "Rize Ağızında ed-e Kullanımı ve -n-, -t- Eklerinin Pekiştirme Fonksiyonu Üzerine", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 17/35 (2023): 231-244; Serap Ekşioğlu, "İşlevsel Bağlamıyla Rize Ağızındaki Ünlemler", *Karadeniz Araştırmaları*, 20/80 (2024): 871-893; Gül Yılmaz Çal, "Türk Kültüründe Kuşlar Bağlamında Atmacacılık Geleneği ve Rize Ağızındaki İzleri", XI. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 16-18 Ekim 2019 Samsun, ed. Serkan Şen, Mediha Mangır, (Samsun: 2019): 927-940.

grubu; Çayeli ilçe merkezi ve yakın çevresi *ikinci ağız grubu*; Çamlıhemşin ilçesi ve buraya bağlı Hemşin *üçüncü ağız grubu*; Çayeli ilçesine bağlı Kaptanpaşa (Senoz) ve buranın köyleri *dördüncü ağız grubu*; Pazar, Ardeşen, Fındıklı ve Artvin iline bağlı Hopa, Arhavi ilçeleri *beşinci ağız grubunu* oluşturmaktadır (2003: 28-29). Bir doktora çalışması olan bu eserde; giriş, inceleme, metin ve sözlük olmak üzere dört bölüm bulunmaktadır. Giriş bölümünde; Rize ilinin tarihi, coğrafyası, sosyo - kültürel durumu ve folkloru hakkında bilgi vermenin yanı sıra; yörede konuşulan Türkçenin sınırları ile Rize ağzının Ölçünlü Türkçeye⁵ Anadolu ağızlarından farklı yönleri ortaya koyulmuştur. İkinci kısımda; Rize ilinin farklı yörelerinde yaşayan 57 kişi ile yapılan derleme metinleri üzerinden Rize ağzının ses ve biçim bilgisi ele alınmış ve incelenmiştir. Üçüncü bölümde derleme metinleri, son bölümde ise sözlük kısmı yer almaktadır (Günay: 2003: 11-12).

Rize ağızları hakkında hazırlanan dört yüksek lisans tezinden birincisi, 2002 yılında *Serkan Pehlivan* tarafından hazırlanan *Rize Hemşin Ağzı* adlı çalışmadır. Bu çalışmada Hemşinli 23 kaynak kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden hareketle Hemşin ağzının ses ve şekil özellikleri ortaya koyulmuştur.

Osman Kuyumcu tarafından 2006'da yapılan ikinci çalışma, *Türkçenin Hemşin Ağzı* adıyla hazırlanmış olan yüksek lisans tezidir. Bu tezde 50'nin üzerindeki kaynak kişiyle Rize'nin Ardeşen, Çamlıhemşin, Pazar ilçelerine bağlı "Hemşin" kökenli olduğu iddia edilen köylerden derleme yapılmıştır. Bunun sonucunda Hemşin ağzının Ölçünlü Türkçeden ayrılan ses ve şekil özellikleri tespit edilmiştir.

Diğer bir çalışma, 2018 yılında *Sedat Maldar* tarafından hazırlanmıştır. *Çağdaş Kıpçak Lehçelerinin Ortak Sesleri ve Ses Olaylarının Trabzon, Rize ve Artvin Ağızları ile Karşılaştırılması* isimli bu yüksek lisans çalışmasında Rize ağzındaki tarihî Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinin izlerinin tespit edilmesi ve tarihî zeminde değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu tezlerin sonuncusu ise yine 2018 yılında *Ebru Sarıahmet* tarafından yapılan *Rize Çamlıhemşin Ağzı* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada derlemeler sonucunda elde edilen verilerle Çamlıhemşin ağzının ses ve şekil özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Rize ilinin Merkez ilçesine bağlı Ketenli Köyü ağzına ait söz varlığı soruşturma yöntemiyle derlenen metinler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın evreninin Ketenli Köyü olarak belirlenmesinde makale yazarlarından birinin memleketi olması da etkili olmuştur. Derlemelerin yöre ağzı konuşuru tarafından yapılmasının, bölgede kullanılan ve ölçünlü dil ile *Derleme Sözlüğü*'nden farklılık gösteren söz varlığı unsurlarının tespitini kolaylaştıracağı düşünülmüştür.

⁵ Çalışma boyunca "Ölçünlü Türkçe" ifadesi "Ölçünlü Türkiye Türkçesi" için kullanılmıştır.

Tespit edilen kelimeler, derlenen metinlere bağlı olarak söz dizimi içerisindeki görevlerine göre isim, fiil, sıfat, zarf, bağlaç, edat ve ünlem olmak olarak incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Ölçünlü Türkçede kullanılan kelimelerin yöre ağzında kullanımları, bu biçimi nasıl aldıkları kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Tespit edilen unsurların gösterdiği ses olayları çalışma kapsamı dışında tutulduğundan her kelime için ayrıntılı açıklama yapılmamış; ancak yer yer ses olayları üzerinde durulan örnekler olmuştur.

Bahsi geçen yörede yapılan derlemeler sonucunda elde edilen söz varlığı, internet ortamındaki *Derleme Sözlüğü* (URL 1, ET: 03.04.2024) ile karşılaştırılmış, Bu karşılaştırma sonucunda; Rize Ketenli köyü ağzında yer alıp *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmadığı tespit edilen kelimeler; ekler kısmında *Derleme Sözlüğü*'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağzında Olan Kelimeler, *Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ağzı İşaretlenmeyen Kelimeler, *Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ketenli Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler⁶ olarak üç başlıkta listelenmiştir. Belirlenen söz varlığı bu başlıklar altında alfabetik sıra gözetilerek sözlük formatında verilmiş, yörede farklı sesletimlerle kullanılan kelimeler tek bir madde başında toplanmış, ayrı bir madde olarak yazılmamıştır. Kelimeler tanımlanırken tespit edilen unsurların yöre ağzında hangi kelime türü olarak kullanıldıkları *is.* (isim), *f.* (fiil), *sf.* (sıfat), *zf.* (zarf), *ed.* (edat), *bağ.* (bağlaç) ve *ünl.* (ünlem) olarak kısaltmaları ile verilmiş, ayrıca her kelime için tanık cümle yazılmıştır.

1. Tespit Edilen Kelimelerin İncelenmesi

Rize ili Merkez ilçeye bağlı Ketenli köyünde kırk dokuz kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda soruşturma yolu ile derlenen metinlerden kelime tespiti yapılmış ve ölçünlü dilden ayrılan farklı özellikte dört yüz elli üç kelime olduğu tespit edilmiştir.

1.1. İsim

Derlenen unsurların üç yüz on iki tanesi isimdir ve bunlardan bir tanesi ise birleşik isim özelliği göstermektedir. Bu kelimelerden *barağa, boşlama, gelgür, içlük, itmiş, kitli, kúflet, kúlluk, lámberi, lükús, masure / masuri, mayasil, persa, puşkül / puşkül, sebep, seçe, sígran / sirgan, şayit, torpi, tükân, ust, yiğne, zerdava, zükân / züçan* gibi kelimeler Ölçünlü Türkçede kullanılan kelimelerin birtakım ses olaylarına uğramış biçimleridir. Örneğin *gelgür* kelimesi tonlulaşma ve ünlü yuvarlaklaşmasına, *içlük, puşkül* ünlü kalınlaşmasına, *kitli* hece düşmesine, *kúflet* göçüşme ve ünlü kalınlaşmasına, *kúlluk* ünlü kalınlaşmasına, *lámberi, lükús* ünlü türemesine, *masure, mayasil* ünlü incelmesine, *persa* ünlü düşmesi, incelmeye ve genişlemesine, *sebab* tonlulaşma ve ünlü kalınlaşmasına uğrayarak, ölçünlü dildeki kullanımından farklılaşarak ağız söz varlığında yer almıştır.

⁶ Bu başlık altında hem *Derleme Sözlüğü*'nde Rize ağzı için işaretlenmiş; ancak farklı ya da daha dar anlam verilmiş kelimelere hem de Rize ağzı için işaretlenmemiş; ancak *Sözlük*'te diğer ağızlar için farklı anlamlarla verilen kelimelere yer verilmiştir.

Ferman, istavrit, maki, şilt, zülüf kelimeleri ise Ölçünlü Türkçede olduğu gibi yöre ağzında da kullanılmakta; ancak farklı anlamlara gelmektedir.

Çayir, cılavli, deġenek, duşkın, ebedilük, ġezep, şamandura, tahtaravalli, tenta kelimeleri ise ses olayları nedeniyle ölçünlü Türkçeden farklı söyleyişle ve farklı anlamlarda yöre ağzında kullanılmaktadır. Örneġin *çayir* kelimesi yarı sızıcılaşma⁷ ve ünlü incelmesine, *cılavli* yarı sızıcılaşma, ses türemesi ve ünlü incelmesine, *deġenek* ünlü türemesine, *duşkın* ünlü kalınlaşması ve tonlulaşmaya, *ebedilük, tahtaravalli, tenta* ünlü kalınlaşmasına, *ġezep* sızıcılaşmaya, *şamandura* ünlü yuvarlaklaşmasına uğramışlardır.

Aptes, çiban, dakka, hersli, k̡ari, kitli, loby, mazi, salahana kelimeleri *Derleme Sözlüğü'*nde mevcuttur; ancak Rize ağzında kullanıldığına dair bir açıklama yapılmamıştır.

Arişak, çaçel, çari, çeşan, çih̡a, çofa, çupuri, deġenek, duduli, hayin, kopeli, kukuli, kunc̡i, likapa, manca, muşi, peçi, roka, rokopi, tavara, yumurcağ kelimeleri ise *Derleme Sözlüğü'*nde Rize ağzı için işaretlenmiş; ancak tarafımızdan yapılan derlemede farklı ya da daha geniş anlamlarıyla karşılaşılmıştır. Örneġin *çih̡a* kelimesi, Günay tarafından yörede derlenmiş ve “saksığan” (2003: 314) anlamıyla verilmiş, yanına da bir soru işareti koyulmuştur. Tarafımızdan yapılan derlemede ise kelime “alakarga” anlamıyla tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler⁸ sonucunda *saksığan* ile *alakarganın* aynı kuşlar olmadığı ve bu nedenle *çih̡a* kelimesinin anlamının “alakarga” olarak verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Derleme sırasında ulaşılan *çofa* kelimesine ise “*Kısa, çok sık bir ot çeşidi, çim.*” anlamı verilmiştir. Aynı kelime *Sözlük*'te “*Otların toprakla birlikte kopması.*” olarak açıklanmaktadır (URL 1, ET: 03.04.2024).

1.2. Fiil

Derlemeler sonucunda elde edilen söz varlığı içerisinde seksen dokuz fiil vardır. Bu fiillerin otuz yedi tanesi ise birleşik fiil özelliği göstermektedir. Birleşik fiil grupları oluşturulurken yöre ağzında *etmek* yardımcı fiili daha çok kullanılmaktadır. Bu yardımcı fiilin

⁷ Turgut Günay, yöre ağzında c ve ç seslerinin özel boğumlanma biçimlerine bağlı olarak önseste yarı sızıcılaşma (/ç/ ve /ç/) görülebildiğini ifade etmektedir. Turgut Günay, *Rize İli Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, (Ankara: TDK Yayınları, 2003), 87.

⁸ Günay'ın saksığan açıklamasından sonra soru işareti koyması, tarafımızdan yapılan derlemede *çih̡a* kuşunun yörede değerli bir kuş olarak ifade edilmesi ve *alakarga* anlamı verilmesi, bölümümüz öğretim üyelerinden Damlanur Küçüküyıldız Gözelce ile konu hakkındaki istişaremiz sırasında Erzurum ağzında *saksığan* için *alacakarga* terimini kullandıklarını ifade etmesi, *alakarga, alacakarga* ve *saksığan* terimlerinin aynı kuş için *Türkçe Sözlük*'te kullanılması gibi nedenlerden ötürü bu terimlerin ve derlenen kelimenin ayrıca araştırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. *Alakarga, alacakarga* ve *saksığan* üzerine yapılan incelemede bu kuşların aynı aileden gelmekle birlikte birer alt tür olarak birbirlerinden farklı olduğu tespit edilmiştir. URL 2: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=tur_arama, URL 3: <https://www.trakus.org/kodsbird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=K%FC%E7%FC%20karga>, URL 4: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Saksa%F0an, URL 5: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Alakarga (ET: 03.05.2024). Ayrıca *alakarga* ile ilgili bilgiler incelendiğinde yerel adlandırmaların verildiği kısımda bu kuşa Rize'de *çiğ̡a* denildiği bilgisi de yer almaktadır (URL 5: ET: 03.05.2024). Kaynak kişilere *alakarga* ve *saksığan* görselleri gösterilerek yöre ağzında kullanılan *çih̡a* kelimesinin *alakarga* için kullanıldığı da teyit edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye Türkçesi ağzlarında *saksığan* için *alacakarga* kelimesinin kullanıldığını, *alakarganın* ise *saksığan* için kullanılamayacağı söylenebilir.

yanı sıra yöre ağzında *olmak, durmak* ve *vermek* fiilleri de yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır.

Fiillerden *açılmak, basmak, boylamak, çitmek, çesmek, çoşmak, daralmak, delilenmek, elişmek, haşlamak, kaldurmak, kaynatmak, kırılmak, kurumak, oğuşturmak, paqlanmak, patlamak, sındurmak, yipranmak* kelimeleri, Ölçünlü Türkçede kullanılan kelimelerin ses ve anlam değişimine uğramasıyla yöre ağzı söz varlığında yer almıştır. Örneğin *açılmak* ünlü incelmesi, *çitmek, çesmek, çoşmak* yarı sızıcılaşma, *elişmek* ünlü genişlemesi, *kaldurmak* ünlü yuvarlaklaşması, *kırılmak* ünlü incelmesi, *sındurmak* ünlü kalınlaşmasıyla, *yipranmak* ünlü incelmesiyle kullanıma girmiştir.

Ölçünlü Türkçede mevcut olan kelimelerin ses olayları ile girdikleri biçimleri olan *bitirmek, bölüşmek, çığnamak, çitmek, fırlamak, ikrâ etmek / ikrâ etmek, kaşınmak, metetmek, yipranmak* yöre ağzı söz varlığında ölçünlü dildeki anlamları ile kullanılmaktadır. *Bitirmek* ünlü kalınlaşması ve yuvarlaklaşması, *bölüşmek* ünlü genişlemesi, *çığnamak* ünlü kalınlaşması, *fırlamak, kaşınmak* ve *yipranmak* ünlü incelmesi, *ikrâ etmek, metetmek* ünsüz düşmesi, *ikrâ etmek* büzülmeye yöre ağzı söz varlığında kullanıma çıkmıştır.

Derlenen fiiller arasında yer alan *basmak, işmar etmek, pert olmak, vurmak* ölçünlü dilde kullanıldığı gibi yöre ağzında kullanılmakla birlikte anlam açısından farklılık göstermektedir.

Aşlamak, budarmak, çokmek, çurumak, delilenmek, dişlemek, doymak, paqlanmak, patlamak, tikiilmek, yetmek fiilleri *Derleme Sözlüğü*'nde başka ağızlarda farklı anlamlarla işaretlenmiştir.

Çarçar etmek, çığnamak, düşmek, huylanmak, orkinmek, yaldanmak fiilleri ise *Derleme Sözlüğü*'nde yöre ağzında kullanıldığı anlamıyla verilmiştir; ancak Rize, bu kelimelerde işaretlenmemiştir.

Fiillerden *komşulamak* ve *kestirmek* ise *Derleme Sözlüğü*'nde Rize ağzı için farklı anlamlarla işaretlenmiştir.

1. 3. Sıfat

Derleme sırasında yirmi sıfat tespit edilmiştir. Bu sıfatlardan *aksi, firildak, huyli* kelimeleri Ölçünlü Türkçede mevcuttur. Ses değişimleri ile yöre ağzında kullanıldıkları bu şekilleri alan kelimeler anlam olarak da Ölçünlü Türkçeden farklılık göstermektedir. *Firildak* ünlü incelmesi, *huyli* tonlulaşma ile ünlü incelmesi ve düzleşmesi sonucunda ölçünlü dilden sesletim olarak farklılaşmıştır.

Fırlama, haşeri, hırlı kelimeleri ses değişimi sonucunda Ölçünlü Türkçeden farklılaşarak yöre ağzında kullanılmaktadır. Anlam olarak Ölçünlü Türkçe ile farklılık göstermemektedir. Örneğin *fırlama, haşeri* ünlü incelmesi, *hırlı* tonlulaşma ve ünlü incelmesi ile ölçünlü dilden farklılık göstermektedir.

Harli kelimesi *Derleme Sözlüğü*'nde mevcuttur ve anlamı Rize ağzındaki ile aynıdır; ancak bu kelime için Rize işaretlenmemiştir.

1. 4. Zarf

Yapılan derlemeler sonucunda yöre ağzında yirmi üç zarfa ulaşılmıştır. Bu zarflardan *deyman*, *hemenécéuk*, *serbes* Ölçünlü Türkçede kullanılan *daima*, *hemencecik*, *serbest* zarflarının ses olayları sonucunda ortaya çıkan biçimleridir. *Deyman* kelimesinde ses düşmesi, ses türemesi ve ünlü incilmesi, *hemenécéuk* kelimesinde de ünlü kalınlaşması ve yuvarlaklaşması ile tonlulaşma, *serbes* kelimesinde ise ünsüz düşmesi meydana gelmiştir. Ayrıca *ćuzelcene*, *epeycene*, *eyicene*, *niçun* kelimeleri de ölçünlü dilde kullanılan *güzelce*, *epeyce*, *iyice* zarflarının yöre ağzındaki kullanılan biçimleridir. *Ćuzelcene* zarfında ünlü kalınlaşması ile yarı sızıcılaşma, *epeycenede* yarı sızıcılaşma, *eyicenede* ünlü genişlemesi ve yarı sızıcılaşma, *niçunda* da ünlü kalınlaşması ve yuvarlaklaşması ile yarı sızıcılaşma olmuştur. Ayrıca *ćuzelcene*, *epeycene*, *eyicene*, *deyine* zarflarında kullanılan –nA eki ile ilgili olarak Korkmaz, Eski Türkçedeki –ğına / kına (< kınyā) küçültme ve güçlendirme ekinin yer yer birçok ağızda, zarflarda ses değişmesi ve kaynaşması ile kısalıp –na biçiminde süregeldiğini ifade etmektedir (1999: 165). Bu bağlamda *ćuzelcene*, *epeycene*, *eyicene* zarflarında eşitlik hâl eklerinden sonra kullanılan küçültme ve güçlendirme eki –ne, *deyine* (< de-y-i+ne) zarfında de- fiiline gelen –i zarf fiil eki üzerine gelerek kelimenin anlamında bir güçlendirme eki olarak kullanılmıştır.

“Tam olarak” anlamıyla yöre ağzında kullanılan *eyicene* kelimesi Ölçünlü Türkçedeki kullanımıyla⁹ karşılaştırıldığında kelime başındaki seste ünlü genişlemesi (i>e) olduğu görülmektedir; ancak kelimenin Eski Türkçede kullanımı ve Türk dili tarihinde içerisinde geçirdiği değişim ädğü > *eygü > eyü > eyi > iyi (Gülensoy, 2007: 444) dikkate alındığında kelimenin yöre ağzında asıl şeklini koruduğu anlaşılmaktadır.

Deyman kelimesi *Derleme Sözlüğü*'nde farklı iller için Ketenli köyü ağzında kullanılan anlamından farklı bir anlamla bulunmaktadır. *Eyicene* ile *niçun* ise *Derleme Sözlüğü*'nde yöre ağzında kullanılan anlamıyla mevcuttur; ancak Rize ağzı için işaretlenmemiştir.

1. 5. Edat

Yapılan derlemeler sonucunda elde edilen söz varlığı unsurları içerisinde en az tespit edilen kelime türü edattır. (-den) *serep* yapısında yer alan *serep* kelimesi Ölçünlü Türkçede kullanılan *sebepe* kelimesinin birtakım ses olayları yaşaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Öncelikle kelimedeki sızıcılaşma sonucunda b>v>h ses değişimi yaşanmış, *shep* biçimini alan kelimedeki /h/ sesinin düşmesiyle ortaya çıkan boşluk /e/ sesinin ikincil bir uzun ünlü halini almasıyla doldurulmaya çalışılmıştır. Bu uzun ünlü de kelime de /r/ sesinin türemesine sebep olmuştur.

⁹ Ölçünlü Türkçede *iyicene* kelimesi kullanılmaktadır. Sözcük ağızlardan ölçünlü dile geçmiştir. *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1236.

Talat Tekin, uzun ya da vurgulu olan ünlülerden sonra bir ünsüz türemesinin (genel olarak r, l, n) gerçekleşmesinin olağan olduğunu ifade etmiştir (1975: 232-233). Ahmet Buran da ağızlardaki uzun ünlülerin kısalması durumunda /r/ sesinin türemesinin alıntı kelimelerde de gerçekleşebileceğini dile getirmiştir (Buran, 2013: 189). Bu edat *Derleme Sözlüğü*'nde yoktur.

1. 6. Bağlaç

Tespit edilen söz varlığı içinde az sayıda bağlaç örneği görülmüştür. Bu bağlaçlardan *encami* Arapçadan Türkçeye geçen “enc:amı” kelimesidir. Kelime Ölçünlü Türkçede ünlü kısalması ve düşmesiyle *encam* biçimini almıştır. Yöre ağızında kullanılan *encami* şekli ise yöre ağızında kelimenin asıl şekline bağlı kalınarak kullanıldığını düşündürmektedir. *Meğersam* Ölçünlü Türkçede kullanılan *meğersam* edatının son hecede ünlü kalınlaşması olmasıyla, *yanē* de *yaninin* son hecesinde ünlü genişlemesi olmasıyla ortaya çıkmış bir kullanımdır.

1. 7. Ünlem

Derleme sonucunda en az veriye ulaşılan bir diğer kelime türü de ünlemlerdir. Tespit edilen dört ünlemden iki tanesi Ölçünlü Türkçede kullanılan *hadi* ve *vallahi* ünlemlerinin ses değişimi sonucunda ortaya çıkan biçimleridir. *Hadi* kelimesinde iç seste ses türemesi ve son seste ünlü genişlemesiyle meydana gelmiş ve kelime *hayde* biçimini almıştır. *Vallahi* kelimesinde ise son hece düşmüş ve ilk hecede de ünlü yuvarlaklaşması meydana gelerek *völlä* şeklini almıştır.

Sonuç

Yapılan derlemeler sonucunda Rize Ketenli köyü ağızında *Derleme Sözlüğü*'nde olmayan, farklı anlamlarla olan veya olduğu halde Rize ağızının işaretlenmediği 453 kelime tespit edilmiştir. Bunların 312 tanesi isimdir. Bu isimlerin 282 tanesi “*Derleme Sözlüğü*'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağızında Olan Kelimeler” grubuna, 9 tanesi *Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ağızında İşaretlenmeyen Kelimeler” grubuna, 21 tanesi ise “*Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ketenli Ağızında Anlamı Farklı Olan Kelimeler” grubuna girmektedir.

Bu isimler içerisinde Ölçünlü Türkçede mevcut olan *ferman*, *istavrit*, *maki* gibi kelimelerin yöre ağızında farklı anlamlarla kullanılanlarının yanı sıra *barağa*, *boşlama*, *gelgür* gibi 24 kelime ise geçirdikleri ses olayları sonucunda Ölçünlü Türkçeden farklı sesletimlerle fakat aynı anlamla yöre ağızı söz varlığı içerisinde yerini almıştır. Ayrıca ölçünlü dilde var olan 9 kelime (*çayir*, *çilavli*, *değenek*, ... gibi) hem sesletim hem de anlam açısından ölçünlü dilden farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra 9 isim de (*aptas*, *çiban*, *dakka*, ...) *Derleme Sözlüğü*'nde mevcuttur; ancak Rize ağızında kullanıldığına dair bir açıklama yapılmamıştır. Yöre ağızında kullanılan 21 isim de (*arışak*, *çaçel*, *çari*, ... gibi) *Derleme Sözlüğü*'nde Rize ağızı için işaretlenmiş; ancak kelimelerin anlamlarının derleme sonucunda ulaşılan anlamlardan ya daha dar ya da farklı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca derlenen kelimelerin 43 tanesi de yöre ağızında en az iki en fazla altı farklı sesletimle *-ohtori /ohtovri / oktober / oğtobri / oğtobur / oğtovri piltara /*

piltoro, paraçami / paroçami / pereçami, zimbilaçi / zimilaçi gibi- daha kullanılmaktadır. Bu farklı sesletimler de tespit edilen isim sayısına eklendiğinde derlenen isim sayısı 355'e çıkmaktadır.

Derlenen veri içerisinde yer alan 89 fiilin 72 tanesi “*Derleme Sözlüğü'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağzında Olan Kelimeler*” grubuna, 8 tanesi “*Derleme Sözlüğü'nde Olup Rize Ağzında İşaretlenmeyen Kelimeler*” grubuna, 9 tanesi de “*Derleme Sözlüğü'nde Olup Rize Ketenli Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler*” grubuna girmektedir.

Bu fiillerden 16'sı (*-açılmak, boylamak, çitmek,...* gibi) Ölçünlü Türkçede kullanılan kelimelerin ses ve anlam değişimi sonucunda ortaya çıkmış biçimleridir. Ayrıca (*bitirmek, bölüşmek, çığnamak... gibi*) 11 fiil de ölçünlü dille aynı anlamda yöre ağzında kullanılmaktadır. Tespit edilen fiiller içerisinde 9 fiil (*aşlamak, basmak, budarmak, ... gibi*) *Derleme Sözlüğü'nde* başka ağızlar için farklı anlamlarla işaretlenmiş; ancak Rize ağzı için bir açıklama yapılmamıştır. Rize ağzının işaretlenmediği 6 fiil (*çarcarc etmek, çığnamak, düşmek, huylanmak, orkinmek, yaldanmak*) ise yöre ağzında kullanıldığı anlamıyla *Derleme Sözlüğü'nde* mevcuttur. *Çomsılamak, kestirmek* fiilleri ise *Derleme Sözlüğü'nde* Rize ağzı için derlenen anlamdan daha farklı bir anlamla işaretlenmiştir. Derlenen 89 fiilin 8 tanesi de yöre ağzında birden fazla sesletimle kullanılmaktadır. Bu sesletimler de *-kamsılamak / komsılamak, paçarışluk etmek / paçaruşluk etmek gibi-* dikkate alındığında derlenen fiil sayısı 97 olmaktadır.

Yapılan derleme sonucunda yöre ağzında kullanılan 20 sıfat tespit edilmiştir. Bu kelimelerden bir tanesi de yörede iki farklı sesletimle kullanılmaktadır. Bu sıfatların 19 tanesi “*Derleme Sözlüğü'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağzında Olan Kelimeler*” grubuna, 1 tanesi ise “*Derleme Sözlüğü'nde Olup Rize Ağzında İşaretlenmeyen Kelimeler*” grubuna girmektedir. Sıfatlar içerisinde yer alan *çapula, firildağ, huyli* sıfatlarının Ölçünlü Türkçede kullanılan şekillerinin ses ve anlam değişimi sonucunda ortaya çıktıkları tespit edilmiştir. *Firildağ, fırlama, haşeri, hurlı* sıfatları ise sesletim olarak Ölçünlü Türkçeden farklılık gösterse de anlam olarak aynıdır. *Harli* kelimesi de *Derleme Sözlüğü'nde* mevcuttur; ancak Rize ağzı için işaretlenmemiştir.

Derlemeler sonucunda 23 zarfa ulaşılmıştır. Bu zarfların 19 tanesi “*Derleme Sözlüğü'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağzında Olan Kelimeler*” grubuna, ikişer tanesi ise “*Derleme Sözlüğü'nde Olup Rize Ağzında İşaretlenmeyen Kelimeler*” ile “*Derleme Sözlüğü'nde Olup Rize Ketenli Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler*” grubuna girmektedir.

Bu zarflardan *deyman, cüzelcene, epeycene, eyicene, hemençecuk* ve *niçun* Ölçünlü Türkçede kullanılan zarfların ses olayları sonucunda ortaya çıkan biçimleridir. Ayrıca *deyman* zarfı, *Derleme Sözlüğü'nde* farklı bir anlamla farklı iller için mevcuttur; ancak tarafımızdan yapılan derleme sonucu elde edilen anlamı ve Rize ağzında kullanıldığına dair bir ifade *Sözlük'te*

yoktur. *Eyicene* ile *niçun zarfları* ise *Derleme Sözlüğü*'nde mevcuttur; ancak Rize ağızı için işaretlenmemiştir. *Deyman* kelimesi de Rize ağızındaki anlamından farklı bir anlamla *Sözlük*'te yer almaktadır.

Edat, bağlaç ve ünlem en az tespit edilen kelime türleri olmuştur. Derlemeler sırasında bir edat, dörder de bağlaç ve ünlem tespit edilmiştir. Bu kelime türlerinin bir kısmı Ölçünlü Türkçedeki kullanımlarının ses olaylarına uğramış ya da ağızın ses özelliklerine göre kullanılan biçimleridir. Tespit edilen tek edat *Derleme Sözlüğü*'nde yer almaz. Bağlaçların iki tanesi "*Derleme Sözlüğü*'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağızında Olan Kelimeler" grubuna, birer tanesi ise "*Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ağızında İşaretlenmeyen Kelimeler" ile "*Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ketenli Ağızında Anlamı Farklı Olan Kelimeler" grubuna girmektedir. Tespit edilen ünlemlerin ikisi "*Derleme Sözlüğü*'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağızında Olan Kelimeler" grubuna, iki tanesi ise "*Derleme Sözlüğü*'nde Olup Rize Ketenli Ağızında Anlamı Farklı Olan Kelimeler" grubunda yer almaktadır.

Yöreden tespit edilen söz varlığı örnekleri, sesletim ve anlam bakımından çeşitli yönleri ile ölçünlü dilden farklılaşmaktadır. Bunların bir kısmının yörede tarih boyunca yaşamış toplulukların dillerinin ya da Türkçenin etkileşimde olduğu dillerin kalıntıları olduğu söylenebilir. Ayrıca yöre ağızında Türkçenin tarihî dönemlerinin söz varlığının izlerini de görmek mümkündür. Elde edilen malzemenin bir kısmı *Derleme Sözlüğü*'nde mevcut olduğu halde Rize'nin bu kelimeler için işaretlenmediği tespit edilmiştir. Bir kısmında ise Rize için işaretlenen kelimelerin anlamları ile tarafımızdan yapılan derlemeler sonucunda ulaşılan anlamlar farklılaşmaktadır. *Derleme Sözlüğü* hem tespit edilen anlam farklılıklarının giderilmesi hem de eksik kelimelerin eklenmesiyle daha hacimli bir hâl alacaktır.

Kaynakça

Altunsu, Ayşe (2023). *Rize Ketenli Köyü Ağızında Kavram Alanları ile İlgili Söz Varlığı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Buran, Ahmet (2013), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında -r/-r Türemesi". Bülent Gül (ed.) *Bengü Beläk – Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde (183-192). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (1946). *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası.

Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*. Ankara: TDK Yayınları.

Günay, Turgut (2003). *Rize İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (1999). “Türk Dilinin Eski Kültür Mirasının Anadolu Ağızlarındaki Devamı”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 1999: 158-167.

Kuyumcu, Osman (2006). *Türkçenin Hemşin Ağzı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Maldar, Serdar (2018). *Çağdaş Kıpçak Lehçelerinin Ortak Sesleri ve Ses Olaylarının Trabzon, Rize ve Artvin Ağzıları ile Karşılaştırılması*. Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Pehlivan, Serkan (2002). *Rize Hemşin İli Ağzı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Sarıahmet, Ebru (2018). *Rize Çamlıhemşin Ağzı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tekin, Tekin. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: TDK Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL 1: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.04.2024).

URL 2: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=tur_arama (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

URL 3: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=K%FC%E7%FCk%20karga (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

URL 4: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Saksa%F0an (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

URL 5: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Ala%F0an (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

Kaynak Kişiler

Altunsu, C, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 69.

Altunsu, E, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 46.

Altunsu, F, S, (Öğretmen), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 48.

Altunsu, M, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 62.

Altunsu, M, (Öğrenci), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 21.

Altunsu, N, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 43.

Altunsu, N, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 60.

Altunsu, S, (Öğrenci), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 13.

Altunsu, S, (Mevsimlik İşçi), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Kar oğulları mahallesi, 46.

Balcı, A, (İnşaat, Kalebodur Ustası), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 56.

Balcı, C, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 55.

Balcı, E, (Ev Hanımı), 2021, ‘Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar’ Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi 57.

Balcı, E, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 47.

Balcı, E, (Öğrenci), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar”, Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 19.

Balcı, F, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 72.

Balcı, F, E, (Öğrenci), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar”, Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 24.

Balcı, H, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar’ Konulu Görüşme, Ketenli- Balcılar Mahallesi, 49.

Balcı, H, (Çiftçi), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 55.

Balcı, L, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 69.

Balcı, M, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 67.

Balcı, M, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar”, Konulu

Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 59.

Balcı, R, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 47.

Balcı, S, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar”, Konulu Görüşme, Ketenli - Balcılar Mahallesi, 50.

Kar, E, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğuları Mahallesi, 71.

Kar, E, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğuları Mahallesi, 84.

Kar, E, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli- Koşkoşlar Mahallesi, 25.

Kar, E, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli- Karoğulları Mahallesi, 38.

Kar, G, (Öğrenci), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Koşkoşlar Mahallesi, 23.

Kar, Ş, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 69.

Kar, T, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Koşkoşlar Mahallesi, 65.

Koç, M, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” konulu Görüşme, Ketenli - Koşkoşlar Mahallesi, 70.

Koç, M, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Koşkoşlar Mahallesi, 72.

Koç, R, (Öğretmen), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Koşkoşlar Mahallesi, 37.

Koç, Z, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Koşkoşlar Mahallesi, 63.

Yazıcı, A, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 54.

Yazıcı, A, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 73.

Yazıcı, A, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 69.

Yazıcı, B, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar”, Konulu Görüşme, Ketenli - Kar oğulları Mahallesi, 79.

Yazıcı, H, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 75.

Yazıcı, K, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 55.

Yazıcı, K, (Öğrenci), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 16.

Yazıcı, L, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 45.

Yazıcı, M, (Emekli), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar”, Konulu Görüşme’ Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 75.

Yazıcı, M, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 92.

Yazıcı, N, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 57.

Yazıcı, R, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 50.

Yazıcı, S (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 38.

Yazıcı, Z, (Ev Hanımı), 2021, “Ketenli Köyü Ağzında Yer Alan Kavramlar” Konulu Görüşme, Ketenli - Karoğulları Mahallesi, 70.

Extended Summary

The dialects of Rize province are handled within the Northeast group dialects in the studies on the dialects of Turkish dialects of Turkey. Leyla Karahan (2014: 97-98), in his work titled Classification of Anatolian Dialects, included Rize and Trabzon provinces and Hopa, Arhavi, Borçka districts in the Northeast group. This group was then divided into three subgroups within itself. The centre of Rize, to which Ketenli village is connected, is in the first group together with Trabzon province, Kalkandere, İkizdere, Büyükköy districts and Gündoğdu, the town of Rize.

The studies on the dialects of Rize province are more limited than the studies on other dialects of Turkish dialects of Turkey. The thesis studies conducted in this context consist of one doctoral and four master's theses. In this context, it is thought that studies on the dialects of Rize province will contribute to the field.

In this study, the vocabulary of the Ketenli Village dialect of the central district of Rize province was tried to be determined through the texts compiled by the investigation method. The fact that Ketenli Village is the hometown of one of the authors of the article was also effective in determining the universe of the study as Ketenli Village. It was thought that the fact that the compilations were made by the local dialect speaker would facilitate the determination of the vocabulary elements used in the region and differing from the standard language and the Derleme Dictionary.

The identified words were analysed as noun, verb, adjective, adverb, conjunction, preposition and interjection according to their functions in the syntax depending on the compiled texts. While making this analysis, the usage of the words used in Standard Turkish in the local dialect and how they took this form were briefly explained. Since the phonological events shown by the identified elements were excluded from the scope of the study, detailed explanations were not made for each word; however, there were some examples where phonological events were emphasised.

The vocabulary obtained as a result of the compilations made in the aforementioned region was compared with the Derleme Dictionary on the internet (URL 1, ET: 03.04.2024). As a result of this comparison; The words that are found to be in the Rize Ketenli village dialect and not in the Derleme Dictionary; In the appendices section, the words that are not in the Derleme Dictionary but in the Rize Ketenli Dialect, the words that are in the Derleme Dictionary but not marked in the Rize Dialect, and the words that are in the Derleme Dictionary and have different meanings in the Rize Ketenli Dialect are listed under three headings.

The identified vocabulary is given in dictionary format under these headings in alphabetical order, and the words used in the region with different pronunciations are gathered under a single item and not written as a separate item. While defining the words, the word types of the identified elements in the local dialect are given with their abbreviations as is. (noun), f. (verb), sf. (adjective), zf. (adverb), ed. (preposition), lig. (conjunction) and unl. (interjection), and witness sentences are written for each word.

As a result of the compilations, 453 words were identified in the dialect of Rize Ketenli village, which are not in the Compilation Dictionary or have different meanings or are not marked in the Rize dialect. 312 of them are nouns, 89 of them are verbs, 20 of them are adjectives, 23 of them are adverbs, 1 of them is a preposition and four of them are interjections and conjunctions. The identified words were analysed according to whether they are in the Compilation Dictionary, whether the province of Rize is marked for the identified words and whether there is a difference in meaning in the words. As a result of the examination, they were classified as "Words that are not in the Derleme Dictionary but in Rize Ketenli Dialect", "Words that are in the Derleme Dictionary but not marked in Rize Dialect" and "Words that are in the

Derleme Dictionary but have different meanings in Rize Ketenli Dialect".

EKLER

1. Derlenen Kelimeler Listesi

Derleme Sözlüğü'nde Olmayıp Rize Ketenli Ağzında Olan Kelimeler

açdeğer *is.* Çok yiyen veya gözü aç olan kişiler için kullanılmaktadır: "Açdeğer misun? Bütün yemekleri bitür̄ysun."

açılmak *f.* 1. Geminin ya da teknenin sahilden uzaklaşması: "Takała açılı̄y". *f.* 2. Çekingen birinin başkalarıyla kaynaşması, gezmesi: "Açıl biraz açıl. Bu kıada çekingen olma." *f.* 3. Borca girmek: "Bu kıada açıldun, daha duğun olmedi, sora nēdeceksunuz?"

açlanmak *f.* Acıkmak: "Ben çok hayin açlandum."

ağno *sf.* 1. Yabancı. "Bu davranışı ağno adamun yanında ayip öldi." *sf.* 2. Farklı: "Bi ağno yemek olsa da yesek."

ahas etmek *f.* Esnemek: "Buçun çok ahas ettum. Nazar mi değdi bağa."

ağnoz etmek *f.* Esnemek: "Devamli ağnoz ettum, durdum."

ağsi *sf.* Sakar: "Ne kıada ağsi bişesun. Tabağı hemen çirdun."

anağula *is.* Köstebek: "Anağula bizum çayluğa yuva etmişidi."

anağulis etmek *f.* İstifra etmek: "Çayluğa cunes vurunca anağulis etti paçi."

apaskal *is.* Çay toplayan kişinin topladığı yer ile toplamadığı kısım arasındaki sınır: "Habu apaskalumi bitureyim celeçoum."

apsimati *is.* Ateş külünün tozları, kül parçacıkları, kıvılcım: "Apsimati dołdı her taraf." Ateşin bulunduğu yerin etrafının büyük bir kısmı kül parçacıkları ile kaplandı.

arapiyas etmek *f.* Dudakların çatlaması:

"Kalaç havadan dudaklarım arapiyas etti."

ayanlamak *f.* Havanın aydınlanması: "Hava ayanlasun, óyle cidelum."

ayapi *is.* Küçük, yeşil, ciğerli, sulu bir armut çeşidi: "Bu armut, buriya ayapi diye geçer."

aykiri *is.* Dik yol, bayır: "Habole aykiri cidrum ben, siz cidun."

azina *is.* Toprağa bir şeyler ekmek için kullanılan; düz, yemyeşil, dere kenarlarında bulunan; sulak tarla: "Eşçiden o tarlaya azina derduk."

azopo *zf.* Çok az, azıcık: "Sútlidan azopo ye, bağ nasi olmiş?"

bambi *is.* Şişman: "Benum oğlum kuçukken çok bambiydi."

barağa *is.* Uzak yerlerden çay bezini çeken teleferiğin bazı parçalarının olduğu küçük beton veya tahta kulübe: "Çay mağasini barakaya kıoydum, alun oni."

barotluk *is.* Tüfeği doldurmak için içerisine barut veya kurşun koyup kullanılan, bele takılan ağaç yapımı araç: "Darniye eski bi barotluk varidi, nerede o?"

bihov/bihova *zf.* Birazcık, biraz: "Bihov oturun da.", "Bihova dinlenun uşakla"

bihovaya *zf.* Hemen, hemencecik: "Hauni coriy misun? Bihovaya bi çay sepeti nasi topladi?"

bişaga *zf.* Ters, kötü: "İşlerum bişaga citti."

birazopo *zf.* Çok az, birazcık: "Birazopo al habundan da."

birlik *zf.* Bir hane içerisinde aile ile bazı akraba üyelerinin beraber yaşaması: "Biz kıaynanam,

- eltime 10 sene birliük yaşaduk.”
- bitirmek** *f.* **1.** Yormak: “Habu uşak var ya hepten biturdi oni.” *f.* **2.** Mahvetmek: “Kocam olâcağ adam biturdi beni biturdi.”
- bodağali** *is.* Ağaçların yüksek kısımlarında yer alan meyveleri almaya yarayan uzun saplı toplama aracı: “Bodağaliyi bi ver da, habu armutları bi topliyayim.”
- bôlaşmak** *f.* **1.** Kirlenmek: “Uzerlerumuz hep bôlaşti dún écece patıka yoldan céluken.” *f.* **2.** Hastalığın veya saçta meydana gelen bitin başkasına geçme durumu: “Gribi bôlaşturdun bağa.”, “Okuldan paçıya bit bôlaşti.” *f.* **3.** İstmeden birşeye karışmak: “Onun suçına ben da bôlaştum.”
- boşlama** *is.* İki ırmak arası: “Tam boşlamanun oriya éordum bi ilan.”
- boylamak** *f.* Ulaşmak, varmak: “Şiniye kada çarşiyi boylamıştu.”
- bozcér/bozger** *is.* Ormanlık alan: “Bezum yuvarlandı bozcérdén aşā.”
- budarmak** *f.* Ağacın dallarını kesmek: “Çıktuk, budarduk fambur ağacini.”
- buğrem** *is.* Demirden yapılmış su borusu: “Eskiden bizum bu çoye demirden yapılmış su borusina buğrem denulidi.”
- burme / bolme** *is.* **1.** Evin bir bölümü, oda, ahşap evlerin oda bölmeleri: “Kabağları ya cetu burmeden.” *is.* **2.** Yatak odası: “Uşakopolari bolmeye yaturdum.”
- çaçara** *is.* Çok konuşan kişiler için ifade edilmektedir: “Televizyondaki çaçaralari dinleyrum.”
- ćadoloz** *is.* **1.** Kötü: “Onun kaynanasi çok ćadolozidi.” *is.* **2.** Gözü açık, çok konuşan kişi: “Ćadoloz nēdeysun?”
- çahçapuris** *is.* Yaygara. “Óyle kizdiki bi çahçapuris çekti bağa.”
- çahuli** *is.* Birbirine karışmış saç: “Sağların oldi hep çahuli.”
- çahumi** *is.* Saç, ip, yumak vb. şeylerin karışması, birbirine dolanması: “İple óyle dolandiki, nahra çahumi gibi oldi.”
- çağum** *is.* Örumcek ağı: “Çay tamisunun úzerine çağum var, bozmani.”
- çambi** *is.* **1.** Saç örgüsü: “Gel, sağlarıni çambi edēm.” *is.* **2.** Taze mısırın kabuklarının birleştirilip düğümlendiği şekil: “Çambiledüğüm misirlari nere kodun?”
- çapula** *sf.* Konuşkan: “O çapula ağzi hiç susmāy.”
- çatalıça** *is.* Bir kuş çeşidi: “Buçun çatalıça yağaladum.”
- çayir** *is.* **1.** Çay tamilerinin¹⁰ bir arada bulunduğu yer, çay topluluğu, çay arazisi: “Çayiri Ćurcilere toplattuk.” *is.* **2.** Bahçe: “Çayirdan biraz ot ettum, hayin yorulđum.”
- çeğer** *is.* Ciğer: “Sebilere oğleyin çeğer kizarttum.”
- çeğliça** *is.* Bir ot çeşidi: “Buçun yaptüğüm otların içine hep çeğliça varidi.”
- ćennetuğa** *is.* Yaka kısmında kırmızı renk olan bir kuş çeşidi: “Ağaçtaki ćennetuğaya bağsana.”
- çeremit** *is.* Kiremit: “Ruzćardan sizun çatinun çeremitleri hep kirildi.”
- çesmek** *f.* Sütün veya ayranın bozulması: “Dolaba koyduğüm süt çesti.”

¹⁰ tami: Bir ocaklık çay bitkisi, çay kümesi. Günay, *age.*, s. 333.

çevdo *is.* Ciddiyetten yoksun, laubali:

“Emicemun damatlarının hepisi çevdodu.”

çipkır *is.* Gevşek, sağı solu belli olmayan:

“Ahmet’un uşakları çok çipkırdı.”

çiçi durmak *f.* Yaranın iyileşmesi: “Yaram çiçi durdı.”

çifut *is.* Yaramaz çocuk: “Hau çifuta bak da, çifutluk yapma.”

çifutluk *is.* Yaramazlık: “Hau çifuta bak da, çifutluk yapma.”

çiğçirina *is.* Çok küçük bir kuş çeşidi: “Dün darniye bi tane çiğçirina elmişidi.”

çikar *is.* Bir ağaç türü: Sizun arazilere hep vardu çikar.”

çilavli *is.* Kesici aletlerin biletilmiş şekli: “Habu tağraya bi çilavli ver da.”

çiliğani *is.* Et haşlaması: “Yarun ya bi çiliğani ede da, yiyelum.”

çipin *is.* Bazı bölgelerde çiftin olarak anılan sarı renkli, güzel kokulu yaban gülü. Bu çiçek; *çiftin çiçeği*, *çifin gülisi* olarak da ifade edilmektedir: “Bućun çaydan sora birazopo çipin toplayalum da; baĺkona, masaya koyaruk.”

çirihta *is.* Un, su, tuz ile hazırlanan akışkan bir hamurun parça parça dökülerek yağda kızartılması ile elde edilen yiyecek, krep: “Çirihta yapām mi size?”

çirka *is.* Taş kırma aleti: Alet dolabına varidi çirka, nēttunuz oni?”

çiroli *is.* Kefal balığının küçüğü: “Dereye tuttuk hep çiroli.”

çişon *is.* Boz renkli göçmen kuş: “Bu aylā çişon mevsimidü.”

çişona *is.* Ağaçların gövdesine sarılan ya da çaylıklara dolanan bir ot, sarmaşık: “Bu

çayluğı çişona kapladı hep.”

çita *is.* 1. İnce tahta: “Yok mi çitanuz? Tutuşturalum onıa. *is.* 2. Küçük balık: “Bu yırmahta hep çita var.”

çitmek *f.* 1. Ölmek: “Bi anda çitti.” *f.* 2. Yürümek: “Ben habu yoldan çiderum.” *f.* 3. Geçmek: “Ordan çidebilusun.”

çiyam *is.* Henüz olgunlaşmamış meyve, ham: “O meyvele yenilmezle, çiyamdu hep.”

çomuğ *is.* Kemik: “Sarmaya çomuğ kodun mi? çuzel olu.”

çoşmak: *f.* 1. Eğlencenin dozunu kaçırmak: “Nişana bizum taraf çoşti.” *f.* 2. Mutluluktan havalara uçmak: “Elif, haberi duyinca çoşti.” *f.* 3. Bir dere veya akarsunun çok yağmur sonrası taşma durumuna gelmesi, çok şiddetli akışa sahip olması: “Dere bućun çoşti, çordun mi?” *f.* 4. Tarladaki ya da bahçedeki sebze topluluklarının veya meyve ağaçlarının bereketlenmesi, çoğalması: “Laħanaalarum çoştile, bu kiş laħanaya doyaćauk.”

çözama/közama *is.* İneğin idrarının biriktiğı yer: “Aħirun çözamasini bi boşalt da.”

çuis etmek *f.* Vücutta yanan veya kesilen bir yerin ağrı sonucu sızlaması: “Ellerum hayin çuis ediy.”

çumbulemek *f.* Cimciklemek: “Paçiyi çumbulema ulā.”

çumuşi *sf.* Yumak hâlinde olan şey: “Oltayı attuğu cibi bir çumuşi baluğ tutti.”

çuncuri/çuncurida *is.* Küçük, çok fazla ısırın, ince sinek çeşidi: “Akşam üzeri çayluğa çok çuncuri varidi.”

çuruşi *is.* Çayın en küçük, tam büyümemiş hâli, çay filizi: “Çuruşinin çilosı olmuş 4 bin tl.”

çuzelcene *zf.* Güzelce: “Evi çuzelcene temizle,

hemi çizum?"

darılmak *f.* 1. Sıcak havadan bunalmak:

"Buçún hava çok sicak, hayin daraldım." *f.* 2.

İncelmek: "Senun belún çok daralmış."

darni *is.* Evlerde çatının alt kısmına verilen

isim, ev ve çatının ortası, çatı katı: "Kabaqlari çit darnidan al."

dedeқа *is.* Dedecik: "Dedeқа nasilsun?"

degere *is.* Zayıf: "Oldun bi degere."

değnek *is.* 1. Baston, baston işlevi gören uzun

sopa: "Değneğumi ya cetu bağa." *is.* 2.

Oklava: "Değneğun var mi?"

deyine *zf.* Diye: "Çayluğa çitmedum deyine

kizdile bağa."

didali *is.* Zayıf: "Oldun hepten bi didali."

doğdi *is.* Kazmanın demir ucu: Ormana doğdiyi kaybettum."

dónmek *f.* Hareket etmek, açılmak: "Cözunun harhalisi hiç dónmēy."

duşkún *is.* Hamile: "Kari duşkúndu da, hoş arkasına yük alamaz."

dúve *is.* Hastalık, hamilelik gibi bir durumu olmadığı için sütü sağılabilen inek: "Dúveyi sağdunuz mi?"

ebedilük *is.* Ömrü çok uzun olan eşya, giysi vb. şeylerin her biri: "Bu ebedilükte, al oni. Kaçırma saşin."

ehkârlamak *f.* Yaşlanmak, ihtiyarlamak: "Ehkârladum uşağum."

elişmek *f.* 1. Rahatsız etmek, istemediği şeyleri inadına yapmak: "Ulâ elişma uşā." *f.* 2. Kaybolan bir nesneyi yakın bir zamanda bulmak veya uzun zamandır görünmeyen bir kişinin görünmesi: "Bir yerde sanşim cözume eliştı."

enćami *bağ.* Yani, hiç olmazsa: "Enćami

ćiderum evine da."

epeyćene *zf.* Çok, çok fazla: "Yemek epeyćene var, yeter bize."

espenuқа *is.* Serçenin bir çeşidi: "Buçun içi tane espenuқа tuttum."

esse *is.* Gerçek: "Kızı kaçurdi da. Esse mi?"

fafataris *is.* Kalp çarpıntısı: "Yüreğum fafataris etti."

fafatuқа *is.* Kelebek: "Mutfak dolđi hep fafatuқа, ćami kapatun da."

falamidi *is.* Sandığın ufak gözü: "Kopçalari çit falamididen al."

faşlaka *is.* Pis: "Usti başı kirli, tam bir faşlaka."

fethi *is.* Odundan örgü, çit: "Ćir fehtiden içeriye."

feli *is.* Kabağın kabuklu şekilde büyük parçalar hâlinde kesilip fırında pişirilmesiyle hazırlanan yiyecek: "Habu çoti kabaqlari edelum kuzinaya feli da."

ferman *is.* Hâl, durum: "Hiç fermanum yok."

feruқ *is.* Bir elma çeşidi: Bu elmanun adi feruқtu, biliy misun?"

fi etmek *f.* Burnu akan küçük çocuklara burnunu sümkürmesi için söylenen söz: "Uşağum fi et burnuni."

findilik *is.* Bir sevgi ifadesi: "Findilik gel haburaya bakām."

firildaқ *sf.* Yerinde duramayan kişi: "Çok firildaқ bi kızdu."

fırlama *is.* Akli fikri yaramazlıkta olan kişi: "Habu uşak çok fırlama olćacak."

fırlamak *f.* Hemen, birden ayağa kalkmak, gidilmesi gereken yere çabucak gitmek, koşmak: "Sesi duyar duymaz fırladum yataқtan."

fıtturmak *f.* Sinirlenmek, öfkelenmek: "Odāy

óyle óordum, hepten fitturdum.”

foter/fotor *is.* Çaylıklarda veya bahçelerde güneşten korunmak için kullanılan bir şapka türü: “Yarun hayin óuneş var, fotorları unutmıyalum.”

fufuça/fufuça *is.* Çok naif, çıtkırıldım, korkak kişi: “Bu kıada fufuça niyesun hē?”

fufuči *is.* Dolu bir çay veya ot sepetinin bastırılmamış hâli: “Bu sepete hiç çay kıomadun, hepten fufuči.”

fufúla *is.* Hafif: “Habu çay bezine kıada fufúladı.”

furfur *zf.* Rüzgârın çok hafif esmesi: “Çayluğa hava çok óuzelidi, furfur esti hava.”

furfura *is.* Minik kelebek, uçan minik böcek: “Cam hep dolıldı furfura.”

furnesi/furneşi *is.* Mısırın fırında pişirilmiş, kavrulmuş hâli: Eskiden furunlara çok furnesi ederiduk.”

fuşki *is.* Dışkı: Ahırın içerisine bi ton fuşki vardı.”

ğaçaluk *is.* Evin bahçesi: “Bucún hayin yoruldum, ğaçaluku temizledum.”

ğaloči/haluči *is.* Balgam, tükürük: “Bi ğaloči kıorum kıafana.”

ğanca: *is.* Kene: “Ğanca cíbi yapıştun.”

ğavroz: *is.* **1.** Eski zamanlarda çocuk bezi yokken beşiklerde bebeğin dışkıasını ve idrarını yaptığı yer, lazımlık: “Eskiden bizum peşuklere ğavroz varidi, sebile oğa ederdi tualetini.” *is.* **2.** Suda yaşayan, yenmeyen bir hayvan: “Bu colde balık yok, ğavroz tuttum.”

ğayduri *is.* Florya kuşu: “Bizum yoreye florya kıuşına ğayduri denílu.”

ğazĝanis etmek *f.* Kendi kendine söylenmek, içi içini yemek: “Aĝzi hiç durmāy, ha bire

ğazĝanis edēy.”

geçmek *f.* Çayın toplanması gereken zamandan uzun süre sonra kesilmesi: “Bu çay geçti.”

gelgür *is.* Delikli kepçe: “Gelgürü cetu, bi lahanayı kıarışturayim.”

ğezep *is.* Merhametsiz, kötü kıişi: “Onun surati ĝezep akāy.”

ĝılça *is.* Mısır: “Evun yanındaki ĝılçala öldi mi?”

ĝolokopi *is.* Ahşap evlerin köşelerindeki boşluklardan suyun gittiği yer, gider: “Ahşap evlerin köşelerinde suyun cıttuği yer varidi, oğa ĝolokopi denílurdi.”

ĝolokopis olmak *f.* Yuvarlanıp bir yerden aşağıya doğru gitme: “Bana bulaşma da nerde ĝolokopis olusan ol.”

ĝomo *is.* Topraktan çıkan bir böcek türü: “O toprağa çok ĝomo vardu, sakıya kıomayun ondan.”

ĝosti: *is.* **1.** Ateş: “Kiremitle cidun kışıdan bi ĝosti alun.” *is.* **2.** Köz: “Sobaya hayin ĝosti var.”

ĝoy *is.* Aynı anne ve babadan olmayan kıişi, üvey kardeş: “Biz onla ĝoyık.”

ĝoyluk *is.* Üvey olma durumu: “Habu ĝoyluk ne çoti bişedu he. Kıardeşleri duşurdi birbirine.”

gudele *is.* Bir kıişinin kafasında cadı şapkası gibi herhangi bir şapkanın olması veya saçını, sivri şekilde yapması: “

gugusi *is.* Bir sevgi ifadesi: “Dedesinin gugusidu da.”

ğumeti *is.* Tomari adına sahip otun bir çeşidi: “Bu zamanlara ĝumeti çok olu.”

ğunduli *sf.* Etine dolgun, kilolu, şişman: “Paçının ne kıada ĝunduli bacakları var.”

ğupi *is.* Fasulyenin kabuk kısmı: “Bezun

üzerindeki ğupileri ver, buzakopoma vereyim.”

ğurzuía *sf.* Sevimsiz: “Hauna bi bağ da, ğurzuía surat.”

ğálayis/ğarğaris/ğállayis *etmek f.* Çıgık atmak, çıldırmak, kendinden geçmek: “Ćenaze evine emicemun sebileri ğállayis ettile.”

ğangel *is.* Beli eğri olan kişi: “Çalışmağtan belum ğangel öldi.”

ğes *is.* Sopa: “Ha bi ğes vurdum belune, yuru.”

ğoncidi *is.* Mezara konulan tahta: “Emicemun ğoncidilerini torunoposi kodi.”

ğumbi *zf.* Şişman: “Duriy bi ğumbi.”

habele/habole/haboyle *sf.* Böyle: “Habole insanlarla ebbedi uğraşmam.”

haçáluluk/hakááluđ *is.* 1. Ahır etrafında ineğın gübresinin atıldığı yerler, pis kısımlar: Ağırun haçáluđuni temizledun mi?” *is.* 2. Bahçe: “Hakááluđı tozuni, toprağını hep pağladum.”

hale *is.* Tuvalet: “Haleye bi cideyim.”

hamalá lastığı *is.* Ayakkabı işlevi gören lastik çeşidi: “Binam hamalá lastiklerumi ya bi bul.”

hamalıka *is.* Ayakkabı işlevi gören lastik çeşidi: “Bağa ik hamalıkami dedem álmiřtur.”

hambi *is.* Feretiko yapım aşamasında oturlan yer, koltuk: “Feretiko edilurçen hambıye oturuduğ.”

hambuspara/hamduspara *is.* Ahududu, böğürtlen: “Dağa çok hayin hambuspara var, siz de celun da, toplaruk.”

hamsıkoli *is.* Un, su ve tuz ile hazırlanan hamura çeşitli sebzelerin ve parça hâlinde hamsilerin eklenmesiyle hazırlanan bir hamur ürünü: “Ettuğun hamsıkoli hayin cúzel olmişti.”

harali *is.* Kavrulmuş etin tenekeye koyulmadan önceki hâli: Tenekeye kıoyalum harali da.”

harhali/horholi *is.* 1. Taze fasulyenin tanesi: “Ayırduğum harhalileri kıo dolába.” *is.* 2. Fasulyeyi tanesinden ayırma işlemeine de denilmektedir: “Horholinin bir diğer anlami da, fasulyeleri tanelerinden ayırmadu.”

harhali *is.* Göz kapađı: “Ćozinun harhalisi hiç donmēy.”

haşeri *is.* Yaramaz: “Onun sebisi çok haşeridu.”

haşlamak *f.* Yemeği çok fazla kaynatmak, ısıtmak: “Hepten haşladunuz yemeği.”

haşuli *is.* Mısıır ekmeğinden yapılan etli bir yemek çeşidi: “Şini bi haşuli olsaydi, yiyiludi ha.”

hebisoy/hebisoy/ebisoy *zf.* Diğer türlü, bir diğer şekilde: “Tencereyi ebisoy kıo dolába.”

hedā: *ünl.* Aynen, tabi: “Ne kıada güçlidu he. Hedā.”

hemenćećuk *zf.* Çabucak, hemen: “Kaplari hemećećuk yıka.”

hurli *sf.* İyi, dođru kiři: “Hurli biře olsan bu kıoye ćelmezdun.”

huşiret *is.* İsmi sesinden kaynaklanan; başi kara, yakası mavi olan bir kuş çeşidi: “Huşiretun sesine benzettumni.”

hoğol olmak/hoğoli olmak *f.* Düğüm hâline gelmek, karışmak: “Bu saçunun hâli nedu? Hep hoğol öldi.”

hoğoli *is.* Karışık: “Yumağla hep hoğolidu.”

hoğovis etmek *f.* Çömelmek: “Bi hoğovis et bağa doğri bakām.”

hotka *is.* Genellikle çay olmakla birlikte yük taşımak için kullanılan, teleferikte çay bezinin ya da yükün koyulduğu tahta, araba lastiği veya demirden yapılan dikdörtgen bölüm:

“Barқанun hotқasini biri almış.”

hupi/hopi *is.* Meyve ve sebzelerin dış kabuğu:

“Bahçenun ortasına қoduғumuz hupileri doldur hep sepete.”

huysan *is.* Aralık ayı: “Nenem derdi baға, sen husyana doғmışsun.”

hutupis etmek / hutubis etmek *f.* Bitirmek, yalayıp yutmak, tabakta bir kırıntı bile bırakmamak: “Sofrada ne var ne yok, hepisini hutupis etti.”

huvi *is.* Çamur kabı: “Huviye қо oları da.”

huyli *sf.* Alınan: “Ne қada huyli bi paçisun sen he.”

içluқ *is.* Gömlek: “Қari, içluғumi nere kodun?”

ikilmek/yikilmek *f.* 1. Çok kalabalık bir ortamın olması: “Cenaze evi yikilīy.” *f.* 2. Üzüntü, ölüm haberi, sevdiği kişinin kötü hâlde olması gibi durumlar sonucunda perişan olmak, her şeyden kendini geri çekmek, çok fazla üzüntüye kapılmak, hayatın sonu gelmiş gibi davranmak: “Elim haberiyle ikildi, nasi dayanaçaқ?”

ikra etmek/ikretmek *f.* 1. Nefret etmek: “Habu қonteјandan serep çay teşurmekten ikra ettum.” *f.* 2. Tiksilmek: “O meyveden hamileluғumde hepten ikretmişum.”

isir *is.* Ot çeşidi: “Mezarluқlara çoқ isir olu.”

isirluқ: *is.* 1. Mezarlık olan yere verilen isim. Bazı mezarlıklarda *isir* denilen ottan bulunduğu için bu şekilde adlandırılmaktadır: Dún aқşam isirluқtan hayin baғirdi.” *is.* 2. Mısır tarlası: “Burala hep isirluғudi.”

iskafi *is.* Organ: “Çedinun iskafileri hep patladı.”

iskampi *is.* Ayakkabı: “Eşçiden ayakқabiye buyuklerumuz iskampi derdi.”

istavrit *is.* Eylül ayı: “Buriya eylül ayına istavrit derler.”

işmar etmek *f.* Kişinin çevresine gülücükler saçması: “Habuna bi baқ da nasi işmar ediy?”

itmiş *is.* Uzun süre ortalıkta olmayan kişi: “İtmış, nereyeydun bu zamana қada?”

itroni *is.* Daha çok yaşlıların oturduğu sandalye çeşidi: “Eşçiden itroniye buyuklerumuz oturudi.”

kaber *is.* Mısır tohumunun bir çeşidi: “Қaber ekeceydum, çimseye bulamadum.”

kaçimali *is.* Ateşin külü, toz parçacıkları: “Havadaki kaçimalilere ya bi baқ.”

kadimatiça/kadimotiça *is.* Sulak yerlerde yetişen, acı tadı olan yabancı bir roka çeşidi: “Burala hep kadimatiça dolidu.”

kaçanis etmek *f.* Tavuğun yumurtlarken bağırması: “Tavukla bucún hiç kaçanis etmedile.”

kaçata/kuçuta *is.* Çay tohumu: “Kaçatalara ya bi baқ, hep toқuldile yerlere.”

kalami *is.* Feretiko yapımında kalın ipin sarıldığı alet: “Sanduға kalami varidi sankim.”

kałasz *zf.* Sıcak. “Çoқ kałasz esēy.”

kalduрмаk *f.* Yok etmek: “Orқúnmeni kalduarayim.”

kaleçi *is.* Boncuk: “Annem çemberume kaleçiyıla oya yaptı.”

kalif *is.* Küçük oyuncak ev: Bizum zamanumuza küçük oyuncak evlerine kalif derduқ.”

kanaçi *is.* İneklerin çok sevdiği bir ot çeşidi: “Kanaçiyi inekopola çoқ sever.”

kançi *sf.* Küçük dilim: “Қуша bi kançi eқmek veriyrum.”

ķapi *is.* Evin avlusu, ön kısmı: “Āel, biraz ķapiya oturalum.”

ķapturmak *f.* **1.** Birine çok baēlanmak, sevmek: “PaĀi, uŝaēa Āonlini ķapturdi.” *f.* **2.** Aktif hâlde olan bir alete kişinin elini kısırtması: “Elini Āay motorina ķapturdi.”

ķastaniĀa *is.* Beyaz balkabaēı: Bu sene ķastaniĀam çok oldu.”

ķaŝınmak *f.* Kişinin birĀok uyarıya raēmen istenmeyen hâl ve hareketlerde bulunması: “Āaŝınıysun hâ vuracaum saēa.”

ķataĀa *is.* Alın: “ĀataĀadan ķotılaya doēri bi aērim var.”

ķaynatmak *f.* **1.** Őaka yapmak, ciddi bir konuyu basite almak: “Senun iŝun gūĀun ķaynatmaētu.” *f.* **2.** Sakin duramamak, yaramazlık yapmak: “Āocukıla, sinifi Āok ķaynatmiŝle.”

ķaytan / ķayton *is.* Pantolona benzeyen bir yöresel kıyafet: “Āaytonlarım hep dolaba asılı durur.”

ķazmaŝ *is.* Bir aēaĀ türü: “Āayluēun Āenarındaki ķazmaŝi Āestum.”

ķeregin *is.* Dayının hanımı: “Dayınun hanimine keregin denur buriya.”

ķesilmiŝ *is.* Büyük Āay tamilerinin Āay motoruyla küçük hâlde getirilmesi: “Āesilmiŝleri topladunuz mi?”

ķırnat *is.* Su musluēu: “Āırnati deēiŝelum da, akmây.”

ķilistara *is.* Eski kapılarda kullanılan, bugünkü anahtarlardan daha büyük ve farklı şekilde olan anahtar: “Babaanem, kilistarayı taŝurdi beline.”

ķirilmek *f.* Kūsmek, üzülmek: “Āok ķirilmiŝim oēa, ebbedi ķoniŝmam onılan.”

ķoĀamiŝ *is.* Yaşlı adam: “ĀoĀamiŝ neredu? eve bulamadum oni.”

ķoĀyali *is.* Eski zamanlarda tarlalarda ekilen sebzeleri, yabani hayvanlardan korumak için yapılan sesli araĀ: “Eskiden tarlalara yabani hayvan cirmesun diye ķoĀyali ederduk.”

ķofa *is.* Saēır: “Āoniŝiyrum, ķoniŝiyrum, ķofa cibi bakây baēa.”

ķoftere *is.* Eski zamanlarda ineēin yem kabı olan *gerdelin* bir parĀasını ya da herhangi bir şeyi kesmek için kullanılan alet: “Āoftere ile Āessek nasi olu?”

ķoķınmak *f.* Koklamak: “Babâne bi ķoķinsun baloposini.”

ķoķoĀi *is.* Ayakkabı yerine kullanılan lastik. Bu lastik Āeŝidine “of lastiēi” de denilmektedir: Darniye Āok eşi bi ķoķoĀi varidi.”

ķoleti/ķoloti *is.* Bazlama. Tavada ya da kuzine üzerinde pişirilen yuvarlak ekmek: “Āahvaltiya ķoleti ile tereyaēi yeruk.”

ķolevistara/ķolistara/ķolistavra *is.* Kertenkele: “Āedi bucun 4 tane ķolistavra yaēaladi.”

ķonidi *is.* Bit yumurtası: Āafasına varidi hep ķonidi.”

ķopidi *sf.* Yavaş: O ķopidi ellelan bi ay bitmez bu iş.”

ķorķizan *is.* Korkak: “Ne Āada ķorķizansun.”

ķorķoti *is.* Mısırın deēirmende iri kırılmıŝ hâli: “Deēirmene cidup ķorķoti edecoēum.”

ķotıla *is.* Ense: “Āotılam dún gece Āayın aēirdi.”

ķotori *is.* Tezek, ineēin dıŝkısı: “O ķotorileri ķo hep Āuvallara, Tikeruē olara patatis.”

ķovermek *f.* **1.** Bırakmak: “İneēleri niya ķoverdun yaıaēuz?” *f.* **2.** Yellenmek:

“Koverdun ha.”

kuçuğayi *is.* Şubat ayı: “Mustafam doğmuş kuçuğayına.”

kuçukopo *zf.* Çok küçük, küçücük, küçük bir şekilde: “Çizum ekmeğleri kuçukopo ko tabağuna da boğulacaktır.”

kıdurmiş *is.* 1. Sürekli hareket hâlinde olan kişi: “Kıdurmiş bi dur yerune da.” *is.* 2. Öfkeli, sinirli kişi: “Başumuza kıdurmiş çesildi.” *is.* 3. Havlayan, saldıracak gibi olan köpek: “Hau çopek çok kıdurmişti, aman yaklaşmayın oğa.”

kuçarapi *is.* Ağustos ayında yetişen bir armut çeşidi: “Kuçarapiyi hayin severum.”

kuumar *is.* Sarı ve mor renkli çiçeklere sahip, kokusu çok güzel olan bir bitki: “Kuumarla hep çiçek açtı.”

kuumbi *is.* Çay filizi: “Kuumbileri hep toktun yere, bi dur da.”

kuumbilamak *f.* Çayın tomurcuk vermesi: “Çay, kuumbiladi.”

kuumbule *is.* Dağın zirvesi: “Yarun bi kuumbuleye çıkar miyik?”

kuumuşi *is.* Kestanenin dikenli hâli: “Çaylukların üstü olmuş hep kuumuşi.”

kuundurı *is.* Birçok şeyin doğrandığı kütük şeklinde olan doğrama tahtası: “Kundurıye dōra etleri.”

kuungul *is.* Yüksek yerlere verilen ad: “Yarun kuungule çıkaralum mi?”

kuupas durmak *f.* Eğri durmak: “Niya kuupas durıysun?”

kuupsi *is.* Çocukların kayması için tahtadan yapılmış olan oyuncak arabaların tekerleğinin takıldığı “mazi” adı verilen kısmın ucu: “Arabanun kuupsisi hiç olmamış.”

kuurdelek *is.* Çay toplarken kullanılan yağmurluk: “Kuurdelegumi çetu.”

kuurika olmak *f.* Zayıflamak: “Oldun hepten bi kuurika.”

kuurumak *f.* Çayın yanması, zamanının geçmesi ve verimini kaybetmesi: “Çayluklarum bu sene hep kuurudi.”

kuuspi *is.* Çayın kökü: “Taminun kuuspsini niya kuopardun?”

kuutali *is.* Odun parçası: “Hau kuutalilari toplā yoldan, yakaruk olari.”

kuullama *is.* Kül dökülerek gübrelenen arazi: “Kuullamaya misir ekerduk önceleri.”

kuurdizme *is.* Eski tahta evleri taşıyan kalın bir ağaç: “Sizun ahşap eve kaç tane kuurdizme vardur?”

kuurse *is.* Eski zamanlarda içerisine köz koyularak ekmeğ pişirilen mutfak eşyası: “Ekmeği kuurseye pişuruduk.”

kuuflet *is.* Ev ahalisi, çoluk çocuk: “Kuufleti bi doyraym.”

kuulluk *is.* Ateşlikte odunların yandığı yer, kül yeri: “Kuçuçukken babanemun evine, kuulluğa yikanuduk.”

kuumbi *is.* Çok kilolu olan kişi: “Oldi hepten bi kuumbi.”

kuumbuliçi *sf.* Tabağın dolu hâli: “Bi kuumbuliçi yemek verdum işçilere.”

kuuhana *is.* Pancar: “Bahçeden cit al da kuuhana.”

kuuhoros etmek *f.* Sıcaktan bunalmak: “Hava o kada sıcakki kuuhoros ettum.”

kuulaçi *is.* Bir ot çeşidi: “Lalaçiysi siğir yemedi.”

kuumberi *is.* Eski evlerin içini sıcak tutmak ve soğuktan korumak için yarısına kadar yapılan tahta döşeme: “Ahşap evdeki kuumberiler hep çurumiş.”

laperi/leperi *is.* Kavurma tavasındaki kavurmayı karıştırmak için odundan yapılmış uzun araç: “Eskiden kavurmayı laperi denilen uzun bi sopa ile karıştırurduk.”

laşkalaşmak *f.* Şıarmak, kendini bırakmak: “Saba çay toplarken laşkalaştı, sinir etti beni hepten.”

laşkaluğa vermek *f.* Şıarmak: “Hepten verdun laşkaluğa hā.”

laus/laust/lağus *is.* Mısır: “İstanbul’a citmeden cel, laust toplıyalum.”

lav almak *f.* Terlemek: “Bu cüneşe lav aldum hepten.”

leş olmak *f.* Islanmak: “Habu ustume ya bi bak, leş oldum.”

lıhçi/lihçi *is.* Bir ot çeşidi: “Bucun ot ettuğum yerlere hep lıhçi varidi.”

liğda tutmak/liğda bağlamak *f.* Yosun bağlamak, kaygan bir hâle gelmek: “Ev o kadar piski lavabolar liğda tuttu.”

liқансі *zf.* Yavan: Ne tat ne tuz, yemek o kıada liқансі oldiki.”

litropi *is.* Toprağına geç ekilen sebze: “Temmuz celdi, litropi ekme zamani.”

lopi *is.* Bilgisiz insanları küçümseme, kınama için kullanılan bir söz: “Lopi baş, boş boş konişiye.”

lükús *is.* Eski zamanlarda ispirto ya da gaz ile aydınlanmayı sağlayan araç: “Elektrik yoğiken lükús kullánuduk.”

maçitali/matiçali *is.* Eğreltinin bir çeşidi. Bu eğrelti çeşidi, “aşk merdiveni” olarak da adlandırılmaktadır: “Çayluqtaki maçıtalilari hep kıoparsan.”

maқаçı/maқоçı *is.* Geçmişte kilim, feretiko gibi ürünlerin dokunduğı alet: “Geçmişte

çilimleri maқоçıde tokurduk.”

maқas etmek *f.* Budamak: “Tamile duzcún olısun diye filizleri maқas ettum.”

maki *is.* Büyük çay tamilerinin sonbahar ve ilkbahar mevsiminde budanması ile ortaya çıkan dallar: “Makilerun hepisini bir araya toplıyalum, sora yaқaruk olari.”

mamuli *is.* Diken meyvesi: “Bu meyvenun adi, mamulidu; ama yeyilmez.”

marçuk *is.* Dokuma aleti: Bu aletun şimdiki adi, marçuktu.”

maroslamak *f.* Sebzelerin kendini bırakması, çürümeye yüz tutmuş olması, buruşması: “Buzdolabına kıoyduğum lahanalarum hep marosladi.”

masure/masuri *is.* **1.** Dokumada ince iplik sarılan alet: “İnce ipliğı masuriye sar.” **is.** **2.** Dikiş makinesinin iplik sarma aleti: “Bu makinun masuresi eksuktu.”

māsus *is.* Kışinin yaptıklarının veya davranışlarının gerçek olmaması, karşısındakini yaptıklarıyla kandırması: “Māsus ediyo, inanma oğā.”

mayaçı *is.* İneğı bağlamak için kullanılan kolyeye benzeyen ip: “İnekopomun mayaçisi sık etmedun hoş?”

mayasil *is.* Alerji, kaşıntı: “O kıada kıaşiniyrum çi mayasil oldum.”

meğersam *bağ.* Meğer, meğerse: “Meğersam arқamdan bulari o sóylemiş.”

merak *is.* Acı: “Teyzenun çok merağı var.”

merakli *zf.* Duygusal, içten, ağılamaklı: “Hoca, ezani çok merakli okudi.”

mesediқo *is.* Eski tahta evlerde iki odanın ortasından giden, oturma yerinin tam üstünde olan, evi taşıyan kalın bir ağıaç: “Dedemun

eski evinun mesedikosi, hayin sağlamdu.”

mesur *is.* Ahırda otun ve ineğin yem kabı olan gerdelin koyulduğu yer: “Taze otları ko mesura.”

metetmek *f.* Övmek: “Ayşe teyze, o kızi çok metetti.”

mincane *is.* Mısırın olmamış hâli: Habu misirîla hep mincane, aman koparmayun olari.”

miteris *is.* Evin koridoru, hol: “Bu çoyde hol anlamına celen miteris çelimesini bi tek biz kullânuruk.”

mizari *is.* Cevizin olgunlaşmamış yeşil hâli: “Ceviz ağaçlarına şini vardu hep mizari da.”

modyoli *is.* Değirmende mısırın döküldüğü yer: “Misirleri tok modyoliye bakām.”

momolim *is.* Canım, her şeyim: “Bu benum momolimdu da.”

mudaralaşmak *f.* Kötü bir hâle bürünmek, hastalanmak, fenalaşmak, bitkin düşmek: “Çayluğa mudaralaştum dün.”

murukas *is.* İneğin geniş getirmesi: “İnek bu şekilde murukas ceturiyi da.”

mutuşi *is.* Olgunlaşmamış meyve: “O elma daha mutuşi, toplamayun oni.”

nafiran *is.* Yıldırım: “Nafiran kafana vursun.”

naħra *is.* Örümcek: “Evun içindeki naħralari hep supurdum.”

navi *is.* Tulum çalgısının ağız kısmı: “Tulumun navisi kirildi.”

nebedil *is.* Kötü insan: “Nebedil olasun.”

neneka *is.* Neneçik: “Nenekam nere citti?”

nonikaľuk *is.* Yavaşlık: “Bu kada nonikaľuk olu mi he.”

oğuşturmak: *f.* 1. Ovalamak, masaj yapmak: “Biraz kolumi oğuştur da.” *f.* 2. Yıkamak: “Tabakları cüzel oğuştur.”

ohtori/ohtovri/oktober/oğtobri/oğtobur/ oğtovri *is.* Ekim ayı: Benum adamum ohtovriya elmiştu.”

okene *sf.* Öteki, oradaki, yukarıdaki: “Okene halaya cideyrum.”

orçúnme/orkúnme *is.* Korku: “Orkúnmeni kaldurayim.”

ornek *is.* Oya, elişi: “Orneği yaptun mi?”

orsidi *is.* Bir ağaç türü: “Bizum arazilere, çayluklara hiç orsidi yoktu.”

otukamak *f.* Oturtmak: “Neneyi otuka oriya da, niya tikildunuz oriya?”

paçarişluk etmek/paçaruşluk etmek *f.* Ayak bağı olmak, birinin iş yapmasını engellemek: “Buçun habu paçi anca paçarişluk etti bağa.”

paçatara *is.* Ot kökü: “Paçataralari hep kopar, çayun verimi artar.”

paçika *is.* Kız çocukları için kullanılan sevgi ifadesi: “Paçika, napāysun?”

pafuli *is.* Patlamış mısır: “Pafuli yapalum, filmi öyle izleruk.”

pahça/pağça *is.* Evlerin yanında ot koymak ya da ambar olarak kullanılmak için yapılan tek katlı, geniş kulübe: “Samanlari hep taşıyun pahçaya.”

pağluk olmak *f.* Temizlenmek: “Fesat komşi citti burdan, pağluk oldi burala.”

pamağula/pambağula *is.* Çimene benzeyen bir ot çeşidi: “Bu sene pambağula senesiydi, çok oldi.”

pambuliç *is.* Tüylü bir ot çeşidi: “Biraz pambuliç topliyalum mi?”

parağami/parağami/pereğami *is.* Ahşap evlerde bulunan ateşliğin arkası, ocakbaşı, ateşin yakıldığı yer: “Tencereleri koyarduk parağamiye.”

pasaklı *is.* Kirli kişi veya hayvan: “Olurun yemeği yenmez, çok pasaklıdula.”

patoma *is.* **1.** Ahırda ineklerin üzerine bastığı tahta kısım: Ahırın patomalarını hep yıkadum.” *is.* **2.** Karşı tarafa öfke anında söylenen bir söz: “O patoma.”

pāy *is.* Kız, kadın: “Pāy, nere cidēysunuz?”

peçeta *is.* Yarasa: “Gece peçeta çordum, hayin korkttum.”

pelçi/pelki/perke *is.* Eski ahşap evlerin mutfaklarında bulunan, ekmek pişirmede kullanılan ateşlik. “Esçiden misir ekmeğini yaparduk peçliye, çok çuzel oludi.”

perili *is.* Çok temiz kadın: “Perili, evi paqladun mi?”

persa *is.* Pırasa: “Buçun persa edecoğum.”

pert olmak *f.* Çok yorulmak: “Hiç bişeye dokinmam, pert olmişim çayluğa.”

pilayire *is.* Değirmende taşı tutan ve döndüren, demirden yapılmış çubuk: “Deremende taşı donduren çubuğa pilayire denur.”

pimi/pili *is.* İnekler için yemek azırlarken un ile karıştırılarak kullanılan ürün: “Beyuklerimiz un ile karıştırurup, ineğe verdukleri yemeğe pimi derdi.”

pisiruk *is.* Çok korkak: “Bu kıada pisiruk olmayin yā.”

pistoma *is.* Kızgınlık anında yaşlı teyzeler tarafından özellikle kız çocuklarına, yetişkin bir birey tarafından da yaşlılara söylenen bir söz: “O pistoma, baķ nēdecoğum seni.”

pitari *is.* Küçük: “Pitari kıada boyına bakmāy, bağa kıafa tutāy.”

pomo/pormo *sf.* Erken büyüyen meyve ya da sebze: “Pomo lobyān var mi?”

pozvoli *is.* Kılolu: “O pozvolidu.”

punburi *is.* Büyük bir sinek türü: “Gece punburile hep yedi beni.”

puşkül/puşkül: *is.* **1.** Feretiko işlenilen aletin bir parçası. Puşkülün bir diğerk anlamı, feretiko işlenilen aletin bir parçasıdır.” *is.* **2.** Mısırın püşkülü: “Puşkülleri yığ bi yere.”

riv riv etmek *f.* Çok veya boş konuşmak “Bu kıada riv riv etmek olu mi hē?”

rokopodi *is.* Dikiş için tel yapma aracı, ipin işlendiği alet. Dokumada kendir ipinin sarıldığı “roka” adı verilen aletin koyulduğu yer: “Roğa aletini kıo rokopodiye.”

şakudi *is.* Üzüm salkımı: “Şakudilere bu sene çok yoktu.”

şaldabaş *zf.* Başiboş: “Şaldabaş şaldabaş dolāniyi.”

şarapi *is.* Sarı renge sahip bir armut çeşidi: “Şarapi, çok ballıdu.”

şeçe *is.* İki üç kişinin oturabileceği tahtadan yapılan ve üzerine yatak koyulabilen divan: “Esçiden hepumuz bi şeçeye şığarduk.”

şegter/sehter *is.* Fındık çubuğundan yapılan ve genellikle ahırdaki ineklerin altına serilen “hoholi” adı verilen kuru yaprakların taşındığı çok geniş bir sepet: “Sehteri, esçiden kıullanuduk, şini durıy duvara.”

şerbes *zf.* Serbest: “Sen sebileruni çok şerbes beyuttun.”

şerep *ed.* Dolayı: “Habı kıontejandan şerep çay teşurmekten kıkra ettum.”

şigran/sirgan *is.* Isırgan otu: “Şirgan otlarına dikat edun.”

şiliva *is.* Kışın ortaya çıkan bir ot çeşidi: “Şiliva, kışın çıkar ortaya.”

şirma *is.* Teleferiğin teli: “Şirmayı verun aşā.”

şondurmak *f.* Bir evliliğin başkası tarafından

bitirilmesi, ailenin dağıtılması: “O kaybana sóndurdi ocağumi.”

sopaľuđ *is.* Dayağı hak eden kişi: “Sen tam bi sopaľuđsun.”

sútlı *is.* Sútlaç: “Sútlıdan azopo ye, baú nasi olmış?”

şaloti *is.* Salya: “Çopeğun şalotileri hep akāy.”

şamandura *is.* Buruşturulan kâğıt parçası: “Şamandurayı ver da ateşe yağayım.”

şayıt *is.* Şahit: “Bu olāya túm akrabaľarum şayıttu.”

şilt *is.* Para cüzdanı: “Cebumdaki şiltı kaybettum, cordun mini?”

şoşan *is.* Kız çocuklarının giydiği lastik çeşidi: “Paćinun ciyduğı ľastiđe şoşan derduğ.”

şöz/şöz *is.* Güneş vurmıyan yer, taşlık: “Bizum çayľuđľarun çoğı şözdu.”

şozopo *sf.* Hiç güneş almayan, ıslak bir arazi: “Burasi, şozopo bi arazıdu.”

şurnuli *sf.* İri, sarkık dudak: “O şurnuli dudakľaruna ne diyeyim?”

tağuli/tahuli *is.* Rize’ye özđu bir ot çeşidi: “Tahulinun yemeği da edıľu.”

tahtaravalli *is.* Tarladaki taze mısırları, yabani hayvanlara karşı korumak amacıyla yapılan, ses çıkartan bir araç: “Bu sene tahtaravalliyi kuralım da yemesun oları bişe.”

tağe *is.* Fes: “Takem neredu?”

tamar otu *is.* Mide ve kalbe faydası olduğu için ilaç olarak kullanılan bir ot çeşidi: “Tamar otunun çok beyuğ faydaľari vardu.”

tarakića *is.* Eğrelti ailesinden olan bir ot çeřidi: “Tarađića, ařđ merdiveni olarak da geđer.”

tenta *is.* Çayın döküldüğu bez: “Tentaľari ağır değilidi ki.”

teris *is.* Çay filizlerinin döküldüğu kare, sert bir

bez parçası: “Terisleri taşıyun telun oriya.”

termoni *is.* Üzüm, çeker, mısır unundan yapılan bir çeşit tatlı, pepeçura: “Termoni edecoğum bucún.”

teyduşmak *f.* Hayvanların, çoğunlukla ineklerin, ahırda tekme atıp huzursuzluk çıkarması: “Hayvana ne olđi bilmem, çok ĥayın teyduriyi ya.”

teyter *is.* Meyve- daha çok üzüm- toplamak için kullanılan, aşağıya doğru daralan, uzun sepet: “Teyteri ceturun, asmadaki uzúmleri toplıyalım.”

tifti *is.* Süt, yoğurt veya çaya eklemek doğranarak hazırlanan ve daha çok küçük çocukların kahvaltıda tükettikleri bir yemek çeşidi, süt doğraması: “Annem kuçukken bize tifti ederdi.”

tomeći *is.* Göğüs kemiđi: “Óyle duřti ki tomećilari çatladı.”

tomele/temele *is.* Ahşap evlerde bulunan ateşliğin etrafına koyulan, hem üzerine kazan, tencere gibi araç gereçlerin koyulmasına hem de ekmeğin daha iyi pişmesini sağlamaya yarayan taşlara verilen isim: “Tomele arkana gezesun.”

tomon/tomen *is.* Hasat zamanında toplanılıp bir ağacın etrafında kule biçiminde kurutulmaya bırakılan mısır kümesi: “Tam o ağacın etrafına misirdan ederduğ tomen.”

torpi *is.* Tahta ya da odunu soyma, törpüleme aleti: “Torpi ile soy úzerini da.”

túkân *is.* Dükkân: “Túkâna inēm biraz.”

tumurli/tumuli *is.* Ekmek kırıntısı: “Tumulilaruni ye da, sofraya hep tumuli koverıysun.”

tusuľuđ/tusiliğ *is.* Süs kabağından yapılan

tuzluk: “Süs kabağından ederdile tusaluk, içine koyardile tuz.”

uçkuçi: *is.* Mısır tanelerinin gövdesinden alındıktan sonra veya taze mısırı yedikten sonra geriye kalan sert kısmı: “Uçkuçileri koydum siğirun kazanına.”

uruba: *is.* Elbise: “Anam çok uruba tikerdi.”

usquli *is.* Feretiko dokunan aletin bir parçası: “Usqulisi eksuqtu onun.”

ust *is.* Kıyafet, giysi: “Ustun, başun hep kir içine.”

uşakopo *is.* Çocuk, evlat: “Uşakopo cel bi seveyim seni.”

vabis *is.* Çok kilolu olan kişi: “Duriy ayni bi vabis.”

vârlanmak *f.* Yuvarlanmak: “Çayluktan vârlandum aşâ.”

völlâ *ünl.* Vallahi: “Völlâ, dün cordum olari.”

vunduli *sf.* Kilolu: “O vunduli bacaklaruni yerum senun.”

vurmak *f.* Yağmurun kısa süreli ve hızlı bir şekilde yağıp kesilmesi: “Yağmur bi vurdi.”

vurvura/vuvula *is.* Havada uçarken ses çıkaran bir böcek çeşidi: “Bu bocek, vurvura degüldu ki.”

yalin *sf.* Çıplak: “Yalin ayak çikma dişari, hastalancaqsun.”

yatuqamak *f.* Yatırmak: “Dedeqayi yatukayin benum odama.”

yesir olmak *f.* Kurban olmak: “Yesir olaim

Derleme Sözlüğü'nde Olup Rize Ağzında İşaretlenmeyen Kelimeler

aptes *is.* Abdest: “Aptesun varisa habu Qur'ani bi al.”

basmak: *f. 1.* Bir şeyi fazla yapmak: “Basti sağa duvai.”, *f. 2.* Doldurmak: “Yemeğe bastum biberi.”

sağa.”

yığne *is.* İğne: “Hau yığneyi ya ver bağa, bezleri bi tiķeim.”

yığ *is.* Feretikoda ipin kalınlığını ayarlayan alet: “Yığı kodun mi yerine?”

yıkanti *is.* Herhangi bir yemeğin artığı: “Tabaktaki yıkantıları toktum ineğun kazanına.”

yipranmak: *f. 1.* Herhangi bir şeyin yırtılması, eskimesi: “Ey! Pontulum yiprandi.”, *f. 2.* Yorulmak: “Habu çayluktara bu kada yipranmak olu mi?”

yoğusem *bağ.* Yoksa: “Paçi yoğusem evi mi terk etti?”

zayta *is.* Kütük biçme aleti, bıçkı: “Çutuğu zaytayla biçelum da.”

zerdava *is.* Kediye benzeyen, gece uçan bir kuş çeşidi: “Zerdava, çediye benzeyen bi kuştı.”

zimbilaçi/zimiłaçi *is.* Sert bir diken çeşidi: “Oriya zimbilaçi varidi çok.”

zubut durmak *f.* Sinirli olmak: “Bucun neneka, zubut duriy.”

zutra olmak *f.* Zayıflamak: “Olmiş ayni bi zutra.”

zuzulata *is.* Kışın çıkan bir ot çeşidi: “Zuzulata, kişin çıkar.”

zükân/züçan *is.* Nezle: “Çocuğu zükân tutti.”

züluf *is.* Çayın yaprağı. “Çayun zülüfleri çok cüzel bu sene.”

çarçar etmek *f.* Çok konuşmak: “Sabā kada odanun içine ancak çarçar ettile.”

çiban *is.* Yara, çıban: “Sirtum doıldı hep çiban.”

çiğnamak *f.* Ezmek, çiğnemek: “Çamaşurları biraz çiğna.”

çókmek *f.* Bir bireyin yaşadığı acı veya yorgunluk sonucunda yaşından büyük durması: “Fatma teyze, kocasının eliminden sora çok çókti.”

dağğa *is.* Dakika: “Yirmi dağğa öldi, daha ortalukta yoktu.”

düşmak *f.* Zayıflamak, takatten kesilmek: “Habu paçi ameliyattan sora hayin düşti.”

eyicene *zf.* Tam olarak, iyice: “Lağanayi eyicene karuştur, dibine tutmasun.”

harli *sf.* Sıcak, alev alev: “Harli ateşe ko yemēğ.”

hayde *ünl.* Hadi: “Hayde da geç öldi, hemen cidelüm çayluğa.”

hersli *is.* Kızgın, sinirli: “Paçi niya bu kıada hersli durıy?”

huyılanmak *f.* Alınmak, darılmak: “Şini durduğ yere niya huyıldun.”

karı *is.* Kadın, hanım: “Karı, atturma kafami tepeme.”

kitli *is.* Kilitli: “Kapi kitli miydi saba?”

lobya *is.* Fasulye: “Bahçedeki lobyalarum hep çurudi.”

mazi *is.* Çocukların kayması için tahtadan yapılmış olan oyuncak arabaların tekerleğinin takıldığı kısım, dingil. “Tekerleği tağun maziye bakām.”

niçun *zf.* Niçin, ne için: “Tamiyi niçun topladunuz?”

orçinmek/orkinmek *f.* Korkmak, ürkmek: “Sen çok orkiniysun. Bi okusunle seni da.”

salahana *is.* Boş gezen kişi: “Bu çocuğ hepten oldi salahana.”

vü *ünl.* Şaşıрма ifadesi: “Vü! nēdeçoğuz?”

yaldanmak *f.* Aldanmak, inanmak, kanmak: “Yaldandum dedüklerine da.”

Derleme Sözlüğü’nde Olup Rize Ketenli Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler

arışak/arışak *is.* Feretiko yaparken kullanılan yiğ adlı aletin alt kısmına verilen isim: “Arişak, feretikooya ait bi şedu.”

aşlamak: *f.* **1.** Çay demliğindeki suyun bitmesi sonucu tekrardan su takviye etmek: “Çayi aşlamışım, içeceksan al.” **2.** Sıcak bir suya soğuk su ekleyerek suyun sıcaklık derecesini ayarlamak: “Suyi aşladum, cel, yıkan.”

çaçel *is.* Orta ve Doğu Karadeniz’e özgü mimari yapı olan serenderin orta katı: “Misirlari asarduk çaçele.”

çari *is.* Süzgeç: “Makarınayi tok çariye da.”

çeşan *is.* Başörtüsü: “Eşçiden beyuklerumuz çeşan tağardi, şini azaldı tabii.”

çiha *is.* Alakarga: “Eve celdum, bağtum odanun ortasına duriy bi çiha.”

çofa *is.* Kısa, çok sık bir ot çeşidi, çim: “Her yeri kapladı çofa, bi temizliyeyim.”

çupuri *is.* Üzüm, armut, hurma vb. meyvelerin pekmezi yapıldıktan sonra suyunun çıkarılma işlemi sonucunda arta kalan ve çöpe giden meyve kabukları ve sapları: “Kizum, çupurileri kazanun içinden bi al da.”

çurumak *f.* Kanser hücrelerinin kişinin vücudunun her yerini kaplaması, organlarının gün geçtikçe işlevini yitirmesi: “İçerleri, hepten çurudi.”

değenek *is.* Oklava: “Değeneğun var mi?”

delilenmek *f.* Birini aşırı derecede merak etmek: “Telefonlarumi açmayınca delilendum hepten.”

deyman *zf.* Devamlı, her zaman: “Deyman

bizum eve ćeliy dā.”

duduli *is.* Akılsız, beceriksiz, yavaş kişi: “O duduli, hizli biraz hizli.”

hayin *is.* Kötü kalpli, gaddar, düşüncesiz, kıymet bilmeyen, değer vermeyen kişi, hain: “Ólara saķin kız vermayun, ćok hayindule.”

hopeći *zf.* Bakımsız: Onun ineęini beęenmedum, hopeći duriy.”

ķesturmek *f.* Uyumak: “Siz ćidun ćaylúęa, ben azopo ķestureyim.”

ķamsilamak/ķomsilamak *f.* Birinin taklidini yapmak: “Hau uşağun sabahtan beri ķomsilāy beni.”

ķopeli *is.* **1.** Dokuma aleti: Ķopelinun bi diğer anlami da dokuma aletidu.” *is.* **2.** Tokmak: “Vur ķopeliyi da, niya ķekiniysun?”

ķuķuli *is.* Yumuşak diken: “Ķuķuli acitmaz, ķopar oları, ķopar.”

ķunci *is.* Yokluk: “Ķunciyła ķaşinasun.”

liķapa *is.* Yabanimersini: “Liķapa topliyalum da ederuk pekmez.”

manca *is.* Büyük kazanlarda yeřil fasulyeden yapılan bir yemek çeřidi: “Eřiden fasulyeyi, yeřilini, ederduķ manća ķazanlarına.”

muşi *is.* Ayak topuğu: “Ķotiladan muşiye doğri bi ağrim var.”

paķlanmak *f.* Birinin suçsuz olduğunun

ispatlanması: “Ćozun aydin, paķlandı uřaęun.”

patlamak *f.* Çok yemek yemekten rahatsız olmak: “Ćok yedim, hayin patladum yā.”

peći *is.* Sıęırın iřkembesinin kurutulduęu küpün aęzina baęlanan, kapak iřlevi gören, hayvan derisinden yapılmıř bir örtü: “O ćuplerun aęzina peći deęilen orti orterduķ.”

roķa *is.* **1.** Dokumada kalın ipin sarıldığı alet: Roķaya sar ipi da óyle başlayalım.” *is.* **2.** Mısır: “Roķaları tiktun mi?”

roķopi *is.* **1.** Yeni çıkan mısır fidelerini kopartma ve seyrekleştirme işlemi: Misirlari roķopi edecoğum.” *is.* **2.** Fidan: “Biraz lahana roķopin var mi? Ķayıra diķecoum.” *is.* **3.** Mısırın ayıklanan kısmı: “Roķopileri at bozcerden ařā.”

tavara *is.* Eli çok bol olan kişi: “O ćok tavaradu, hić aza citmez.”

tiķilmek *f.* Aklına gelmek: “Oni ćorinće altunlarum tikiliy ćozumun onine.”

yumurćaķ *is.* Bela: “Yumurćaķ vursun o ķafaya.”

yanē bağ. Ne sandın: “Bóyle olması eyi olđi da. Yanē.”

ziķkimlanmak *f.* Kötü bir iře karıřmak, kötü bir iře yapmak: “Ne ziķkimlandun da ćeldun?”

2. Çeviri İşaretleri

Ünlüler

á: /a/ ile /e/ arası bir ünlü.

ā: Uzun /a/ ünlüsü.

â: /a/ ile /o/ arası bir ünlü.

ē: Uzun /e/ ünlüsü.

ī: Uzun /ı/ ünlüsü.

ĩ: Uzun /i/ ünlüsü.

í: /ı/ ile /i/ arası bir ünlü.

ó: /o/ ile /ö/ arası bir ünlü.

ō: Uzun /o/ ünlüsü.

ó: /o/ ile /u/ arası bir ünlü.

ú: /u/ ile /ü/ arası bir ünlü.

Ünsüzler

č: /c/ ile /j/ arası bir ünsüz.

ć: Normalden daha önde telaffuz edilen ve hafifçe sızıcı olan /c/ harfi.

č: Normalden daha önde telaffuz edilen ve hafifçe sızıcı olan /ç/ harfi.

ğ: Art damağın gırtlığa yakın bölgesinde boğumlanan hırıltılı /ğ/ sesi.

h: Tonlu hırıltılı /h/ sesi.

ќ: Ön damak k'si (yalnız kalın ünlülerle hece kurduğu zaman).

ќ: Arka damak k'si.

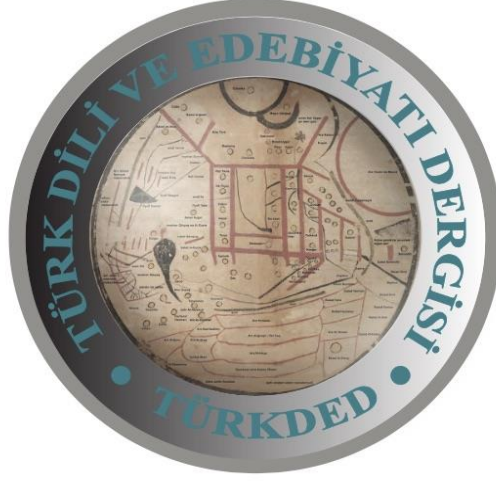
k: Orta damak k'si.

ќ: Ön damak l'si (yalnız kalın ünlülerle hece kurduğu zaman).

đ: Bu ünsüz, IPA'da /ð/ şeklinde geçmektedir. Dil ucunun üst diş uçlarına bastırılıp ses vererek çıkarılmaya çalışılan bir sestir.

ø: Bu ünsüz, IPA'da /ø/ şeklinde geçmektedir. Dil ucu üst diş uçlarına değdirilip verilen yarı basınçlı nefesle çıkarılmayan çalışılan bir sestir.

x: Türkçede karşılığı olmayan /x/ sesinin kalın ve ince olmak üzere iki telaffuzu vardır. Kalın telaffuzunun karşılığı, IPA /x/ gibidir. İnce olanın karşılığı ise IPA /ç/ gibidir.

TÜRK MITOLOJİSİNDE KUTSAL SUYUN KORUYUCULARI: DENİZ KIZLARI

GUARDIANS OF HOLY WATER IN TURKISH MYTHOLOGY: MERMAIDS

ELİF DUMAN

Bilim Uzmanı, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı.

*Science Expert, Istanbul Kültür University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Turkish Language and Literature, Department of Turkish Folk Literature.
elifduman61@gmail.com*

 Yazarın ORCID numarası
 <https://orcid.org/0000-0001-8040-9292>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 14.05.2024
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 17.06.2024
Sayfa-*Pages*: 90-102.

Atıf/Citation: Duman, Elif, (2024), “Türk Mitolojisinde Kutsal Suyun Koruyucuları: Deniz Kızları” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/1: 90-102.

TÜRK MITOLOJİSİNDE KUTSAL SUYUN KORUYUCULARI: DENİZ KIZLARI

*Elif DUMAN **

Özet

Kâinatın, canlıların varlığının başlangıcı olan anlatılarda ortak olan en önemli öge sudur: Su, ilk yaratılan unsurdur. Bütün canlılar da yaratılışın ve hayatın başlangıcı olan sudan dünyaya gelmiştir. Suyun hem anlatılarda hem de halk arasında yaygın olarak; temizlenme, arınma gibi anlamlar taşıdığı bilinmektedir. Kâinatın özü olarak kabul edilen su hem doğurganlığı hem de öldürücülüğü temsil etmektedir. Bununla birlikte su ulaşılması en kolay elementtir. Bu sebeplerden çeşitli milletlerde suyu koruma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Suyu korumak adına; su kenarlarında, göllerde, derelerde çeşitli olağanüstü varlıkların yaşadığı mitleri ortaya çıkmış ve anlatılara girmiştir. Bu olağanüstü varlıkların tasviri; çoğu batılı kaynaklı popüler kültür ürünü eserlerde ve filmlerde rastladığımız üst kısmı insan alt kısmı balık formundaki deniz kızlarıdır. Bu tasvir Türk mitolojisinde de çeşitli şekillerde kendisini göstermektedir. Yaratılışta önemli bir payı olan “Ak Ana” Türk mitolojisindeki ilk deniz kızı olarak kabul edilebilir. Ak Ana tasviri birebir yarı insan yarı balık tasvirine uymaktayken, bir su ruhuna deniz kızı diyebilmek için onun başka özelliklerine de bakılması gerekmektedir. Türk mitolojisinde Ak Ana ile başlayan deniz kızı, diğer milletlere göre yumuşak başlı ve asıl amacı suya doğrudan gelebilecek zararlardan suyu korumak olan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaratılış, su kültü, su ruhları, Türk mitolojisi, deniz kızı.

GUARDIANS OF HOLY WATER IN TURKISH MYTHOLOGY: MERMAIDS

Abstract

The most important element common to narratives that mark the beginning of the existence of the universe and living things is water: Water is the first element created. All living things were born from water, which is the beginning of creation and life. Water is commonly used both in narratives and among the public; It is known that it carries meanings such as cleansing and purification. Water, considered the essence of the universe, represents both fertility and lethality. However, water is the easiest element to reach. For these reasons, the need to protect water has emerged in various nations. In order to protect water; Myths about the existence of various extraordinary beings at water edges, lakes and streams have emerged and entered the narratives. Depiction of these extraordinary beings; Most of the mermaids we come across in western popular culture works and movies are mermaids with a human upper part and a fish lower part. This depiction also shows itself in various ways in Turkish mythology. "White Mother", who had an important share in creation, can be considered the first mermaid in Turkish

* Bilim Uzmanı, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, elifduman61@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8040-9292>.

mythology. While the depiction of the White Mother exactly matches the half-human, half-fish depiction, in order to call a water spirit a mermaid, its other characteristics must also be considered. Starting with the White Mother in Turkish mythology, mermaids appear as creatures that are gentle compared to other nations and whose main purpose is to protect the water from any direct damage that may come to the water.

Keywords: Creation, water cult, water spirits, Turkish mythology, mermaid.

Giriş

İlkel dönemlerde yaşamış insanlar, tabiatın gizemli olaylarını açıklamak için çeşitli hikâyeler anlatma ve alegorikleştirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Zaman içerisinde ilkel insanların anlattığı bu hikâyeler, kültürel kimliklerin belirlenmesinde önem arz etmiş; Eski Yunanca'da birbirine zıt manalarda kullanılan myhtos ve logos kelimelerinin birleşimi ile "tüm mitleri bilimsel metotla inceleyen bilim dalı "anlamına gelen mitoloji terimi ortaya çıkmıştır. Bir yönüyle zıtlıkların birleşiminden doğmuş olan mitoloji; günümüzde edebiyat, tarih, sanat tarihi, görsel, işitsel ve plastik sanatlar, dizi/film sektörü gibi pek çok alanda sanata, sanatçıya ve bilime ilham kaynağı olmuştur (Doğru 2023: 48). Bu bağlamda karşılaşılan mitik olgulardan birisi de deniz kızlarıdır. Gerek dünya mitolojisinde çokça rastlanılan; gerekse popüler kültürün sunumu ile dizilere, filmlere konu olmuş olan deniz kızları; bazen basında da gerçekliğinin sorgulandığı haberlerle karşımıza çıkmaktadır. Fakat ne halk arasında ne akademik anlatılarda karşımıza Türk mitolojisindeki varlıklarıyla alakalı bir anlatım çıkmamaktadır. Öyle ki bu olağanüstü varlıkların tamamen batılı kaynaklara ait oldukları düşünülmektedir. Türk mitolojisinde ise bir su ruhundan bahsederken karşımıza şu kısır cümle çıkmaktadır: "Deniz kızına benzemektedir." Bu ifadeden sonra konu ekleme olmaksızın kapatılmaktadır.

Bu çalışmada Türk mitolojisinde deniz kızı ile ortak özellik taşıyan olağanüstü varlıkların neden deniz kızı olarak kabul edilmesi gerektiği hususu üzerinde durulmuştur. Deniz kızı olarak tanınan bu olağanüstü varlıkların şekil özelliklerinden başlayarak işlevlerine, yaşam alanlarına, güçlerine, iyi veya kötü olarak adlandırılmalarına, anlatılarda karşımıza çıkan ortak amaçlarına değinilmiş ve bu ortaklıklar sonucunda Türk mitolojisinde deniz kızı tabirine uymakta olan varlıklar ele alınmıştır. Ele alınan su ruhlarının dünya mitolojisinde kabul görmüş deniz kızı ile ortaklıklarına değinilip Türk mitolojisinde de deniz kızının varlığı kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Anlatılan bu ruhların deniz kızı başlığı altında alınıp Türk toplumuna ve dünyaya tanıtılıp popülerliğinin su ruhu olarak sınırlandırılmaması olguları savunulmaktadır.

Mitoloji ve Su

Kutsal kitaplarda da geçmekte olan suyun, Dünya mitolojisinde ve Türk mitolojisinde ise sonu ve başlangıcı temsil ettiğine dair pek çok örnek görülmektedir. Doğurganlığı ve bereketi temsil eden su, yaratılışı yansıtırken; suyun karşı konulmaz arı gücü yok oluşu temsil etmektedir. Su şeffaftır ve her yere sığar, bulunduğu her şekli alır. Hayattandır su. Suya ulaşmak diğer unsurlara ulaşmaktan kolaydır. Su kimi zaman kenarında yapılan şaman ayinlerinde karşımıza çıkarken kimi zaman ise Mısır mitolojisinde olduğu gibi şiddetinden korkulduğu için bir kurban verilirken karşımıza çıkmaktadır. Su ateş gibi yakıcı değildir, hava gibi dokunulmaz ve ulaşılmaz değildir. Bu yüzden su en iyi tanınan en çok kullanılan elementtir. Halk kimi zaman çocuk sahibi olmak için sudan yararlanır fakat kimi zaman kötü davranışları yüzünden sel felaketiyle cezalandırılır. Kimi zaman suyun bereketiyle toprak yeniden doğar ve canlanır.

Bu yüzden su çoğu toplumda kutsal ve çok önemli bir yere sahiptir. Her şeyden önce su başlangıçtır.

Başlangıçta Yer Alan Su: Yaratılış Anlatıları

Yaratılış ile ilgili anlatıların ilk bölümlerinde çoğunlukla su karşımıza çıkmaktadır. Genelde ilk yaratılan evreni kaplayan unsur olarak karşımıza çıkan sudan diğer canlılar yaratılır. Anlatıların çoğunlukla dünyanın sularla kaplı olduğu ve tanrının sıkıldığı ya da başka bir etken sebebiyle dünyayı yaratmaya karar verdiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Babil yaratılış anlatısında başlangıçta suyun varlığından bahsedilir:

Başlangıçta sadece su ve onun üzerinde salınp duran sis mevcuttu. Baba Apsu ortaya çıktı ve tatlı suların efendisi oldu. Ana Tiamat ortaya çıktı, tuzlu suları yönetti. Her iki su birlikte aktılar. Onların oğlu Mummu, suları kaplayan sislerin içindeydi. Ne yukarıdaki gökler ne de yeryüzü henüz ortaya çıkmamıştı. Suların üstünde henüz ne bataklık ne de otlak araziler vardı. Henüz kamışlardan örülmüş barınaklar yapılmamıştı (Rosenberg 2003: 245).

İbrani mitlerinde de yaratılış anlatısında da su metaforu ile karşılaşılmaktadır:

Tanrı gökleri ve yeryüzünü yaratmak için işe koyulduğunda etrafında; kaos ve boşluktan başka bir şey yoktu. Bu yüzden Tanrı ilk gün ışığı yarattı. İkinci gün yüksek sularla alçak suları yarattı. (G. Robert, Patai; 2009:49)

İbrani mitolojisine ait bu anlatıda su önemli bir yere sahiptir. Tekvinde geçen bir bölümde de dünyanın sular kaosu olduğuna dair bir ifade geçmektedir. İsviçre anlatılarında ise yaratılış şu şekilde geçmektedir:

“Gangleri sordu: "Eğer biliyorsan anlat bana, her şey nasıl başladı?" Yüce Olan açıkladı: "Başlangıçta açık bir boşluk olan Gin- nungagap'tan başka hiçbir şey yoktu. Bu çok eski zamanda ne yukarıda göklere ne aşağıda toprağa ne kumlara ne çimenlere ne de denizin yükselen dalgalarına biçim verilmişti." Yüceye Denk Olan ekledi: "İlk oluşan dünya, Muspelhe- im'di (Savaşçıların Evi). Bu Ginnungagap'in güneyinde sıcak, parlak alevler içinde bir dünyadır. Kıvılcım ve parıldayan korlar saçar. Alevler saçan bir kılıcı olan dev Surt tarafından korunmaktadır." Üçüncü dedi ki: "İkinci oluşan dünya Ginnungagap'in kuzeyindeki Niflheim'di (Sisler Evi). Niflheim'in ortasında hızlı ve korkunç on bir ırmağın doğup uzaklara doğru aktığı Hver- gelmir (kaynayan kazan) adında bir pınar vardır. Bu ırmakların dalgalarından oluşan köpüklü zehir sertleşti ve buza dönüştü(Rosenberg 2003: 332).”

Gangleri adında bir adam dünyanın anlamını aramak için yolculuğa çıktığı bu anlatı üç kutsal kişiyle karşılaşır onlardan dünyanın nasıl meydana geldiğini öğrenmesiyle devam etmektedir. Anlatıda suyun gücü ve dünyanın oluşumundaki etkisinden bahsedilmektedir. Afrika yerlilerinin Nijerya özelindeki anlatılarda da suya ayrı bir önem atfedilmektedir.

Başlangıçta evren yukarıda gökyüzünden aşağıda ise su ve ıssız bataklıktan oluşmaktaydı. En büyük gücün ve en yüce bilginin sahibi tanrı Olorun gökyüzüne, tanrıça Olokun uçsuz bucaksız sulara ve ıssız bataklıklara hükmederdi. Hiçbir yerde bitki, hayvan ve insanlar olmasa da Olokun, ülkesinden hoşnuttu (Rosenberg 2003: 630).

Yaratılış anlatılarının çoğu bu şekilde başlamaktadır. Türk, Babil, Kızılderili toplumlarının da yaratılış anlatıları için benzer durum geçerlidir.

Kızılderili mitolojisinde ise yaratılış hikayesi şu şekildedir:

Başlangıçta hiçbir şey yokmuş ve Büyük Ruh Maheo boşlukta yaşıyormuş. Maheo, Güç'üyle göle benzeyen ama tuzlu olan büyük bir su yaratmış. Bugüne kadar süregelmiş bütün yaşamı bu tuzlu sudan çıkarabileceğini Maheo biliyormuş. Maheo böyle olmasını istemiş ve artık gölün kendisi yaşam olmuş (A. Marriott, Rachlin; 1994: 36).

Maya anlatılarındaki yaratılış hikâyesinde de suya değer atfedilmektedir.

Suyun içinde yeşil ve mavi tüylerin altına yaratıcılar gizlenmişti. Bu büyük düşünürler suyun içinde sessizce konuştular. Evrende gecenin sonsuz karanlığında yalnızdılar. Birlikte ne olacağına karar verdiler. Yeryüzünün suların ne zaman yükseleceğine, ilk insanın ve tüm diğer canlı türlerinin ne zaman doğacağına, bu canlı varlıkların yaşamak için ne yiyeceklerine ve şafağın dünyayı soluk ışık seline ilk ne zaman boğacağını kararlaştırdılar. "Yaratılış başlasın!" diye heyecanla seslendi yaratıcılar. "Boşluk dolsun! Deniz çekilsin ve yeryüzü ortaya çıksın! Dünya, uyan! Böyle olsun! (Rosenberg 2003: 732)

Meksika anlatılarında yaratılış hikâyesi yine su ile ilgilidir:

Ketzalkoatl yani aydınlık olan ve Tezkatlipoka yani karanlık olan, gökyüzünden aşağı baktıklarında aşağıda yalnızca su gördüler. Canavar bir Tanrıça suyun üzerinde yüzüyor ve bulabildiği her şeyi yiyordu. Gövdesindeki her bir eklemde tüm yiyecek kaynaklarını görececek keskin gözler ve vahşi hayvanlar gibi ısırın ağızlar vardı. (Rosenberg 2003: 769)

Türk mitolojisinde yaratılış anlatıları:

Daha hiçbir şey yokken, Tanrı Kayra Han'la uçsuz bucaksız su vardı. Ay, güneş ve toprak yoktu. Tanrı Kayra Han'ın canı sıkılıyordu. O, yalnızlık içindeyken su dalgalandı. Ak Ana Akine, Tanrıya "Yarat!" dedi, yine suya gömüldü. Bunun üzerine Kayra Han kendine benzer bir varlık yaratarak "Kişi" adını verdi. Kayra Han'la Kişi, sonsuz suyun üzerinde iki siyah kaz gibi rahatça uçmaya koyuldular. (Gültepe 2015:67)

"Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yeri
Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
Uçuyor, arıyordu, katı bir yer, bir bucak." (Ögel, 2014: 465)

Görüldüğü gibi anlatılarda ortak olan nokta suyun varlığıdır. Çünkü su varoluşun en büyük kaynaklarından. Yaşamın var olması için hemen her anlatıda suya ihtiyaç duyulmuştur. Su Tanrı'nın var olduğu zamanda vardır. Tanrı dünyada yaşayan canlıları kimi zaman suyun üstündeyken kimi zaman suyun içindeyken yaratmaya karar verir. Okuduğumuz anlatılarda da su yaratılışın en önemli parçalarındandır.

Yok Oluşun İçinde Suyun Son Vericiliği ve Başlangıcı: Tufan

Kutsal kitaplarda ve halk anlatılarında sıkça rastladığımız ve suyun bir başka özelliğine dikkat çeken olaylardan birisi de suyun ölümcül bir güce sahip olmasıdır. İnsan, hiçbir zaman suyun sonsuz gücüne karşı koyabilecek ya da bu ölümcül felaketinden kaçabilecek güce sahip değildir. Bu yüzdendir ki tarih boyunca ona kurbanlar adanmışlardır. Büyük tufan olarak herkesçe bilinen o son; Dini kitaplarda, halk anlatılarında, mitolojik anlatılarda karşımıza benzer şekillerde çıkmaktadır. İnsanların bozuk davranışlarını cezalandırmak amacıyla tanrının insan ırkına gönderdiği bu güç, yok oluşun bir parçası olduğu gibi yeniden doğuşun da bir simgesidir. Çünkü dünya doğası gereği bir dönüşüme sahiptir. Önce başlar sonra devam eder, su ile yok olur ve su ile yeniden doğar. Yeniden toprak canlanır, hayvanlar yeniden hayat bulur. Bu yüzdendir ki su doğumun ve ölümün hep bir parçası olacaktır.

Yunan mitolojisindeki tufan hikayesi şu şekilde aktarılmaktadır:

Zeus kötü davranışları nedeniyle ölümlülere cezalandırmak istemiştir. Önce onları yıldırımlarıyla yok etmeye karar vermiştir. Sonra çıkan yangınla Olympos Dağı'nın da tutuşacağını fark edince vazgeçmiştir. Bunun yerine; kara fırtına bulutlarını serbest bırakıp bütün dünyayı ve ölümlülere yok etmeye karar vermiştir. (Rosenberg 2003: 147-148)

İnka anlatılarında tufan anlatılarında kahramanlar değişse de hikaye temelde aynı düzlem üzerinde kurulmaktadır.

“...dünya üzerinde yaşayan dev insan ırkını yarattı. Bu ırkın davranışı Virakoça'yı kızdırınca, bu kez Titikaka Gölü'nde yeniden ortaya çıktı. Bu ilk insanları taşa çevirerek cezalandırdı. Daha sonra büyük bir tufan yarattı. Kısa zamanda en yüksek dağların dorukları bile sular altında kaldı. Virakoça selin tüm canlıları yok ettiğinden emin olunca, yeryüzü tekrar açığa çıkana kadar suların çekilmesini sağladı. (Rosenberg 2003: 733)”

Hindistan anlatılarında da tufan hikâyesi diğerleri ile benzer bir şekilde geçmektedir:

Ateşler üç dünyadaki tüm yaşamı tükettiklerinde; Şiva- Rudra yani Vişnu'nun yıkıcı biçimi korkunç fırtına bulutları püskürtecektir. Yüreklere korku salan gök gürültüsü ve yıldırımların eşlik ettiği bulutlar, güneşi gizleyerek ve dünyayı karanlığa boğarak yeryüzünün çevresinde dolaşacaktır. Yüzyıl boyunca gündüz ve gece, dünyadaki her şey; yıkıcı sellerin derin suları altında yok oluncaya değin bir yağmur tufanı sürecektir. Ateş ve seller yaşamla birlikte tüm diğer tanrıları da yok edeceği için, korkunç tufan yanında sadece büyük tanrı Vişnu varlığını sürdürecektir (Rosenberg 2003: 513).

Anlatılarda başlangıcın ve sonun içinde yer alan su, insan ırkı için her zaman kolay ulaşılan ama her zaman korkulan bir öge olmuştur. Bu yüzden insanlar suyu korumaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Su dünyanın içinde var olan, dokunulabilen en kutsal varlıktır. Temizliği, berraklığı, yaşamı temsil etmiştir. Su önce toprağa hayat vermiştir. Toprakta doğa meydana gelmiştir. Hayvanlar doğadan beslenmişlerdir. İnsanlar ise doğa ve hayvanların varlığı ile yaşam ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İlk medeniyetler bu yüzden su kenarlarındadır. Suyun olduğu yerde bereketli bir yaşam vardır.

Suyun Günlük Yaşamda Kullanımı

Suyun yaratılış ve tufan kısmından bahsederken yaşamı ve ölümü beraberinde taşıdığını dile getirmiştik. Buna günlük yaşamdan verilebilecek en önemli örnek yeni doğan çocuğun doğumun gerçekleşmesinin hemen ardında bulunduğu dine göre dualar okunarak yıkanmasıdır. Yine hayatını tamamlayan insanların da bulunduğu dine göre değişmekle birlikte toprağa koyulmadan, yakılmadan veya doğaya bırakılmadan önce yıkanmasıdır. Günlük hayata yansımış en önemli ölüm ve yaşam temsili dönüşümdür demek hata olmayacaktır.

Günlük yaşamın hızı içerisinde su ile ilgili pek çok şey karşımıza çıkmaktadır. Su gibi git su gibi gel, su içine yılan bile dokunmaz, arı sudan abdest almak, suya ant içmek, aşsız susuz kalmak, dereyi görmeden paçaları sıvama, balık suda gözü ise dışarıdadır, gece sudan karşıya geçilmez, suya çöp atılmaz, susamışa serap büsbütün su görünür... Gibi halk arasında yaygınlaşmış kalıp kurallar ve sözler vardır.

Türk Mitolojisinde Su

Türk mitolojisinde büyük bir öneme sahip olan su hem kağanlıkla hem de yer ile bağlantılıdır. Türk toplumu suyu her zaman kutsal kabul etmiş ve suyu korumayı amaçlamıştır. Bu yüzden insanlar sudan izinsiz suya girmemiş, suyu kirletmemeye özen göstermiştir. Suyun bir ruhu olduğunu ve dolayısıyla ona saygısızlık etmenin büyük bir cezası olduğunu düşünerek hareket etmişlerdir.

Türk mitolojik dünya modelinde ebedi başlangıç olan kaosu bildiren yaratılış sürecinde rol oynar. Yaratılışın başlıca unsuru olarak görünen su, çeşitli mitolojik sistemlerde ilk başlangıçla bağlıdır. İlk kaosu tanıtır ve onun eşdeğeri yerine ortaya çıkar. Kaosun kendi

tanımındaki en önemli yönlerden biri su kavramıyla olan bağlılığıdır. Yılın değiştiği anda suyun durması ve bir anda değişmesi, suyun ilk kaosu temsil ettiğinden ileri gelir (Beydili 2003:501).

Türklerde yer - su önemi çok büyüktür çünkü su vatan olarak kabul edilmiştir. Görevini yerine getirmeyen hakan yer ve sularla cezalandırılırdı. İyi ruhların makamı sulardır. Dede Korkut'ta da su çok yerde geçmektedir. Yine Oğuz Kağan destanında da su geçmektedir. Başkurlarda yeni gelinler suya saygı amacıyla kayın babasının su içtiği pınara ve göllere su atarlarmış. (Ögel 2013:409-507).

Dişil Bir Varlık Olarak Su

Kadın da su gibi bir başlangıcın temsilcisidir. İçinde bir canlı taşır ve onu dünyaya getirir. Tanrı bu görevi dişiyeye vermiştir.

Celal Beydili'nin *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlüğü* eserinde, su başlığı altında aldığı bölümde, kadının su ile bağlantısını anlatırken suyun doğurganlık için kabul görmüş olan anlatılarına yer vermiştir. Bölümde suyun çocuk sahibi olmada yardımcı bir öge olarak kabul edilmesi ve suyun yaratılıştaki payı ile alakalıdır. Su kadının başlangıcını sembolize eder. Su hayat verici bir başlangıç olarak ana rahminin de bir sembolüdür. Çünkü çocuk cenin gelişim sürecindeyken su ile çevrilmiştir. Eski düşüncede buna bağlı olarak içilen sudan çocuk sahibi olunacağı düşünülmüştür (Beydili 2003: 502).

Anadolu Yörüklerinde kısır kadınlar, nisan yağmurlarında yağmur suyunu içerlerse çocuk sahibi olacaklarını düşünürlermiş. Azerbaycan'da ise kısır kadınlar hamile kalabilmek için mağaralara gider mağara tavanındaki suları toplayıp içerlemiş ve bu mağarada zemin ve duvar arasındaki suyu da karınlarına sürerlermiş. Kazak, Kırgız ve Yakutlar'da ise çocuğu olmayan kadınlar; çayın kenarında bulunan ağacın altında boz at derisi üstünde geceleyerek veya kurban keserek çocuk sahibi olacaklarına inanırlarmış (Beydili 2003: 502).

Çevirisini Atilla Bağcı'nın yapmış olduğu Rusça bir derleme çalışması olan "*Hakasların Geleneksel Dünya Tasavvurlarında Su İyesinin Dişil Başlangıcı*" adlı eserde kadın ve su ilişkisi hakkında; Mitolojik düşüncede yer ve suyun başlangıçta birleşik hâlde olması, ilk ana-nine birliği hakkındaki düşüncenin aksisedasıdır. Su, kadınlık başlangıcı rolünde "ana sinesi" ve "ana rahmi/karnı"nın sembolize etmektedir. O belki, başka bir kadınlık/doğurganlık başlangıcı olarak toprakla özdeşleşebilir. Bu şekilde de su ve toprağın başlangıcını bir kişilikte canlandırma imkânı oluşur. İfadelerine yer verilmiştir. (Burnakov 2013).

Yukarıda bahsedilen çalışmada Altay ve Hakas toplumlarına ait bazı yöntemlere ve geleneklere de değinilmiştir. Hakasların geleneksel anlayışında hamile bir kadın ile taşma/kabarma dönemindeki nehrin durumu aynı anlama gelmektedir. İnsanın, hamile kadının yaşadığı eve girişi, taşan bir nehre girmek ile aynı anlamı taşır ve bu mutsuzluk, ölüm ihtimali anlamına gelir. Hakaslara ait bir diğer gelenek ise suyun kadın ruhu olarak kabul edilmesidir. Bir kişi rüyasında su görüyorsa bu kadın ruhu demektir. Suyun bulanık ya da berrak olması bu kadının iyi ya da kötü olduğunu gösterir. Yani eğer su bulanık ise kötü bir kadına, berrak ise iyi bir kadına işaret etmektedir. Altaylarda ise bir kadın doğurmadığı takdirde uzun süre yıkanmayan bir kişiden yıkanması istenir bunun sebebi bu kişinin yıkanması ile yağmurun yağacağı ve bu kadının doğuracağıdır. (Burnakov 2013).

Deniz kızı

“Solunumunu hem akciğer hem de solungaçlarıyla yapan, arka üyeleri olmayan, otçul amfibyumlardan bir hayvan.” Ya da “Denize yakın kayalıklar üzerinde şarkı söyleyen, başı ve göğsü kadın biçiminde, belden aşağısı balık kuyruklu olduğu varsayılan olağanüstü yaratık” TDK sözlükten aldığımız bu tanımları aktarmakla birlikte hepimizin aşına olduğu şu tanımları yapmak doğru olacaktır: Deniz kızı üst formu insan biçiminde alt formu yani belden aşağısı balık formunda olan günümüzde bile gerçekliği sorgulanan bir olağanüstü varlıktır. Deniz kızları genel olarak kadın formunda algılanıyor olsalar da bu forma sahip erkek varlıklardan da söz edilmektedir. Genel anlatılarda deniz kızları; uzun parlak saçlara sahip, çoğunlukla mavi parlak pullarla kaplı kuyukları olan göz kamaştıran güzelliğe sahip; büyüleyici sesleri olan, suda yaşayan canlılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özhan Öztürk, deniz kızlarını şu şekilde anlatmıştır:

Nilüfer ve sus süsenlerinin açtığı durgun sulu göller ve deniz kıyılarında yaşayan deniz kızlarının benzer özelliklere sahip erkeleri de vardır. İnsanların içine karıştıkları zaman eteklerinin ıslaklığından kendilerini ele verirler. İyi kalpli inşalara yardım eden, tüm periler gibi müzik, oyun ve dansın koruyucuları olmalarına karşın bazen büyüleyici şarkılarıyla genç erkek ve kızları suyun derinliklerine çekerek boğdukları da bilinmektedir. (Öztürk 2016).

Deniz Karakurt ise Deniz kızlarını konuşmayan; yeşil, siyah, kahverengi veya sarı saçlı, balık kuyruklu, genelde okyanuslarda ve bazen de nehirlerde yüzen doğaüstü insansılar olarak tanımlarlar. Deniz kızı hikâyeleri neredeyse evrenseldir. (Karakurt 2012: 278). Bilinen ilk deniz kızı hikâyesi M.Ö. 1.000 yılında Asurlularda görülmüştür. Perilerin daha romantik yönünü temsil ettiğine inanılan deniz kızları mitlerin içinde en masum olanlarıydı, hastalık vb. çaresiz durumdaki kişilerin rüyalarına girerse, karşılıklarına çıkarsa iyileşecekleri inancı yaygındı. Deniz kızları modern rüya tabirlerinde de yardımseverdir, rüyada peri görmek en ümitsiz hayallerin gerçek olacağına işaret eder. Ayrıca deniz kızları nehirlerde ve tatlı su göllerinde de yüzebilirlerdi. Deniz kızları çoğu zaman daha iyilikseverdirler ve insanların yaralarını tedavi ederler. Bazı efsanelere göreyse, deniz kızları kendilerine söylenen dilekleri yerine getirirler. (Karakurt 2012: 278).

Cengiz Kurt, *Resimli - Türk Mitoloji Sözlüğünde* deniz kızını iki şekilde anlatmıştır: Göğüsleri iri; gözleri kaşsız, siyah ve iridir. İskelelerde saçlarını gümüş tarağı ile tarar. Yarı kadın yarı balık denizde yaşayan çok güzel bir dişi varlıktır. (Kurt 2019: 97-98).

Deniz kızları, suda yaşarlar, iyi niyetli olanları gibi çok tehlikeli olanları da vardır. Balık formundadırlar. Genelde güzelliklerinde bahsedilir. İnsanları güzel sesleri ya da güzellikleri ile kandırıp suyun derinliklerine çekebilirler. Kılık değiştirebilirler. Asıl amaçları suyu korumaktır. Su onların evidir. Deniz kızları bazen karşımıza erkek olarak da çıkabilmektedir.

Deniz kızı efsaneleri

Deniz kızları ile ilgili anlatıların M.Ö. 5.000 yılına kadar dayandığı söylenmektedir. Bu anlatıların en büyük sebebi olarak ise bir deniz canlısı olan denizineklerinin olabileceği söylenmektedir. Mitolojik olarak ise kabul gören ilk anlatı bugünün Suriye’inde M.Ö. 1.000 yılında Asurlularda görülmüştür. Asur kraliçesi Semiramis’in annesi Atargatis, ölümlü bir çobana âşık olan ölümsüz bir Tanrıçadır. Fakat âşık olduğu genç çoban ölür ve o da bir balığa

dönüşmek için bir göle atlar. Ama su, onun mükemmel vücudunu ve doğasını gizlemez, bunun yerine ona bir balık kuyruğu ve suda nefes alabilme yetisi verir. İlk Atargatis betimlemeleri insan kafası ve bacakları olan bir balık şeklindedir (wiki 2021).

Yunan efsanelerinin birinde ise büyük İskender'in kız kardeşinin öldükten sonra bir deniz kızına dönüştüğü anlatılmaktadır.

Kuzeybatı Avrupa'da anlatılan bir masala göre ise; bir gemici gemiden inerken denize dönerek kendisine iyi davranırsa asla karada ev sahibi olmayacağına dair bir söz vermiştir. Bunu duyan yedi deniz kızı istediğini ona vermiştir. Uzun yıllar sonra zengin olarak karaya dönen denizci evlenmeye karar verir. Düğün gecesinin olduğu gece denizden çıkan yedi deniz kızı; denizciyi ve evini denizin derinliklerine çeker. (Öztürk 2018)

En çok bilinen anlatılardan birisi de Roma mitolojisine ait Neptün ve kızlarıdır. Neptün tasviri genelde elinde üç dişi olan zıpkınlı bir adam olarak karşımıza çıkar. Suların ve zorda kalan denizcilerin koruyucusu olan Neptün'ün kızları da onun gibi suyun derinliklerinde yaşarlar. Neptün'ün kızları güzellikleri ve duygusallıkları ile bilinirler deniz kızı formunun bir örneği olan bu kızlara denizciler korktukları için yaklaşmak istemezler. Çünkü sinirlendiklerinde bütün mürettebatı suyun derinliklerine çekebilirler. Bunun yanında Neptün'ün kızları insanlara âşık olur ve aşklarına karşılık alamadıkları için ciddi hastalıklar geçirirler.

En yaygın bilinen bu anlatıların başka formlarına birçok mitolojide rastlamak mümkündür. Sevdiği genci görebilmek için deniz kızı kılığına giren Tanrıça anlatıları da karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatıların birleştiği ortak çerçeve şudur; deniz kızları özel güçleri olan kutsal varlıklardır. İstediklerinde kılık değiştirebilir kimi zaman bir kuğu kılığına kimi zaman bir kuş kılığına girebilir kimi zaman insanlar gibi insanların arasına karışabilirler. Fakat deniz kızları insanların korktuğu varlıklar olmuşlardır. Bunu sebebi de sinirlenmeleri halinde insanları suyun derinliklerine çekip boğma ihtimalleridir. Deniz kızının sesini duymak, gözüne bakmak, etkileyici kuyruğuna bakmak popüler kültürde en çok bilinen insanların ölümle karşılaşma sebepleridir. Varoluşları suyu korumaya yönelik bu olağanüstü varlıklar halk arasında korkunç anlatılara kaynaklık etmişlerdir. Bunun neticesinde de insanoğlu, suya daha temkinli yaklaşmıştır.

Türk Mitolojisinde Deniz Kızları

Türk mitolojisinde deniz kızı olarak adlandırılmış bir başlık olmamakla birlikte bazı su ruhlarını ifade ederken deniz kızına benzemektedir deniliyor. Peki, bu benzerlik neden deniz kızıdır şeklinde değiştirilmiyor? Türk mitolojisinde her şeyin bir ruhu olduğunu biliyoruz. Suyunda ruhu vardır. Suyu korumak için de bazı şekillere sahip ruhların, doğaüstü varlıkların olduğuna dikkat çeken anlatılara yer verilmektedir. Suyun başlı başına kutsal kabul edilmesi tabii ki suyun korunmasını gerektirecektir. Dünya mitolojisinde karşımıza çeşitli özelliklerde çıkan bu koruyucu varlıklar Türk mitolojisinde de benzer özellikleriyle yer almaktadır.

Ak Ana

Ak Ana, sudan çıkarak Tanrı'ya yaratma ihamını vermiştir ve yaratılıştaki büyük bir payı vardır. Dünyanın yaratılışında var olan Ak Ana, Türk mitolojisindeki ilk deniz kızı olarak kabul edilebilir.

Henüz hiçbir şey yaratılmamışken ve yalnızca uçsuz bucaksız bir su varken, sonsuz sulardan çıkararak, Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını vererek sulara tekrar dalmıştır. Işıktan (cismen olmayan) bir bedeni vardır. Başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen zarif boynuzları bulunur. Alt kısmında deniz kızı gibi çok uzun bir balık kuyruğu bulunur. Kuyruğu hafif maviye çalan bir renktedir. Etrafında denizyıldızları dolaşır. Hayatın başlangıcına dair ne varsa hepsine ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmıştır. Akdeniz'de yaşar. (Karakurt 2012: 44) Azerbaycan anlatılarında benzer özelliklere sahip Aka adında bir Tanrıça'dan bahsedilmektedir.

Çay Ninesi / Su Sahibi

Yaşlı kadın kılığında, çayda (ırmakta) yaşadığına inanılır. "Çay Ninesi" köprüden geçerken suya çok bakılırsa kızar ve insanın başını döndürür. Baş dönen insanın gözleri kararır ve çaya düşer. Su Sahipleri'nin hepsi suda yaşarlar. İnsanlara da hiçbir zarar vermezler. Onların yaşadıkları sarayın girişi, nehirlerin derinliklerinde bir taşın altındadır. Bu "Su Sahibi'nin adına; Kazaklar "su perisi", Türkmenler "suv adamı", Özbekler de "su atvastisi" derler. (Beydili 2003:138).

Su İyesi

Ak giysiler giyinirler. Suları korurlar. Kuş ve yılan kılığına girebilirler. Yaşadıkları suyun derinliklerindeki büyük bir kayanın altında bulunan geçitten girilen bir sarayda yaşarlar. Bazıları deniz kızı gibi balık kuyrukludurlar. Maviye çalan bir renkleri vardır. Etraflarında yüzen ve ışıldayan mavi renkli balıklar tasvir edilirler. Kimi zaman boynuzlu olarak betimlenir. (Karakurt 2012:184-185).

Su iyesini küstürülürse, zarar verici bir hal alır. Mitolojik inanişâ göre, Suya girildiği veya suya atıldığı zaman selam verilir. Aksi halde su iyesi sinirlenip beddua eder veya zarar verirdi. Kötü kâbusları alıp gitmesi ya da iyi rüyaları aydınlatması için rüyalar akarsuya anlatılırdı. Su iyesi, iyelerin en üstünü ve en güçlüsü sayılırdı. İnsan biçimde bir motif gibi düşünülen bu iye, uzun boylu, uzun saçlı, iri göğüslü ve kocaman karnı olan bir kadın kılığında düşünülürdü (Beydili 2003:507).

Diğer Ruhlar

Su ana: İskelede saçlarını gümüş tarağı ile tarar.

Su ata: Genelde nehirlerin, göllerin, sazlıkların en derin köşesinde yaşar. Kıyıya çıkmayı sevmez ve insanların gözüne de görünmezmiş. Kendisini huzursuz eden insanları hiç sevmez. Irmağın en derin yerlerine giren insanlara kızarak onları dibe çeker. Suyu pisleten insanlardan ve o insanların yaşadığı köylerden nefret eder. Sakin bir günde birden nehrin veya gölün dalgalanması, bağlağların (barajların), bütetlerin (bentlerin) veya su değirmenlerinin yıkılması kızgınlığının işaretleridir (Karakurt 2012:184).

Suyla Hanım: Su Tanrıçası. Gölleri, ırmakları ve su kaynaklarını korur.

Yayak: Sular saltanatının padişahı olan Şülgen'in kızı Nerkez Ural'ın oğlu Yayak. Ne kadar yaşarsa hiç yaşlanmıyor ve yakışıklılığından da bir şey kaybetmiyor. Işıktan yaratılan bu varlık, sudan çıkan bir parça ete dönüşeceğini ve öleceğini bitiyor. Çünkü onun yeri sular âlemidir, inanişâ göre sulara yaşayan varlıklar, yeryüzündekilerden farklı olarak yaşlanmaz, hastalanmaz ve çirkinleşmezler. Suda yaşadıkları için, ölüm de onlara uzaktır (Beydili 2003:503).

Türk mitolojisinde geçen; su ruhları, Tanrıçaları, iyeleri olarak kabul edilen olağanüstü varlıklardan en çok bilinenlerine yer verdik. Deniz kızlarının sularda yaşadığını, genel kabullerde güzel olduğunu ama aynı zamanda çok tehlikeli ve öldürücü olduklarına değinmiştik. Ele almış olduğumuz bu olağanüstü varlıklarla aynı özelliklere sahip su ruhlarıdır. Asıl amaçlarının suya gelebilecek tehlikelerden suyu korumak olduğunu bildiğimiz deniz kızlarıyla Türk mitolojisindeki su koruyucuları aynı amaçla birleşmişlerdir. Yer yer şekil olarak da benzerlik göstermiştir. O halde Türk mitolojisinde var olan bu varlıkları deniz kızı olarak nitelendirmek mümkündür.

Sonuç

Dünya mitolojisinde önemli bir yere sahip olan deniz kızlarının Türk mitolojisindeki yerini sorgulayarak başladığımız bu yazıda Türk mitolojisindeki deniz kızı unsurunun varlığını kanıtlanmaya çalışılarak dikkatleri çekmek amaçlanmıştır. Bunu yaparken değinmemiz gereken en önemli unsur suyun varlığı ve kutsallığıydı. Su hem Türk mitolojisinde hem de dünya mitolojisinde geniş bir öneme sahiptir. Çoğu anlatıda güçlü ve kutsal olarak karşımıza çıkan su hem yaratılışta hem de dünyanın sonunun anlatıldığı anlatılarda en önemli görevi üstlenmiştir. Anlatılarda ki bu önemi suyun günlük yaşamda da önemli bir yere geçmesini sağlamış ve su ile ilgili çeşitli tabular, inançlar, sözler üretilmiştir.

Suyun dişiliği üzerinde de durduğumuz bu yazıda Türk dünyasına ait bazı anlatılara yer verdik. Su ve kadının doğumu temsil etmesi. Birbiri ile bağlantısı üzerinde durduktan sonra deniz kızı ifadesinin ne anlama geldiği, bir olağanüstü varlığa deniz kızı diyebilmek için hangi özelliklerinin olması gerektiğini ifade ederek Türk mitolojisinde deniz kızı diyebileceğimiz olağanüstü varlıklara yer verdik.

Ele almış olduğumuz dünya mitolojisinde büyük bir yere sahip, popüler kültür ürünlerinde sunumu kolaylıkla yapılan deniz kızları Avrupai bir kimliğe büründürülmüştür. Türk mitolojisinde de aynı önemle irdelenmesi ve popülerliğinin artırılması amacıyla kanıtlamaya çalıştığımız deniz kızı tabirine uygun, Türk mitolojisinde var olan olağanüstü varlıklarının kapsamının genişletilerek, detaylanması gerekli olduğunu düşündüğümüz bu konu; geniş araştırmalar sonucunda daha kalıcı cevaplar almamızı sağlayacaktır.

Kaynakça

Beydili, C. (2003). *Türk Mitolojik Sözlüğü*. Ankara: Yurt-Kitap Yayın.

Burnakov, A. V. (2013). Hakasların Geleneksel Dünya Tasavvurlarında Su İyesinin Dişil Başlangıcı. *Türk Dünyası*, 9-22.

Doğru, S. (2023). "Türk Mitolojisinde Alkarısı ve Rize Yöresi Anlatılarına Yansımaları: Cazi Örneği", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4/1: 47-62.

Graves , R., & Patai, R. (2009). İbrani Mitleri. İstanbul: Say Yayınları.

Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. Türkiye: Deniz Karakurt.

- Karakurt, D. (2012). *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi*. Türkiye: Deniz Karakurt.
- Kurt, C. (2019). *Resimli -Türk Mitoloji Sözlüğü*. Cengiz Kurt.
- Marriott, A., & Rachlin, C. K. (1994). *Kızilderili Mitolojisi*. (Ü. Özünlü, Çev.) Ankara: İmge Yayınevi.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi 2. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi Cilt 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öztürk, Ö. (2018, Ocak 25). *Özhan Öztürk Makaleleri*. Haziran 28, 2021 tarihinde Resimli - Türk Mitoloji Sözlüğü adresinden alındı
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- TDK. (2021, Mayıs 30). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Vikipedi. (2021, Haziran 28). Haziran 29, 2021 tarihinde Wikipedia: https://tr.wikipedia.org/wiki/Deniz_k%C4%B1z%C4%B1#Antik_Yak%C4%B1n_Do%C4%9Fu adresinden alındı

Extended Abstract

“Before everything, there was water. There was no earth, no moon, no sky, and no sun. There was only the Dimi God Kayra Khan (Kuday), but she was alone and bored, a voice from water said to her, “create.” She also created someone like herself and called her Kişi.”

(Altai creation epic introductory sentence)

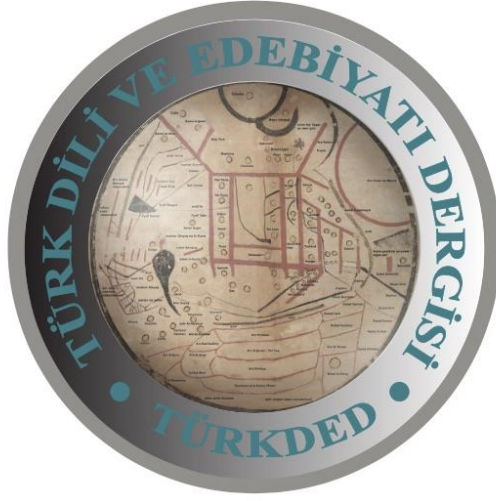
The creation myth of the Altai is conversant in other nations. The creation myth is conveyed in Native American mythology as follows; *“In the beginning, there was nothing, The Great Spirit Maheo was living in emptiness. Maheo created large water that resembled a lake, but was salty to create a world and living creatures...”*. In the first chapter of the book of Genesis, it is stated as follows. *“The original (first) state of the universe is a chaos of waters.”* In Babylonia legends; *“when there is no earth or Sky, Apsu, the God of Water, has added his water to the water of Tiamat (God of disorder and disorder). As a result, the whole world occurred.”* Similar narratives occur in many mythologies. These narratives are the beginning of the existence of the universe and living things. The most important element in these narratives is water. So, water was the first element created.

All living things were created from water, which is the beginning of creation. Water is widely used both in narratives and among the public; it is known to have meanings such as refinement and purification. Water, considered to be the essence of the universe, represents fertility, birth, and lethality. However, water is the easiest element to reach. For these reasons, the need to protect the water was needed. To protect water, the extraordinary creatures that live on the watersides, lakes, and rivers are described in legends. We often see these extraordinary beings in literary works and films of Western origin. The upper part of this depiction is the human and the lower part is mermaids (Fish tale). There are Mermaid narratives all over of the world. these mermaids have different characteristics.

Depictions of mermaids were first said to in It is said to date back 5000 b.c. But the first accepted narrative is a legend of Atagatis belonging to the Assyrians from 1000 b.c. Mermaids, who have entered narratives all over the world, appear in some myths with their beauty and impressiveness, while in some myths they appear with their lethality. The mermaids, which are generally beautiful and impressive and can disguise themselves as human beings whenever they want; It is an extraordinary entity whose reality from time to time is questioned today. This depiction, which can be not only female but sometimes male; It shows itself in various ways in Turkish mythology as in every nation.

Water in Turkish mythology; It is of great importance, water, which is the beginning of the world, will bring the end of the world. “Ak ana”, who has an important share in creation, can actually be considered as the first mermaid in Turkish mythology. “Ak ana” depiction fits the one-to-one half human and half fish depiction, but in order to be able to call a water spirit a mermaid, it is necessary to look at its other features. In Turkish mythology; A little different from the stories in other nations, they appear as entities whose main purpose is to protect water from direct damage to water. Everything that is touched and seen in Turkish mythology has a soul. For this reason, water also has a soul and a protector. It would not be wrong to call these

beings who own water mermaids, instead of accepting them as evil beings who only protect water.

KÜL TİĞİN YAZITINDA İŞARETSİZ MORFEMLER
UNMARKED MORPHEMES IN THE INSCRIPTION OF KÜL TİĞİN

HANDE HASANOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

*Postgraduate Student, Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Turkish Language and Literature*

hande_hasanoglu23@erdogan.edu.tr

 Yazarın ORCID numarası
 <https://orcid.org/0009-0008-3565-6719>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 28.05.2024
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.06.2024
Sayfa-*Pages*: 103-117.

Atıf/Citation: Hasanoğlu, Hande, (2024), “Kül Tigin Yazıtında İşaretsiz Morfemler” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/1: 103-117.

KÜL TİĞİN YAZITINDA İŞARETSİZ MORFEMLER

Hande Hasanoğlu¹

Özet

Bu çalışmada Türklere ait en eski yazıtlardan biri olan Kül Tigin yazıtı ele alınmıştır. Kül Tigin yazıtı, dilde en az çaba yasası gereğince görevini yanındaki diğer görev öğelerine bırakan, işaretli bir öge karşısında işaretsiz kullanılan görev öğeleri açısından incelenmiştir. Yazıtlarda kısıtlı bir alana yazı yazmak, ekonomiklik ve anlaşılabilirlik ilkeleri gereği birçok işaretsiz morfem ortaya çıkmıştır. İncelemeler sonucunda tespit edilen işaretsiz morfemler derin yapıdan yüzey yapıya çıkartılmıştır. İşaretsiz dil bilgisel ögeler gösterilmiştir. İşaretsiz dil bilgisel öğelerin açığa çıkartılmasıyla anlam bulanıklığı ve anlam karışıklığı giderilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kül Tigin Yazıtı, İşaretsiz Morfem, Eski Türkçe

UNMARKED MORPHEMES IN THE INSCRIPTION OF KÜL TİĞİN

Abstract

In this study, the Kül Tigin Inscription, one of the oldest inscriptions belonging to the Turks, is discussed. The Kül Tigin Inscription was examined in terms of the function elements used unmarked against a marked element, which leaves its duty to other task elements next to it in accordance with the law of least effort in the language. Writing in a limited area, especially in inscriptions, has led to the emergence of many unmarked morphemes due to the principles of economy and understandability. As a result of the examinations, the unmarked morphemes detected were extracted from the deep structure to the surface structure. Unmarked grammatical elements are shown. An attempt was made to eliminate ambiguity and confusion by revealing unmarked grammatical elements.

Key Words: Kül Tigin Inscription, Unmarked Morpheme, Old Turkish

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
hande.hasanoglu23@erdogan.edu.tr . Orcid: 0009-0008-3565-6719.

Giriş

Konuşma dilinde iletiyi alıcıya en kısa yoldan iletmek, zamandan ve emekten tasarruf sağlar. Bu durum dilde en az çaba yasası olarak tanımlanmıştır. Bu yasa doğrultusunda konuşma dilinde ve yazı dilinde birçok işaretli morphem görülmüştür. Özellikle yazı dilinde anlaşılabilirlik ve ekonomiklik ilkeleri gereğince zaman zaman görevini yanındaki diğer öğelere bırakarak işaretli kullanılan ya da işaretli bir öge karşısında işaretli kullanılan görev öğeleri oluşmuştur. İşaretli morfemler derin yapıda var olup yüzey yapıya çıkartılmamıştır. Eski Türkçe döneminde yazıtlarda kısıtlı bir alana yazma zorunluluğu az sözle çok şey anlatmada etkili olmuştur. Bu durum işaretli morfemlerin ortaya çıkmasında bir diğer sebeptir. Eski Türkçe döneminde yazılan metinlerde, işaretli morfemlerin tespiti o dönemde dahi Türkçenin gelmiş olduğu seviyeyi gözler önüne serer.

İşaretli morfemlerin derin yapıdan yüzey yapıya çıkarılmasıyla dil bilgisi açısından tam metnin ortaya koyulması amaç edinilir. Bu doğrultuda Eski Türkçe dönemine ait metinlerde işaretli morfemlerin giderilmesi dil bilimsel açıdan tam metinlerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu durum Eski Türkçe dönemine ait metinlerde anlam bulanıklığını ve anlam karmaşasını ortadan kaldırır. Bununla beraber bu, metinlerin doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlar. Sıfır morphem/ işaretli öğelerin derin yapıdan yüzey yapıya çıkarılması, dil bilimsel öğelerin tarihsel süreçlerde işlevlerinin daha doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlar.

1. İşaretli Morphem

Sıfır morphem, sıfır biçimbirim, sıfır ek, işaretli yapı, işaretli morphem, eksiltim, eksilti, düşün, düşüklü anlatım, elips gibi farklı terimlerle ifade edilen işaretli yapılar, derin yapıda bırakılıp yüzey yapıya çıkarılmayan ancak yüzey yapıda kendini hissettiren dil bilimsel birimlerdir. Bu yapıların oluşmasının en temel sebebi “*dilde tutumluluk, dil ekonomisi*” olarak da bilinen en az çaba yasasıdır. En az çaba yasası yalnızca konuşma dilinde değil yazı dilinde de birçok farklı şekilde karşımıza çıkar. İşaretli yapılar kişiden kişiye değişmeyen gramer anlamı taşımaktadırlar. İşaretli yapılar ses, ek, kelime, kelime grubu, cümle ögesi düzeyinde görülmektedir (Hunutlu, 2019b: 769-793). Dil bilimi alanında *İng. zero-morpheme; Alm. nullmorphem; Fr. morpheme-zéro* denilmektedir. İşaretli yapılar “Ø” şekliyle gösterilir.

Gemalmaz’a göre; *Türkçe anlam öğelerine yükleyeceği hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirmiştir. Bu görev öğelerini de sürekli, anlam öğelerinden sonra getirdiği için bunların büyük bir çoğunluğunu da eklemiştir. Ekleme gerçekleştirilirken, dillerin gelişmesini sürekli etkileyen kolaylık (économie) ve anlaşılabilirlik (compréhensibilité) kanunları gereği bu görev öğeleri zaman zaman oldukça aşınmış bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve anlam öğelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir işaretli bir öge karşısında işaretli (non-marqué) kalmışlardır* (Gemalmaz, 1982: 28).

Korkmaz sıfır eki; “*Zaman, tarz, şahıs, sayı, ilgi vb. kavramların Türkçede özel eklerle ve çekim yoluyla sağlandığı bilinmektedir. Böyle çekimi gerektiren durumlarda bazen belirtilmek istenen kavramın özel bir ekle gösterilmeyip varlığı takdirle anlaşılan ek.*” şeklinde tanımlamıştır (Korkmaz, 2023: 212).

Hengirmen ise eksilti madde başında eksilti için; “*Bir yapı, genellikle de cümlelerde, görünmeyen ama anlaşılan sözcük değerindeki öğelere yönelik görünüm.*” şeklinde açıklama yapmıştır (Hengirmen, 2009:155).

Vardar eksiltiyi; “*Olağan koşullardaki biçimine oranla kimi öğeleri eksik olan, ama anlamayı aksatmayan dizim. Eksilti ürünü biçimler, ya durum ya da dilbilgisi açısından kolayca*

kavranabilecek, eksik yanı herhangi bir güçlük olmadan giderilebilecek biçimlerdir.” şeklinde açıklar (Vardar, 2002: 92).

Üstünova eksiltelerin zamandan tasarruf, dilin tekrardan kaçınması, en az çaba ilkesi gibi sebeplerle ortaya çıktığını ve dilin temel kurallarıyla eksiltelerin tamamlanabileceğini belirtir ve bu kuralları sıralar; *1. Tamlayan, tamlanan gerektirir; dolayısıyla tamlanan da tamlayan gerektirir. 2. Yüklem, özne; özne de yüklem gerektirir. 3. Zarf, yüklem gerektirir. 4. Geçişli çatıdaki eylem/ eylemsi, nesne gerektirir. 5. Sıfat, ad gerektirir. 6. Yan yargı, temel yargı gerektirir. 7. Bir cümlede kullanılan ortak öge/ birim, anlam bağı olan diğer cümlelerde var sayılır. 8. Sıralı cümlelerde genellikle son cümlede verilen birleşik zaman eki/ bildirme eki diğer cümlelerde de var sayılır. 9. Her cümlede bir iç cümle bulunur. Birden fazla iç cümle birden fazla cümleyi gerektir. 10. Aynı yapıdaki cümlesiler birden fazla cümleyi gerektir* (Üstünova, 1998:163-164).

Çağan “Özbek Atasözlerinde Eksilteli Yapılar” başlıklı makalesinde eksiltiyi; “*Genel görüşe göre az sözcük ile çok şey ifade etmek amacıyla yapılan kısaltmalar “eksilti” olarak dil bilgisi terimleri arasında yer alır. Bu kısaltmalara cümle, sözcük ve ek düzeyinde rastlanır. Az çaba yasasına uygun olarak cümlelerde sözcük/ sözcüklerde ve eklerde yapılan eksilteler ile anlatılmak istenen hızlı bir şekilde alıcıya iletmeye çalışılır. Çeşitli yapılarda görülen yüzey yapıdan derin yapıya geçirilen unsur ya da unsurlar yapının diğer unsurları tarafından anlam bağlamında desteklendiği için bu eksikliğe rağmen iletilmek istenen mesaj alıcı tarafından kolaylıkla anlaşılır.*” şeklinde açıklar (Çağan, 2024:169).

Çiçekler ise sıfır biçimbirim teorisini; “*Fiziksel olarak yüzeyde olmasa da, yani sesbilimsel olarak bir gösterimi bulunmasa da, dildeki bütün dilbilgisel yeterlilikleri sağlayan yapılara sıfır biçimbirim denilmektedir. Sıfır biçimbirimler, tıpkı açık biçimbirimler gibi her türlü sözdizimsel ve anlambilimsel yorumlara, işlemlere sahiptirler.*” şeklinde tanımlamıştır (Çiçekler, 2016: 164).

2. Köktürkler

Hun imparatorluğundan sonra kurulmuş ikinci büyük Türk devleti Köktürklerdir. Köktürkleri, I. Köktürk Kağanlığı dönemi ve II. Köktürk Kağanlığı dönemi olmak üzere iki devrede ele alırız. Köktürk dönemi 552’den 742’ye kadar süren 200 yıllık bir dönemi kapsar. Türkçe ilk kez Köktürkler döneminde devletin resmî dili olarak kullanılmıştır (Hunutlu, 2023: 14).

I. Köktürk Kağanlığı

Köktürkleri tarih sahnesinde ilk olarak Juan-Juan denilen Avarlara tabii olarak görmekteyiz. 546 senesinde Avarlar, Çinlilerin Tie-le dedikleri bir Türk kavminin hücumuna maruz kaldıkları vakit Köktürkler de Tie-lelerin üzerine hücum etmişler ve onları mağlup etmişlerdir. Ardından Bumin tahta çıkmıştır. Bumin tahta çıktıktan sonra kardeşi İstemi de batıda bulunan Türklerin idaresini almıştır (Orkun, 2019:5). Bumin’in küçük oğlu Mukan Kağan döneminde devletin sınırları oldukça genişlemiştir. Ancak Mukan’ın ardından yerine geçen kardeşi T’a-po Çinli bir prensesle evlenip ülke topraklarını Budist misyonerlere açtı. Ardından İşbara döneminde ülke ikiye bölündü ve İşbara Çinlilerden yardım istedi. Çinliler zamanla Türkleri asimile ettiler. Türkler Çinlilerin esareti altında 50 yıl kaldılar.

II. Köktürk Kağanlığı

50 yıl boyunca Çin’in esareti altında yaşayan Türkler Kutlug ve Tonyukuk’un önderliğinde 17 kişiyle başlattıkları ayaklanma sayesinde Türk istiklalinin bir sembolü olan Ötüken’i yeniden ele geçirmiştir. Türkler Çin esaretinden kurtulunca Kutlug, kağan ilan edilerek

“İlteriş” ünvanını aldı. Tonyukuk “Aygücü” unvanıyla vezir tayin edilirken Kutlug’un kardeşi Kapgan, Şad ilan edildi. Çin’e akınlar düzenlendi ve Çin yenildi.

İlteriş öldüğü zaman çocuklarından Bilge sekiz, Kül Tegin yedi yaşındaydı. Kardeşi Kapgan, kağan oldu. Kapgan Türk tarihinin en büyük fatihlerinden biridir. Kapgan Çin’i baskı altına alarak Asya’daki tüm Türkleri tek bir çatı altında topladı. Devletin sınırları genişledikçe hâkimiyeti sağlamak zorlaşıyordu. Bunun yanında iç karışıklıklar da ortaya çıkmıştı. Bilge Kağan döneminde bu iç karışıklıklar bertaraf edildi. Bilge Kağan’ın ölümünden sonra tahta, önce Türk Bilge Kağan, ardından kardeşi Tengri Kağan geçti. Ancak Tengri Kağan ülkenin hâkimiyetini sağlayamadı. Basmlar, Karluklar ve Uygurlar anlaşarak son Köktürk kağanını öldürdüler ve Köktürklerin yerine bir diğer Türk hanedanlığı olan Uygurlar geçtiler.²

2.1. Köktürkçe

I. Köktürk Kağanlığı döneminden üç yazıt bulunmaktadır: Bugut yazıtı, Hüys Tolgoy yazıtları ve Mongolküre yazıtı. Ancak bu yazıtlar Türkçe yazılmamıştır. Türkçenin grameri hakkında bilgi edinebileceğimiz runik harfli metinler II. Köktürk Kağanlığı döneminden kalan Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk adına dikilmiş olan yazıtlardır (Akar, 2023: 93). Bu yazıtlara Orhun Yazıtları da denmektedir. Bu yazıtlar dışında birçok yazıt daha bulunmaktadır bunlar: Çoyr, İhe-Huşotu (Köl İç Çor), Hoytu Tamir, Ongin (İşbara Tamgan Tarkan), İhe-Aşete (Altun Tamgan Tarkan), İhe-Nûr, Hangiday yazıtlarıdır (Ercilasun, 2022: 128).

Runik yazıyı yalnızca Köktürkler kullanmamıştır. Uygurlardan, Türkişlerden, Kırgızlardan, Peçeneklerden, Kıpçak-Kumanlardan kalma runik harfli yazıtlar da bulunmaktadır. Bununla beraber Güney Sibiry’a da bulunan Yenisey Yazıtları da runik harfli yazıtlar içerisinde değerlendirilir.

2.2. Kül Tigin Yazıtı

Türlere ait en eski yazıtlardan biri olan Kül Tigin yazıtı Orhun yazıtlarından biridir. Kül Tigin Moğolistan’ın başkenti olan Ulan Bator’un 300 km batısında Arhangay eyaletinde yer alır. Bu yazıt ağabeyi Bilge Kağan tarafından Kül Tigin’in ölümü üzerine 732 senesinde diktirilmiştir. Metin, Kül Tigin’in yeğeni Yollug Tigin tarafından taş’a oyulmuştur. Yüksekliği 3,75 metre olup bir tür mermer taş’a, harflerin oyulmasıyla yazılmıştır. Yazıt bir kaplumbağa kaidesi üzerine oturtulmuştur. Yazıtın doğu yüzünde 40, kuzey yüzünde 13, güney yüzünde 13 olacak şekilde Köktürk harfli Türkçe satırlar yer alırken batı yüzünde Çince satırlar yer almaktadır.³

Kül Tigin’in hayatı ile ilgili bilgilere yazıt üzerinden ulaşılmaktadır. Kül Tigin, II. Köktürk Kağanlığı’nın kurucusu İlteriş Kağan’ın oğlu, Bilge Kağan’ın küçük kardeşidir. Kül Tigin’in annesi İlbilge Katun’dur. Yedi yaşındayken babası İlteriş Kağan ölmüştür. Kül Tigin cesur ve iyi bir savaşçıdır. Aynı zamanda Köktürk ordusunun komutanıdır. Kül Tigin’in ilk zaferi Soğdlara karşı olmuştur. Ardından Çinli Ong valiyle ve Çaça generalle yapılan savaşlar gelmektedir (Hunutlu, 2023: 16). Özellikle Çaça generalle yapılan savaşta Kül Tigin’in zırhından yüzden fazla ok ile vurulmasına rağmen başına bir tane bile ok değdirmemesi Kül Tigin’in savaşçılık yeteneğini açıkça göstermektedir. ()Ardından Kırgızlara karşı düzenlenen

² Ayrıntılı bilgi için bk.: Hunutlu, Ü. (2023). Köktürkçe. *Tarihî Türk Lehçelerinin Ses Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.; Akar, A. (2023). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.; Ercilasun, A. B. (2022). Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.; Caferoğlu, A. (2019). Türk Dili Tarihi. İstanbul: ALFA. Orkun, H. Namık. (2019). Eski Türk Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.; Ölmez, M. (2021). Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri. İstanbul: Kesit Yayınları.

³ Bk. Akar, A. (2022). Kül Tigin Yazıtı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

sefer Kül Tigin'in zaferiyle sonuçlanmıştır. Daha sonra Türkiş kağanıyla yapılan mücadelede Kül Tigin, Az valisini ele geçirmiştir. Türkiş halkı Türklere tabi olmuştur. Yine yazıtta Dokuz Oğuzların kendi milleti olmasına rağmen ayaklandıklarını ve Dokuz Oğuzlara karşı yapılan beş mücadeleye yer verilmiştir. Son olarak Kül Tigin bahara doğru Oğuzlara karşı yapılan asker çıkartmasında karargâhta kalarak merkezi vermemek için yaptığı mücadelede vefat etmiştir (Ergin, 2017:51-59).

3. Kül Tigin Yazıtında İşaretsiz Morfemler

Bu çalışmada Kül Tigin yazıtı esas alınarak bu yazıttaki işaretsiz morfemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler doğrultusunda Köktürkçedeki işaretsiz morfemlerin bir kısmı ortaya koyulmuştur. Kül Tigin yazıtı üzerinden Köktürkçede yüzey yapıya çıkarılmayarak derin yapıda bırakılan dil bilgisel öğelerin hangileri olduğu tespit edilerek derin yapıdaki metnin yüzey yapıya çıkarılması amaçlanmıştır.⁴

3.1. Çekim Ekleri

Kül Tigin yazıtında çekim eklerinden en fazla hâl ekleri, iyelik ekleri ve ek-fiilin işaretsiz olarak kullanıldığı ve bu eklerde eksiltmeye gidildiği tespit edilmiştir. Bu işaretsiz yapıların özellikle hâl eklerinde, iyelik eklerinde ve ek-fiilde tespit edilmesi dönemin dil bilgisel özelliğini de yansıtmaktadır.

3.1.1. Hâl Eklerinin İşaretsiz Kullanımı

Eski Türkçede hâl eklerinin işaretsiz kullanımı oldukça fazladır. Özellikle belirli nesne hâli eki diğer hâl eklerine göre daha fazla işaretsiz kullanılan bir ektir. Bununla beraber bulunma-çıkma, ilgi, yönelme hâli eklerinin de işaretsiz kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

3.1.1.1. Bulunma-Çıkma Hâli Ekinin İşaretsiz Kullanımı

Bulunma-çıkma hâlinin işaretsiz kullanıldığı iki örnek tespit edilmiştir.

Türk kağan+Ø Ötüken yış+Ø+Ø olursar ilte bunġ yok Ø. (KT G/3)

Türk kağan+[(s)I] Ötüken yış+[(s)I(n)]+[da] olursar ilte bunġ yok [er-ür ol/ turur].

(Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.)

Ötüken yir+Ø+Ø olurup arķış tirkiş isar nenġ bunġuġ yok Ø. (KT G/8)

Ötüken yir+[(s)I(n)]+[de] olurup arķış tirkiş isar nenġ bunġuġ yok [er-ür ol/turur]

(Ötüken yerinde oturup kervan kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur.)

3.1.1.2. İlgi Hâli Ekinin İşaretsiz Kullanımı

İlgi hâli eki Köktürkçede özel isimlerle kurulan tamlamalarda işaretsiz kullanılmaktadır. Bu yaygın kullanım dışında tespit edilen örneklerde ise iyelik ekinin sonra gelen ilgi hâli ekinin işaretsiz kullanıldığı görülmektedir:

Tabġaç budun+Ø+Ø sabı süçig Ø aġısı yımşak ermiş. (KT G/5)

Tabġaç budun+[(s)I] +[nıġ] sabı süçig [ermiş] aġısı yımşak ermiş.

(Çin milletinin sözü tatlı imiş, Çin milletinin ipek kumaşı yumuşak imiş.)

Biziġg sü+Ø+Ø atı toruġ Ø, azuķı yoķ erti. (KT D/39)

⁴ İşaretsiz morfemlerin gruplandırılmasında Hunutlu'nun şu çalışması esas alınmıştır: Hunutlu, Ü. (2019). "Atebetü'l-Hakâyık'ta Eksilteli Yapılar", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1): 769-793

Bizing sü+[(X)mXz]+[Iη] atı toruk [erti], azuğu yok erti.

(Bizim askerimizin atı zayıf idi, azığı yok idi.)

Özel isim kuruluşunda olmayan birden fazla tamlayanı olan isim tamlamalarında ilgi hâli ekinin kullanılmadığı bir örneğe rastlanmıştır:

İki şad+Ø ulayu Ø+Ø ini yigünüm+Ø Ø+Ø oğlanım+Ø Ø+Ø beglerim+Ø Ø+Ø budunum+Ø közi kaşı yablağ boldaçı tip sakındım. (KT K/11)

İki şad+[Iη] ulayu [mening] ini yigünüm+[Iη] [mening] oğlanım+[Iη] [mening] beglerim+[Iη] [mening] budunum+[Iη] közi kaşı yablağ boldaçı tip sakındım.

(İki şadın ve benim küçük kardeş yeğenimin benim oğlanımın benim beylerimin benim milletimin gözü kaşı kötü olacak diye düşündüm.)

3.1.1.3. Yönelme Hâli Ekinin İşaretsiz Kullanımı

Yönelme hâli ekinin işaretsiz kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir:

Biriye Çoğay yış+Ø+Ø Tögültün yazı+Ø+Ø konayın Türk budun+Ø ölsikig! (KT G/6-7)

Biriye Çoğay yış+[(s)I]+[ηA] Tögültün yazı+[(s)I]+[ηA] konayın Türk budun+[(s)I] ölsikig!

(Güneyde Çoğay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin!)

3.1.1.4. Belirli Nesne Hâli Ekinin İşaretsiz Kullanımı

Belirli nesne hâli eki, hâl ekleri içerisinde en sık işaretsiz kullanılan yapıdır. Belirli nesne hâlinin işaretsiz kullanıldığı farklı yapılar tespit edilmiştir. Özellikle 3. tekil şahıs iyelik eki ve zamir n'sinin ardından işaretsiz kullanılır. Yalın durumda olan isimlere gelen belirli nesne hâli ekinin işaretsiz kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir:

Bu bitig+Ø bitigme Ø+Ø atısı Ø+Ø Yol[l]uğ T[igin]. (KT G/13)

Bu bitig+[(X)g] bitigme [Kül Tigin+Iη] atısı [bol-(u)gma] Yol[l]uğ T[igin].

(Bu yazıyı yazan Kül Tiginin yeğeni olan Yollug Tigin.)

Eski Türkçede *üçün* edatı öncesinde belirli nesne hâli eki gelmektedir (Hunutlu, 2019b: 133-158). *Üçün* edatı öncesinde işaretsiz belirli nesne hâli eki yapıları tespit edilmiştir:

Tengri küç birtük+Ø+Ø üçün Ø+Ø kaŋım Ø+Ø kağan+Ø süsi böri teg ermiş, Ø+Ø Ø+Ø Ø+Ø yağısı koñ teg ermiş. (KT D/12)

Tengri küç birtük+[(s)I(n)]+[Ø] üçün [men+iη] kaŋım [bol-(u)gma] kağan+iη süsi böri teg ermiş, [men+iη] [kaŋım] [bol-(u)gma] [kağan+iη] yağısı koñ teg ermiş.

(Tanrı güç verdiği için benim babam olan kağanın askeri kurt gibi imiş, benim babam olan kağanın düşmanı koyun gibi imiş.)

Tengri yarlıkaduk+Ø+Ø üçün illigig ilsiretmiş, kağanlığığ kağansıratmış, yağığ baz kılmış, tizligig sökürmüş, başlığığ yükündü[rmiş.] (KT D/15)

Tengri yarlıkaduk+[(s)I(n)]+[Ø] üçün illigig ilsiretmiş, kağanlığığ kağansıratmış, yağığ baz kılmış, tizligig sökürmüş, başlığığ yükündü[rmiş.]

(Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş.)

Tengri yarlıkadukın+Ø üçün [ö]züm kutum bar+Ø+Ø üçün kağan olurtum. (KT G/9)

Tengri yarlıkadukın+[Ø] üçün [ö]züm kutum bar+[(s)I(n)]+[Ø] üçün kağan olurtum.

(Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum.)

$\emptyset+\emptyset$ Begleri $\emptyset+\emptyset$ budunu tüz+süz+ $\emptyset+\emptyset$ için Tabğaç budun+ \emptyset tebligın+ \emptyset kürlüg+ $\emptyset+\emptyset$ için armağçısın+ \emptyset için inili eçili kingşürtükün+ \emptyset için begli budunluğ yongşurtuğun+ \emptyset için Türk budun+ \emptyset illedük ilin içgını idmiş. (KT D/6)

[Aning] begleri [aning] budunu tüz+süz+[(s)I(n)]+[\emptyset] için Tabğaç budun+[(s)I] tebligın+[\emptyset] kürlüg+[(s)I(n)]+[\emptyset] için armağçısın+[\emptyset] için inili eçili kingşürtükün+[\emptyset] için begli budunluğ yongşurtuğun+[\emptyset] için Türk budun+[(s)I] illedük ilin içgını idmiş.

(Onun beyleri, onun milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldaticı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.)

Eski Türkçede *tapa* edatı öncesinde işaretsiz bir belirli nesne hâli eki bulunmaktadır. *Tapa* edatı öncesinde belirli nesne hâli ekinin işaretli kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Bu edat *tap-* “bulmak” fiilinden gelmiştir ve kendinden önce gelen isme anlamsal olarak “bulmak” fiilinin niteliğini yükler (Hunutlu, 2019:145).

Oğuz budun+ $\emptyset+\emptyset$ tapa ilgerü Kıtañ Tatabı budun+ $\emptyset+\emptyset$ tapa birigerü Tabğaç+ \emptyset tapa uluğ sü+ \emptyset iki yigirmi \emptyset süledim. (KT D/28)

Oğuz budun+[(s)I]+[(I)n] tapa ilgerü Kıtañ Tatabı budun+[(s)I]+[(I)n] tapa birigerü Tabğaç+[(X)g] tapa uluğ sü+[(X)g] iki yigirmi [yolu] süledim.

(Oğuz kavmini bulacak şekilde, doğuda Kıtay, Tatabı kavmini bulacak şekilde, güneyde Çini bulacak şekilde büyük orduyu on iki defa sevk ettim.)

Kengeris+ \emptyset tapa bardı. (KT D/39)

Kengeris+[(X)g] tapa bardı.

(Kengerisi bulacak şekilde gitti.)

Eski Türkçede “binmek” eyleminde belirli nesne hâli eki kullanılır. Kül Tigin yazıtında “binmek” eyleminden önce belirli nesne hâli ekinin işaretsiz kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir.

Kül Tigin başğu boz $\emptyset+\emptyset$ at+ \emptyset binip tegdi. (KT D/37)

Kül Tigin başğu boz [bol-(u)gma] at+[(X)g] binip tegdi.

3.1.2. İyelik Eklerinin İşaretsiz Kullanımı

Eski Türkçede iyelik ekinin işaretsiz kullanıldığı yapılar fazladır. Özellikle özel isimlerle kurulan isim tamlamalarında iyelik eki işaretsiz kullanılmaktadır:

Türk kağan+ \emptyset Ötüken yış+ $\emptyset+\emptyset$ olursar ilte bunğ yok \emptyset . (KT G/3)

Türk kağan+[(s)I] Ötüken yış+[(s)I(n)]+[da] olursar ilte bunğ yok [er-ür ol/ turur].

(Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.)

Tabğaç budun+ $\emptyset+\emptyset$ sabı süçig \emptyset ağısı yımşak ermiş. (KT G/5)

Tabğaç budun+[(s)I] +[nIη] sabı süçig [ermiş] ağısı yımşak ermiş.

(Çin milletinin sözü tatlı imiş, Çin milletinin ipek kumaşu yumuşak imiş.)

Biriye Çoğay yış+ $\emptyset+\emptyset$ Tögültün yazı+ $\emptyset+\emptyset$ konayın Türk budun+ \emptyset ölsikig! (KT G/6-7)

Biriye Çoğay yış+[(s)I]+[ηA] Tögültün yazı+[(s)I]+[ηA] konayın Türk budun+[(s)I] ölsikig!

(Güneyde Çoğay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin!)

Ötüken yir+ $\emptyset+\emptyset$ olurup arkiş tirkış isar nenğ bunğuğ yok \emptyset . (KT G/8)

Ötüken yir+[(s)I(n)]+[de] olurup arkiş tirkış isar nenğ bunğuğ yok [er-ür ol/turur]

(Ötüken yerinde oturup kervan kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur.)

Türk begler+Ø Ø budun+Ø bunu eşiding! (KT G/10)

Türk begler+[(s)I] [Türk] budun+[(s)I] bunu eşiding!

(Türk beyleri, Türk milleti bunu işitin!)

On Oğ budun+Ø emgek körti. (KT D/19)

On Oğ budun+[(s)I] emgek körti.

(On Ok kavmi eziyet gördü.)

Türgiş kağan+Ø+Ø süsi Bolçuda otça borça kelti. (KT D/37)

Türgiş kağan+[(s)I]+[nIn] süsi Bolçuda otça borça kelti. (KT D/37)

(Türgiş kağanının ordusu Bolçuda ateş gibi, fırtına gibi geldi.)

Çara Türğiş budun+Ø kop Ø+Ø içikdi. (KT D/38)

Çara Türğiş budun+[(s)I] kop [bizke] içikdi.

(Türgiş avam halkı hep bize tabi oldu.)

İsim yapan sıfat-fiil ekleri oluşturdukları yan cümlelerin özneleriyle tamlama kurarak iyelik eki alabilirler. Eski Türkçede sıfat-fiil eki üzerine gelen bu iyelik ekleri işaretli olarak kullanılabildiği gibi işaretli kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır:

Tengri küç birtük+Ø+Ø için Ø+Ø kaŋım Ø+Ø kağan+Ø süsi böri teg ermiş, Ø+Ø Ø+Ø Ø+Ø yağısı koñ teg ermiş. (KT D/12)

Tengri küç birtük+[(s)I(n)]+[Ø] için [men+in] kaŋım [bol-(u)gma] kağan+in süsi böri teg ermiş, [men+in] [kaŋım] [bol-(u)gma] [kağan+in] yağısı koñ teg ermiş.

(Tanrı güç verdiği için benim babam olan kağanın askeri kurt gibi imiş, benim babam olan kağanın düşmanı koyun gibi imiş.)

Tengri yarlıkaduk+Ø+Ø için illig ilsi retmiş, kağanlığığ kağansıratmış, yağığ baz kılmış, tizligiğ sökürmiş, başlığığ yükündü[rmiş.] (KT D/15)

Tengri yarlıkaduk+[(s)I(n)]+[Ø] için illig ilsi retmiş, kağanlığığ kağansıratmış, yağığ baz kılmış, tizligiğ sökürmiş, başlığığ yükündü[rmiş.]

(Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş.)

Tengri yarlıkadukın+Ø için [ö]züm kutum bar+Ø+Ø için kağan olurtum. (KT G/9)

Tengri yarlıkadukın+[Ø] için [ö]züm kutum bar+[(s)I(n)]+[Ø] için kağan olurtum.

(Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum.)

Ø+Ø Begleri Ø+Ø budunı tüzsüz+Ø+Ø için Tabğaç budun+Ø tebligın kürlüg+Ø+Ø için armağçısın+Ø için inili eçili kingşürtükün+Ø için begli budunluğ yongşurtuğın+Ø için Türk budun+Ø illedük ilin içgını idmiş. (KT D/6)

[Aning] begleri [aning] budunı tüzsüz+[(s)I(n)]+[Ø] için Tabğaç budun+[(s)I] tebligın+Ø kürlüg+[(s)I(n)]+[Ø] için armağçısın+[Ø] için inili eçili kingşürtükün+[Ø] için begli budunluğ yongşurtuğın+[Ø] için Türk budun+[(s)I] illedük ilin içgını idmiş.

(Onun beyleri, onun milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.)

1. çoğul şahıs iyelik ekinin işaretli kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir:

Biziñ sü+Ø+Ø atı toruğ Ø, azuğu yok erti. (KT D/39)

Bizing sü+[(X)mXz]+[Iɲ] atı toruḡ [erti], azuḡı yoḡ erti.

(Bizim askerimizin atı zayıf idi, azığı yok idi.)

3.1.3. Ek-Fiilin İşaretsiz Kullanımı

Kül Tigin yazıtında ek-fiilin derin yapıda bırakılarak işaretsiz kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

Türk kaḡan+Ø Ötüken yıṣ+Ø+Ø olursar ilte bunḡ yok Ø. (KT G/3)

Türk kaḡan+[(s)I] Ötüken yıṣ+[(s)I(n)]+[da] olursar ilte bunḡ yok [er-ür ol/ turur].

(Türk kaḡanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.)

Tabḡaç budun+Ø+Ø sabı süçig Ø aḡısı yımṣak ermiş. (KT G/5)

Tabḡaç budun+[(s)I] +[nıɲ] sabı süçig [ermiş] aḡısı yımṣak ermiş.

(Çin milletinin sözü tatlı imiş, Çin milletinin ipek kumaşu yumuşak imiş.)

Ötüken yir+Ø+Ø olurup arḡış tirkış ısar nenḡ bunḡuḡ yok Ø. (KT G/8)

Ötüken yir+[(s)I(n)]+[de] olurup arḡış tirkış ısar nenḡ bunḡuḡ yok [er-ür ol/turur]

(Ötüken yerinde oturup kervanı kafileyi gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur.)

Bizing sü+Ø+Ø atı toruḡ Ø, azuḡı yoḡ erti. (KT D/39)

Bizing sü+[(X)mXz]+[Iɲ] atı toruḡ [erti], azuḡı yoḡ erti.

(Bizim askerimizin atı zayıf idi, azığı yok idi.)

3.2. Kelime Grupları

Kelime gruplarında tespit edilen işaretsiz yapılar isim tamlamalarında, sıfat tamlamalarında, kısaltma grubunda ve birleşik fiil grubunda olmak üzere dört başlıkta verilmiştir.

3.2.1. İsim Tamlamalarında İşaretsiz Kullanımlar

3.2.1.1. Tamlayanın İşaretsiz Olduḡu Yapılar

Tamlayanı kişi zamirinden oluşan iyelik gruplarında, tamlayan, çoḡu zaman derin yapıda bırakılarak yüzey yapıya çıkarılmaz. Kül Tigin yazıtında iyelik gruplarında tamlayanın işaretsiz olduḡu örnekler tespit edilmiştir.

Ø Buyruḡı yime bilge ermiş erinç, Ø Ø alp ermiş erinç. Ø Begleri yime Ø, Ø budunı yime tüz ermiş. (KT D/3)

[anıɲ] Buyruḡı yime bilge ermiş erinç, [anıɲ] [buyruḡı] [yime] alp ermiş erinç. [anıɲ] Begleri yime [tüz ermiş.], [anıɲ] budunı yime tüz ermiş.

(Onun buyruḡu yine bilgili imiş şüphesiz, onun buyruḡu yine cesur imiş şüphesiz. Onun beyleri yine doḡru imiş, onun milleti yine doḡru imiş.)

Ø+Ø İnim Ø+Ø Kül Tigin birle sözleşdimiz. (KT D/26)

[Mening] inim [bol-(u)gma] Kül Tigin birle sözleşdimiz.

(Benim küçük kardeşim olan Kül Tigin ile konuştuk.)

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin Ø+Ø kaḡım Ø+Ø İltiriş Kaḡanıḡ Ø+Ø öḡüm Ø+Ø İlbilge Ḳatunuḡ tenḡri+Ø töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç. (KT D/11)

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin [men+iɲ] kaḡım [bol-(u)gma] İltiriş Kaḡanıḡ [men+iɲ] öḡüm [bol-(u)gma] İlbilge Ḳatunuḡ tenḡri+[niɲ] töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç.

(Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye benim babam olan İltirîş Kağanı, benim annem olan İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış şüphesiz.)

İki şad+Ø ulayu Ø+Ø ini yigünüm+Ø Ø+Ø oğlanım+Ø Ø+Ø beglerim+Ø Ø+Ø budunum+Ø közi kaşı yablağ boldaçı tip sakındım. (KT K/11)

İki şad+[İŋ] ulayu [**mening**] ini yigünüm+[İŋ] [**mening**] oğlanım+[İŋ] [**mening**] beglerim+[İŋ] [**mening**] budunum+[İŋ] közi kaşı yablağ boldaçı tip sakındım.

(İki şadın ve benim küçük kardeş yeğenimin benim oğlanımın benim beylerimin benim milletimin gözü kaşı kötü olacak diye düşündüm.)

Kül Tigin yazıtında tamlayanı özel isim olan iki örnekte tamlayan işaretli kullanılmıştır:

Türk begler+Ø Ø budun+Ø bunu eşiding! (KT G/10)

Türk begler+[(s)I] [**Türk**] budun+[(s)I] bunu eşiding!

(Türk beyleri, Türk milleti bunu işitin!)

Bu bitig+Ø bitigme Ø+Ø atısı [Ø+Ø]Yol[İ]uğ T[igin]. (KT G/13)

Bu bitig+[(X)g] bitigme [**Kül Tigin+İŋ**] atısı [bol-(u)gma] Yol[İ]uğ T[igin].

(Bu yazıyı yazan Kül Tiginin yeğeni olan Yollug Tigin.)

3.2.1.2. Tamlananın İşaretsiz Olduğu Yapılar

Tamlananın işaretli olduğu bir örnek tespit edilmiştir.

Ø Buyruğı yime bilge ermiş erinç, Ø Ø alp ermiş erinç. (KT D/3)

[anıŋ] Buyruğı yime bilge ermiş erinç, [anıŋ] [**buyruğı**] [yime] alp ermiş erinç.

(Onun buyruğu yine bilgili imiş şüphesiz, onun buyruğu yine cesur imiş şüphesiz.)

3.2.2. Sıfat Tamlamalarında İşaretsiz Kullanımlar

Sıfat tamlamalarında -(I)gma eki sonrası ismin düştüğü bir örnek tespit edilmiştir. Sıfat-fiil eki almış sıfatın nitelediği isim işaretlidir.

İlgerü barıgma Ø bardıg, kırığaru barıgma Ø bardıg. (KT D/23-24)

İlgerü barıgma [**kişi**] bardıg, kırığaru barıgma [**kişi**] bardıg.

(Doğuya giden kişi gittin, Batıya giden kişi gittin.)

3.2.3. Kısaltma Grubunda İşaretsiz Kullanımlar

Kısaltma grupları, en az iki isim unsurunun yan yana gelerek bu iki unsurun yıpranması ve kalıplaşması sonucunda oluşur. Kısaltma grupları iki şekilde adlandırılır: birinci unsurun almış olduğu hâl ekinin adıyla adlandırılır ya da birinci unsurun iyelik eki veya hiç ek almaması durumunda isnat grubu olarak adlandırılır. Kısaltma grupları eksilteli sıfat-fiil ile kurulan yan cümle kalıntısıdır (Daşdemir, 2015:18). Kısaltma gruplarında işaretli yapılar sıfat-fiil eki almış kelimelerdir.

İçre aşsız Ø+Ø taşra tonsuz Ø+Ø yabız yablağ Ø+Ø budunda üze olurtum. (KT D/26)

İçre aşsız [**bol-(u)gma**] taşra tonsuz [**bol-(u)gma**] yabız yablağ [**bol-(u)gma**] budunda üze olurtum.

(İçte aşsız olan dışta elbisesiz olan düşkün perişan milletin üzerine oturdum.)

Kül Tigin başğu boz Ø+Ø at+Ø binip tegdi. (KT D/37)

Kül Tigin başğu boz [**bol-(u)gma**] at+[(X)g] binip tegdi.

(Kül Tigin başı boz olan atı binip hücum etti.)

3.2.4. Birleşik Fiil Grubunda İşaretsiz Kullanımlar

Birleşik fiil grubunun işaretsiz kullanımıyla ilgili tespit edilen tek örnekte “*kılmak*” yardımcı fiilinin tekrar kullanımından kaçınılarak derin yapıda bırakılıp işaretsiz kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yalın budunuğ tonluğ Ø, çığañ budunuğ bay kıldım. (KT D/29)

Yalın budunuğ tonluğ [**kıldım**], çığañ budunuğ bay kıldım.

(Çıplak milleti elbiseli kıldım, fakir milleti zengin kıldım.)

3.3. Söz Dizimi

Söz diziminde işaretsiz yapılar genellikle sıralı ve bağlı cümlelerde görülür. Bunun sebebi tekrardan kaçınmak ve söyleyiş kolaylığı sağlamaktır. Kül Tigin yazıtında yalnızca yer tamlayıcısının ve nesnenin işaretsiz kullanıldığı iki örnek tespit edilmiştir.

3.3.1. Yer Tamlayıcısının İşaretsiz Kullanımı

Tespit edilen tek örnekte yükleme sorulan “*kime*” sorusunun cevabı olan öge eksiltilmiştir.

Ƙara Türğiş budun+Ø kop Ø+Ø içikdi. (KT D/38)

Ƙara Türğiş budun+[(s)I] kop [**bizke**] içikdi.

(Türğiş avam halkı hep bize tabi oldu.)

3.3.2. Nesnenin İşaretsiz Kullanımı

Tespit edilen örnekte tekrardan kaçınmak ve söyleyiş kolaylığı için nesne işaretsizdir. Ancak geçişli fiille kurulan cümleler nesne isterler.

Ƙarluğuğ ölürtümüz, Ø+Ø altımız. (KT K/2)

Ƙarluğuğ ölürtümüz, [**Ƙarluğuğ**] altımız.

(Karluku öldürdük, Karluku aldık.)

3.4. Fiilimsilerin İşaretsiz Kullanımı

Kül Tigin yazıtında sıfat-fiilin ve zarf-fiilin işaretsiz kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

3.4.1. Sıfat-Fiilin İşaretsiz Kullanımları

Kül Tigin yazıtında akrabalık isimlerini niteleyen sıfat-fiiller işaretsiz kullanılmıştır. Bu yapılar genellikle *akrabalık/ yakınlık belirten isim + iyelik eki + [sıfat-fiil eksilmesi] + isim* şeklindedir (Hunutlu, 2022:1369).

Bu bitig+Ø bitigme Ø+Ø atısı Ø+Ø Yol[l]uğ T[igin]. (KT G/13)

Bu bitig+[(X)g] bitigme [Kül Tigin+Iñ] atısı [**bol-(u)gma**] Yol[l]uğ T[igin].

(Bu yazıyı yazan Kül Tiginin yeğeni olan Yollug Tigin.)

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin Ø+Ø kañım Ø+Ø İltiriş Kağanığ Ø+Ø öğüñ Ø+Ø İlbilge Ƙatunuğ teñgri+Ø töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç. (KT D/11)

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin [men+iñ] kañım [**bol-(u)gma**] İltiriş Kağanığ [men+iñ] öğüñ [**bol-(u)gma**] İlbilge Ƙatunuğ teñgri+[niñ] töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç.

(Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye benim babam olan İltiriş Kağanı, benim annem olan İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış şüphesiz.)

Ø+Ø İnim Ø+Ø Kül Tigin birle sözleşdimiz. (KT D/26)

[Mening̃] inim [bol-(u)gma] Kül Tigin birle sözleşdimiz.

(Benim küçük kardeşim olan Kül Tigin ile konuştuk.)

3.4.2. Zarf-Fiilin İşaretsiz Kullanımları

Hâl ekleriyle çekime giren sıfat-fiiller cümlede zarf görevinde kullanılır. Bu yapıyla kurulan gruplar zarf-fiil grupları oluşturur (Karahan, 2017: 58). Grubun sonunda bulunan zarf-fiil eki almış sözcüğün düşerek işaretsiz kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir.

Kül Tigin yiti otuz yaşınğa Ø+Ø Karluk budun+Ø erür barur erkli yağı boldı. (KT K/1)

Kül Tigin yiti otuz yaşınğa [keldükte] Karluk budun+Ø erür barur erkli yağı boldı.

(Kül Tigin yirmi yedi yaşına geldiğinde Karluk kavmi hür ve müstakil iken düşman oldu.)

3.5. Edatların İşaretsiz Kullanımı

Kül Tigin yazıtında tekerrür edatı olan *yolı* işaretsiz kullanılmıştır. Tekerrür edatları fiillerden önce gelerek fiilin miktar ve tekrar sayısını belirtir (Hacıeminoğlu, 2015: 307).

Ƙamağı biş otuz Ø süledimiz, üç yigirmi Ø süngüşdümüz. (KT D/18)

Ƙamağı biş otuz *yolı* süledimiz, üç yigirmi *yolı* süngüşdümüz.

(Tamamı yirmi beş defa ordu sevk ettik, on üç defa savaştık.)

Sonuç

Kül Tigin yazıtında işaretsiz morfeimler tespit edilmiş ve bunlar çekim ekleri, kelime grupları, söz dizimi, fiilimsiler ve edatlar olmak üzere beş başlıkta verilmiştir. Çekim eklerindeki işaretsiz yapılar kendi içinde hâl eklerinde, iyelik eklerinde ve ek-fiilde tespit edilen işaretsiz yapılar olarak sıralanmıştır. Çekim ekleri içerisinde en fazla işaretsiz kullanılan yapılar: belirli nesne hâli eki ve iyelik ekleridir. Belirli nesne hâli ekinin işaretsiz kullanıldığı farklı yapılar tespit edilmiştir. Kül Tigin yazıtında, yalın isimlere eklenen, 3. tekil şahıs iyelik eki ve zamir n'sinden sonra gelen, *üçün* edatı öncesinde gelen, *tapa* edatı öncesinde gelen, *binmek* fiili öncesinde gelen belirli nesne hâli eki işaretsiz kullanılmıştır. Kül Tigin yazıtında, iyelik eklerinin özel isimlerle kurulan tamlamalarda ve isim yapan sıfat-fiil eki almış, *üçün* edatı öncesinde yer alan isimlerde işaretsiz kullanıldığı tespit edilmiştir. Kelime gruplarında işaretsiz yapılar isim tamlamasında, sıfat tamlamasında, kısaltma grubunda ve birleşik fiilde tespit edilmiştir. İsim tamlamalarında özellikle tamlayanı kişi zamirinden oluşan iyelik gruplarında, tamlayanın işaretsiz yapıda olduğu tespit edilmiştir. Söz diziminde tespit edilen işaretsiz yapılar yer tamlayıcısı ve nesnede tespit edilen işaretsiz yapılar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Fiilimsilerin işaretsiz kullanımlarında sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin işaretsiz kullanıldığı yapılar tespit edilmiştir. Sıfat-fiillerde akrabalık isimlerini niteleyen sıfat-fiillerin oluşturduğu akrabalık/ yakınlık belirten isim + iyelik eki + [sıfat-fiil eksilmesi] + isim yapısındaki işaretsiz yapılar tespit edilmiştir. Zarf-fiillerin işaretsiz kullanımında ise bir örnek tespit edilmiştir. Bu örnekte “keldükte” zarf-fiili işaretsiz morfemdir. Edatların işaretsiz kullanımıyla ilgili ise tek bir örnek tespit edilmiştir. Tekerrür edatı olan *yolı* edatının işaretsiz kullanıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak tüm başlıklar incelendiğinde Kül Tigin yazıtında en fazla işaretsiz kullanılan yapılar belirli nesne hâli eki ve iyelik ekidir.

Kaynakça

Akar, A. (2022). *Kül Tigin Yazıtı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akar, A. (2023). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.

- Aydın, H. (2012). Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı. *Journal of Turkish Studies*, 7(2), 169-181.
- Aydın, H. (2019). “Dilde En Az Çaba İlkesi” Üzerine. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 1(1), 1–6
- Caferoğlu, A. (2019). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: ALFA.
- Çağan, Ş. D. (2024). Özbek Atasözlerinde Eksilteli Yapılar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 168-183.
- Çiçekler, A. N. (2016). Eski Anadolu Türkçesindeki Eksiz Yapılan İlgı Ve Belirtme Durumları Sıfır Biçimbirim Teorisiyle Açıklanabilir Mi?. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(24), 163-176.
- Ercilasun, A. B. (2022). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2017). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gemalmaz, E. (2010). Stt’nde İşaretsiz (/0./) Görev Ögeleri Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(6).
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hunutlu, Ü. (2019a). “Atebetü’l-Hakâyık’ta Eksilteli Yapılar”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1): 769-793
- Hunutlu, Ü. (2019b). Türk Dilinde Çekim Edatlarının İsim Hâli Tercihleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 133-158.
- Hunutlu, Ü. (2020). Eski Türkçeden Oğuz Türkçesine /-Dık/ + İsim+İyelik Eki > /-Dık/+İyelik Eki+ İsim. *Dil Araştırmaları*, 14(26), 227-242.
- Hunutlu, Ü. (2022). Köktürk Harfli Yazıtlarda Fiilimsi Eksilteleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(4), 1364-1385.
- Hunutlu, Ü. (2023). Köktürkçe. *Tarihî Türk Lehçelerinin Ses Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2018). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Korkmaz, Z. (2023). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mert, O. (2010). Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/0./) Görev Ögeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(38), 1-20.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Orkun, H. Namık. (2019). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2021). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Öner, M. (2013). Nominatif ve Sıfır Morfem. *Kazan Federal Üniversitesi*, 160-162.
- Şen, N. (2022). Eski Uygur Hukuk Vesikalarındaki İşaretsiz (/0./) Görev Ögeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11(1), 1-15.
- Uçar, F. M. E. (2017). Çağatay Şairi Atâyî’nin Divanında Eksilteli Yapılar. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat Ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(11), 291-310.
- Uçar, F. M. E. (2017). Çağatay Türkçesinde Sıfır Biçimbirim. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 82-101.
- Uzun, M. (2018). İyelik Öbeklerinde “Tamlayan Eksiltisi” Sorunu. *International Journal of Language Academy*.

Üstünova, K. (1999). Eksilti ya da Sıfır Tekrar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1).

Üstünova, K. (2004). Dede Korkut Destanları ve Sentaktik Paralelizimde Eksiltili Yapıların Rolü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 46(1998/1), 161-169.

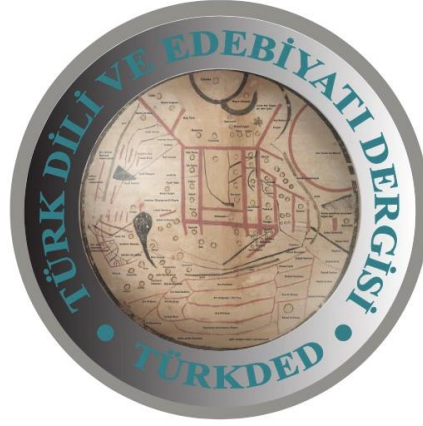
Üstünova, K. (2007). Yalın Durum Karmaşası. *Journal of Turkish Studies*, 2(2), 736-747.

Üstünova, K. (2010). YüzeY Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine. *Journal of Turkish Studies*, 5(4), 697-704.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Extended Abstract

Conveying the message in spoken language to the recipient in the shortest way saves time and effort. This situation is defined as the law of least effort in language. In line with this law, many unmarked structures have been seen in both spoken and written language. Some marked grammatical elements remained unmarked, leaving their task to the next grammatical element. Some grammatical elements are used unmarked against a marked element. In addition, in the Old Turkish period, the obligation to write in a limited area in inscriptions was effective in telling a lot with few words. This is another reason why many unmarked structures are left in the deep structure and not brought to the surface structure. In this study, in the Kül Tigin inscription, one of the oldest inscriptions of the Turks, the grammatical elements in the deep structure were tried to be brought to the surface structure by bringing them closer to the expression language in the natural language. Accordingly, the unmarked structures identified in the Kül Tigin inscription have been grouped. Many unmarked morphemes have been identified in the Kül Tigin inscription in inflectional suffixes, word groups, syntax, verbs, and prepositions. The unmarked structures detected in inflectional suffixes are grouped as case suffixes, possessive suffixes, and structures in which the suffix-verb is used unmarked. Among the case suffixes, the definite object case suffix is the most commonly used unmarked case suffix. Different structures have been identified in which the definite object case suffix is used unmarked. The definite object case suffix is primarily used unmarked in simple nouns. In Old Turkish, the preposition "three" is preceded by a definite object case suffix, and in the identified examples, the definite object case suffix in this structure is used unmarked. In Old Turkish, the definite object case suffix before the preposition "tapa" was also used unmarked. In Old Turkish, it is used with the definite object case suffix before the verb "to ride". In the example found in the Kül Tigin inscription, the definite object case suffix was used unmarked. Among all inflectional suffixes, possessive suffixes were mostly used unmarked. Possessive suffixes are used in noun phrases formed with proper nouns and possessive suffixes on adjectives are used unmarked. The unmarked structures identified in the word groups are given under four headings: noun phrases, adjective phrases, abbreviation group and compound verb group. Unmarked uses identified in noun phrases are given under two headings: structures where the head noun is used unmarked and structures where the modifying noun is used unmarked. Structures where the modifying noun is used unmarked consist of possessive groups. Only one example where the head noun is used unmarked has been identified. An example has been identified where the noun is dropped and used unmarked after the -(I)gma suffix in adjective phrases. In the only example identified in the compound verb group, it was observed that the verb "to render" was used unmarked, avoiding repetition. Unmarked morphemes detected in the syntax were detected in the locative complement and the object. In phrasal verbs, structures in which adjectives and gerunds are used unmarked have been identified. It has been determined that adjectives describing kinship nouns are used unmarked. An example has been identified in the unmarked use of adverbial verbs. In this example, the gerund "keldükte" is an unmarked morpheme. A single example was identified regarding the unmarked use of prepositions. It has been determined that the preposition "yolı", which is the preposition of repetition, is used unmarked.

“ATIYORUM” SÖZCÜĞÜNÜN ÜNÜ(!)

MEHMET ALİ KİRAZ

Bozok Üniversitesi, Yerköy Adalet MYO, Öğretim Görevlisi

Öğretim Görevlisi, Bozok Üniversitesi, Yerköy Adalet Meslek Yüksek Okulu
Instructor Dr, Bozok University, Yerköy Vocational School of Justice

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- /June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Tartışma Yazısı- Discussion Paper

Geliş Tarihi-*Received Date* : 16.10.2023

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 28.11.2023

Sayfa-*Pages*:118-119.

“ATIYORUM” SÖZCÜĞÜNÜN ÜNÜ(!)

Mehmet Ali KİRAZ*

Dil, insanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli insanî özellik ve yeteneklerden biridir. Aklımızın ve düşüncelerimizin aynası olan dili, en iyi şekilde kullanmaya çalışmak o dili konuşan her birey için önemli vazifelerden biri olmalıdır. Dillerde kullanılan kelimelere baktığımızda her dilin kendine özgü özellikleriyle bir sistem içerisinde işlediğini ve neşvünema bulduğunu anlarız. Dillerin doğuşuyla ilgili birtakım farklı görüş ve ekoller olmakla birlikte, bugün dillerin doğuşuyla ilgili kesin bilgilerden söz etmek mümkün değildir; buna rağmen dillerin işleyişi, gramer ve anlam olarak dillerin sistemi hakkında bilimsel, sağlam birçok bilgiye sahip olduğumuzu söyleyebiliriz.

Türkçeye baktığımızda kullanılan kelimelerin büyük bir kısmının belli kurallar içerisinde oluştuğunu görürüz. Türkçede kelime üretme ve türetme belli kurallar çerçevesinde işlerlik kazanmaktadır. Genellikle yapım ve çekim ekleriyle sağlanan bu işlevsellik, zaman zaman kelime birleştirme yoluyla da kendini gösterir. Bunun yanında yabancı dillerden alınan sözcükler, büyük oranda bu dili konuşanların kültürel reaksiyonlarının göstergeleri şeklindedir. Türkçede yapım ve çekim ekleriyle sağlanan işlevsellik kendine özgü özellikleriyle bir sistem içinde cereyan eder bunun yanında Türkçe, gramer bakımından da dünyanın değişik dilleriyle karşılaştırıldığında kendine ait birçok farklı özelliklere sahip olduğu görülür. Yabancı dillerle kelime alışverişi ise dünyanın bütün dillerinde görülen ortak bir özelliktir. Türkçenin kelime hazinesine baktığımızda -çok fazla olmamakla birlikte- Türkçe karşılığı olmasına rağmen kullanılan yabancı kökenli kelimelerin olduğunu görülür ki bu durum genellikle eş anlamlı kelimeler olarak nitelenmektedir.

Bizim asıl üzerinde duracağımız konu Türkçenin kelime türetimi veya eş anlamlı kelimeleri değil; Türkçenin çok anlamlılık özelliğine bağlı olarak kullanılan bir kelimenin anlam çerçevesinde görülen uyumsuzluk ve yanlışlık olacaktır.

Bu kelime son zamanlarda toplumun hemen her kesiminde kullanılan ve yaygınlaşan “**atıyorum**” kelimesidir. Bu kelime “**at-**” fiilinin şimdiki zaman birinci tekil kişiyle çekimlenmiş kullanımıdır ve bu kullanım, akademik camiaya kadar uzanan bir alana sahiptir. –at fiilinin TDK’nin Güncel Türkçe Sözlüğünde otuz üç farklı anlamı verilmiştir. Bu anlamların hiçbirinde kelimenin gerçek ve mecaz anlam boyutları Türkçenin semantik yapısına aykırılık teşkil etmemektedir. Özellikle otuz bir ve otuz ikinci anlamı olarak verilen kullanım şekli (31. *Yalan veya abartılı söz söylemek.* 32. *Bilmeden kestirerek söylemek.*)¹ kelimenin anlam genişlemesine bağlı olarak kullanım durumlarını göstermektedir.

Ne var ki özellikle son zamanlarda aralarında akademisyen, öğretmen ve toplumun önde gelen kişilerinin de içinde yer aldığı geniş bir kesimin; bir durum, konu veya herhangi bir olayı anlatırken konunun veya sözün bir bölümünde “**atıyorum**” diye başlayarak devam eden söz ve söylemlerin Türkçenin semantik yapısına gölge düşürdüklerine şahit olmaktayız. Bu kullanım aynı zamanda dinleyenin zihin ve gönül dünyasında da olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu etkilerin başında konuşana karşı olan güvenin ve konuşan kişinin inandırıcılığının zedelenmesi gelmektedir. “**Atıyorum**” diye

* Bozok Üniversitesi, Yerköy Adalet MYO, Öğretim Görevlisi.

¹ <https://sozluk.gov.tr/>

başlayıp devam eden cümlelere baktığımız zaman aslında bağlam içinde kullanılması gereken kelimelerin “örneğin, misal olarak, var sayalım, tut ki, farzımuhal” gibi sözcüklerden birinin olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu kelimelerin kullanılmayıp yerine “atıyorum” diye başlayıp devamında söylenen sözlerin aslında varsayım ve örnek teşkil ettiği, önceden yapılan açıklama ve anlatımlardaki ciddiyet ve ehemmiyetin sağlanmasında **“atıyorum”** kelimesinin uygun düşmediği görülür.

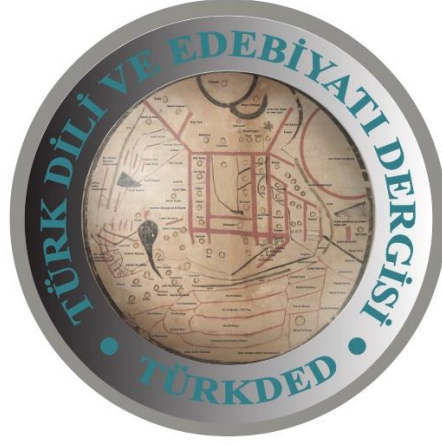
Konuyla ilgili iki örnek verelim: Dil bilgisinde öğretiminde bir Türkçe öğretmeni/ Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni veya bir akademisyen sözcük türlerinden “isimler” hakkında bilgi verip açıklama yaptıktan sonra; *“...atıyorum; masa, çiçek, ağaç, kalem gibi sözcükler tür bakımından isimdir.”* diyerek konuyu bağlaması dinleyenler açısından nasıl bir etki bırakacağı kafalarda soru işareti oluşturmaktadır.

İkinci örnek olarak da “toplantı”dan ve “toplantıya katılmanın önemi”nden bahseden bir iletişim uzmanının konu ile ilgili bilgileri aktarıp tamamladıktan sonra *“...atıyorum, yarın bir toplantı yapılırsa ve bu toplantıya aramızdan birkaç kişi katılmasa bu toplantının bir önemi olur muydu?”* şeklinde konuşmasına devam etse, dinleyenlerin üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı, önceden anlatılan ve üzerinde önemle durulan meselenin ciddiyetine zarar vereceği anlaşılır.

SONUÇ

TDK'nin Güncel Türkçe Sözlüğünde “at-“ fiilinin anlamları arasında gösterilen “yalan ve abartılı söz söylemek, bilmeden söylemek” anlamları daha çok muhataplar için kullanılan bir kelime olduğunu görmekteyiz. Günlük konuşmalarda ve iletişimde “atma, atıyorsun, atıyor” şeklinde kullanılan bu kelimenin Güncel Türkçe Sözlük'te verilen anlamıyla uygun olduğu ve kullanımında Türkçenin semantik yapısına uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Ne var ki sorun, bu kelimenin son zamanlarda ciddi ve akademik konularda öğretim ve açıklama yapılırken “varsayalım, örneğin, örnek olarak, misal olarak vb.” kelimelerin kullanılması gereken yerlerde “atıyorum” kelimesinin kullanılması ve bu kullanımın bağlama uymayarak dinleyenler üzerinde olumsuz etki bırakmasıdır. Söz konusu kelimenin halk dilinde saçma sapan şeyler, palavra ve inandırıcılığı olmayan mesnetsiz şeyler için de kullanıldığını da düşündüğümüzde bu kelimenin ders anlatımlarında, akademik ortamlarda ve önemli konularda kullanılmasının çok yapay kalacağı söylenebilir. Kaldı ki TDK'nin Güncel Türkçe Sözlüğünde “atıyorum” sözcüğünün “varsayımlı örnek veriyorum” şeklindeki anlamının argo bir kullanım olduğunu da düşündüğümüzde argo bir kelimenin akademik konularda, ders öğretimlerinde ve önemli konularda kullanılmasının uygun olmayacağı sonucuna varılabilir.

**KÖKSAL, MEHMET FATİH (2024), RİZELİ ÂTIF EFENDİ VE DİVANI, RİZE:
REVAK YAY., ISBN: 978-605-73461-8-6**

YUNUS DOLU

Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Phd Student, Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Arts and Sciences, Departments of Turkish Language and Literature

yunus_dolu20@erdogan.edu.tr

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Kitap İncelemesi-Book Review

Geliş Tarihi-*Received Date* : 29.05.2024

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 17.06.2024

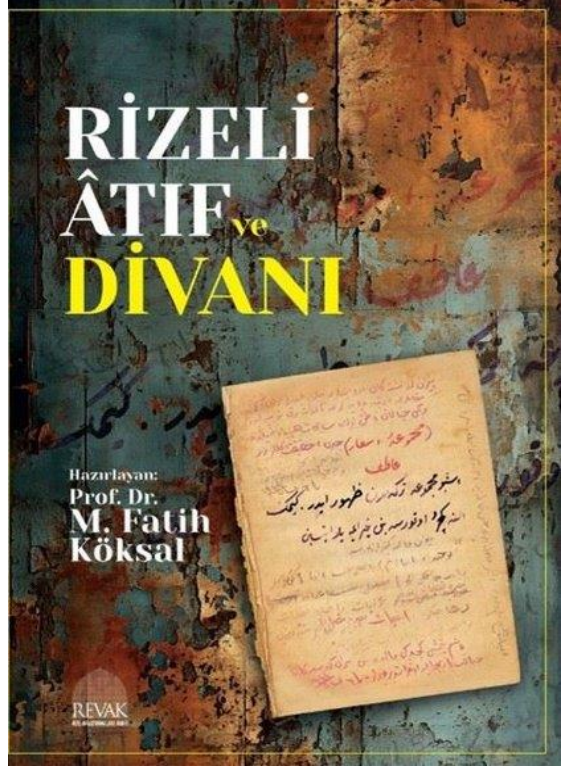
Sayfa-*Pages*: 120-122.

Atıf/Citation: Dolu, Yunus, (2024), “Köksal, Mehmet Fatih (2024), Rizeli Âtuf Efendi ve Divanı, Rize: Revak Yay., Isbn: 978-605-73461-8-6” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/1: 120-122.

**KÖKSAL, MEHMET FATİH (2024), RİZELİ ÂTIF EFENDİ VE DİVANI, RİZE:
REVAK YAY., ISBN: 978-605-73461-8-6**

Yunus DOLU*

Rizeli Âtîf Efendi (1874-1945), sağlığında “mürettep” hâle getiremediği *Divan*’ıyla bir geleneği sürdüren şairlerimizdendir. Onun, hayli maceralı diyebileceğimiz yolculuğunu, işinin ehli bir araştırmacının elinde tamamlanan “şiir mecmuası” şimdi Rize Araştırmaları Vakfı (REVAK) vasıtasıyla ilgisine sunulmaktadır. Elinizdeki *Divan*, klasik edebiyatımıza ait eserlerin usulüne en uygun bir tarzda hazırlanması, alanında en yetkin isimlerin başlarında gelen Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından hazırlanmıştır. “Ön Söz”ünde de belirtildiği üzere Rizeli Âtîf Efendi’nin “Mecmûa-i Eş’âr”ını bir sahaftan alan Sayın Köksal, onu şairin vasiyetine uymak suretiyle “mürettep divan” hâlinde yeniden düzenlemiştir. Yıllar sonra bu vasiyetin yerine getirilmiş olması, şairimize kabrinde huzur bahşedecektir diye umuyoruz (Köksal, 2024).

M. Fatih Köksal tarafından yayıma hazırlanan *Rizeli Âtîf Efendi ve Divanı* isimli bu eserde, mezkûr şairin hayatı ve edebî kişiliğine yer verilmiş, akabinde *Divan*’ı tanıtılarak transkripsiyonlu metin okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Rizeli Âtîf Efendi’nin “Hayatı” ve “Edebî Kişiliği” başlıkları açılmıştır. Hayatı başlığında şairin belgeler ve *Divan*’ına göre hayatına dair bilgiler verilmiştir. Belgeler başlığı altında Âtîf Efendi’nin Terceme-i Hâl varakasında kendisini şu şekilde tanıttığı görülmüştür: “*İsmim Hasan, mahlasım Âtîf, pederimin ismi Hacı İbrâhîm Efendizâde Mehmed Şâkir, mahlası Âgâhi’dir. Mahlasımla yâd olunurum*” (Köksal, 2024: 16). Belgeler ışığında daha fazla malumat sahibi olduğumuz Rizeli Âtîf Efendi’nin *Divan*’ında kendisine dair sınırlı bilgiler bulunduğundan söz edilmiştir.

Birinci bölümün ikinci başlığı olan “Edebî Kişiliği” bahsinde ise Rizeli Âtîf Efendi’nin sanatı sekiz alt başlık hâlinde incelenmiştir. İlk olarak şairin “Şiir Anlayışı” üzerinde durulmuş ve *Divan*’ındaki şiirlerden örnekler sunulmuştur. Şiiri bir “araç”

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, yunus.dolu20@erdogan.edu.tr

olarak benimseyen Âtîf Efendi, “hatırına bile gelmeyen konuları söyleten biri” olduğundan dem vurmıştır. Bu başlıktan sonra Âtîf Efendi’nin “İşlediği Konular” bahsine geçilmiş ve çoğunlukla dinî-tasavvufî şiirlere yer verdiğinden söz edilmiştir. Ayrıca bu bahiste “divandaki manzumelerin konularının nazım şekillerine göre dağılımı” tablosu da yer almıştır.

Divan’ın muhtevası incelendikten sonra şairin manzumelerinde kullanmış olduğu kelime kadrosu “Dili” başlığı altında tetkik edilmiştir. Buna göre Âtîf Efendi en fazla “aşk”, “gönül” ve “Allah” kelimeleriyle şiirlerini kaleme aldığı görülmüştür. Bu alt başlıktan hemen sonra ise “şekil özellikleri” bahsinde görmeye alışık olduğumuz “Vezin ve Kafiye Kullanımı” başlığı açılmış ve Âtîf Efendi’nin aruz tasarrufları şiirlerinden örnekler verilerek açıklanmıştır. Şairin edebî kişiliğinin daha iyi bir şekilde anlaşılması için “Etkilendiği Şairler” başlığı açılmış ve bu bahiste Âtîf Efendi’nin hem klasik dönem hem de kendi çağının şairlerini takip ettiğinden söz edilmiştir. Bu şairler arasında; Fuzûlî (öl. 1556), Aziz Mahmud Hüdâyî (öl. 1628), Nef’î (öl. 1635), Bosnalı Sâbit (öl. 1712), Şeyh Gâlib (öl. 1799), Zîver (öl. 1880), Muallim Nâcî (öl. 1893), Şâkir Âgâhî (öl. 1903), Şeyh Attâr (öl. 1221), Sa’dî-i Şîrâzî (öl. 1292) ve Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 1390?) gibi ünlü şairler bulunmaktadır.

Rizeli Âtîf Efendi’nin daha ziyade dinî-tasavvufî şiirlere ehemmiyet göstermesinden ötürü “Âtîf ve Tasavvuf” başlığı açılmış ve *Divan*’ındaki tasavvufî beyitler bu başlık altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Birinci bölümün son bir önceki başlığı olan “Âtîf’ı Besleyen Kaynaklar” başlığında ise toplamda 53 farklı eserin *Divan*’da adının zikredildiğinden söz edilmiş ve bu eserlere alfabetik olarak çalışmada muhtasar bir biçimde değinilmiştir. Birinci bölümün son alt başlığı ise “Âtîf’in *Divan* Dışındaki Şiirleri” adını taşımaktadır. Bu bahiste Âtîf Efendi’nin *Mecmûa-i Eş’âr*’ında yer almayan irili-ufaklı birkaç şiiri çalışmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu bu şiirler, şairin terekesi arasında bulunan 30 yapraklık bir defterinde yer almaktadır. Çeşitli notların yer aldığı, bazı Arapça şiirlerin bulunduğu ve “mecmû’a-i eş’âr ve fevâid” olarak isimlendirilen defterde; 6 kıta, 4 beyit, 1 rubai ve 1 mısra olmak üzere toplam 12 manzume bulunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü şairin *Divan*’ına ayrılmış olup ilk olarak tanıtımı yapılmıştır. Evvela “*Divan*’a Dair Birkaç Söz” bahsi açılmış ve eserin daha önce kimler tarafından tanıtıldığına yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde M. Fatih Köksal tarafından yerine getirilen Âtîf Efendi’nin vasiyeti, kendi kaleminden aynen nakledilmiştir:

“İşbu mecmû’a terekemden zuhûr eder, her kimin eline geçer ve okursa beni hayr ile yâd etsin. Dîvân hâline getirenler olursa evvelâ tevhîd, sâniyen “benim” redifli na’t, sâlisen ‘Gönül ister ziyâret hâkini ilh. [ey server-i âlem]’ matlalı istişfâ-nâme, badehû kasâid, badehû gazeliyyât, daha sonra kitaât, daha sonra ebyât, daha sonra mesârî yazıla. El-hâsıl münteşir devâvîn tertibince tertîb edilerek tebyîz edeler” (Köksal, 2024: 79).

Bu açıklamaların ardından “nüshanın tavsifi” yapılmış ve eserin “yazılış tarihi”nden söz edilmiştir. Yazılış tarihi başlığında Âtîf’in şiirlerinin hangi yıllarda

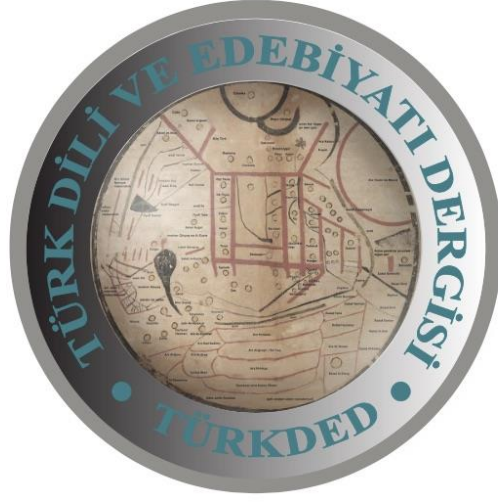
kaleme alındığı tablo hâlinde gösterilmiştir. Buna göre ilk şiirlerini 1907 yılında kaleme alan şair, son şiirlerini ise 1936 yılında yazmıştır. İkinci bölümün ana metinden önceki son başlığında ise “*Divan*’daki nazım şekilleri ve aruz kalıpları”ndan bahsedilmiştir. Bu başlık altında şairin şiirlerinde pek çok değişiklik yapmasından ötürü nazım şekilleri içerisinde “normal şiirler” ile “iptal edilen şiirler” başlıkları açılmıştır. İptal edilen şiirler arasında; 12 beyit, 4 kıt’a, 3 mısra ve 1 gazel bulunmaktadır. Toplamda ise *Divan*’da 115 beyit, 43 kıt’a, 30 gazel, 6 kaside, 1 mesnevi ve 1 tahmis olmak üzere 230 manzume mevcuttur.

İkinci bölümün son başlığı ise *Divan*’ın transkripsiyonlu metnini ihtiva etmektedir. Bu bölümde ilk olarak “Metni Kurarken İzlenen Yöntem” başlığı açılmış ve on dokuz madde hâlinde metnin kuruluşundaki yollar sıralanmıştır. Ardından *Divan*’ın transkripsiyonlu metni okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Çalışma Rizeli Âtîf Efendi ile ilgili on bir adet belge ile *Mecmûa-i Eş’âr*’ın tıpkıbasımıyla sonlandırılmıştır.

Hocamıza Rizeli Âtîf Efendi’nin bu kıymetli eserini tertip edip ilim âleminin istifadesine sunduğu için teşekkür ederiz.

Kaynakça

Köksal, M. Fatih, (2024), *Rizeli Âtîf Efendi ve Divanı*, Rize: Revak Yay.

KAPLAN, FATİH (2021), ALPERENLER: ÖLÜMSÜZLÜK ŞERBETİNDEN İÇENLERİN HAYAT HİKAYELERİ , İSTANBUL: ATEŞ YAYINLARI, 128 s., ISBN: 978-625-7398-51-0.

MUSTAFA ALPEREN TAŞ

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı.
Teacher, Ministry of Education
mustafaalperentas@hotmail.com

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-8, Haziran- June 2024 Rize

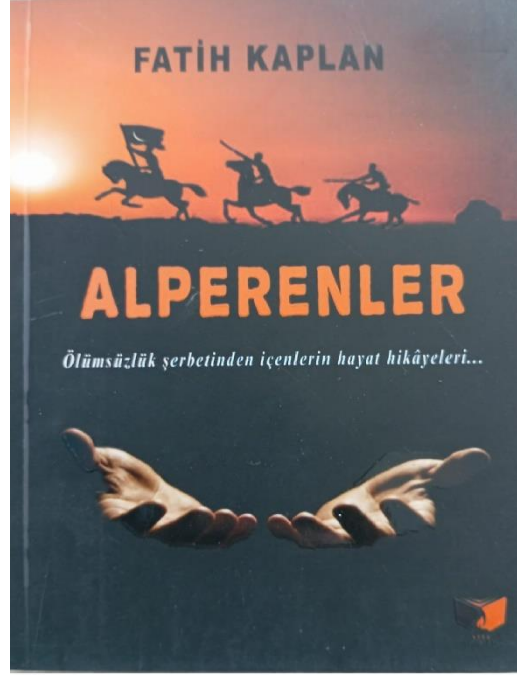
Makale Türü-*Article Types* : Kitap Tanıtımı-Book Review
Geliş Tarihi-*Received Date* : 26.05.2024
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.06.2024
Sayfa-*Pages*: 123-127.

Atıf/Citation: Taş, Mustafa Alperen, (2024), “Kaplan, Fatih (2021), Alperenler: Ölümsüzlük Şerbetinden İçenlerin Hayat Hikayeleri, İstanbul: Ateş Yayınları, 128 S., Isbn: 978-625-7398-51-0.”
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 5/1: 123-127.

KAPLAN, FATİH (2021), ALPERENLER: ÖLÜMSÜZLÜK ŞERBETİNDEN İÇENLERİN HAYAT HİKAYELERİ, İSTANBUL: ATEŞ YAYINLARI, 128 s., ISBN: 978-625-7398-51-0.

Mustafa Alperen TAŞ*

“Mesleğimiz ne olursa olsun, bu ülke için mutlaka bir şeyler yapmak zorundayız” şeklindeki hayat felsefesinin olduğunu belirten Fatih KAPLAN, özellikle tarihi romanları ve tarihi tiyatro eserleri olan genç ve Tokatlı bir yazarımızdır. Türk Tarihinin tüm coğrafalarını inceleme ve araştırma hevesine sahip olan yazar “Alperenler Ölümsüzlük şerbetinden içenlerin hayat hikayeleri...” kitabı ile okuyucuya Hoca Ahmed Yesevi’ yi ve ‘Onun yetiştirerek öğretilerini yaymak amacıyla yol alan, şehadet şerbeti içen Alperenleri anlatmaktadır. Zaten kitabın okuyucuları kapağını açtığına, “Bu eser Hoca Ahmed Yesevi ve evlatlarının aziz hatıralarına ithaf edilmiştir” ile karşılaşmaktadırlar.

Kitabın on bir bölümünün her birinde farklı bir olaydan, farklı kişilerden söz edilmiştir. Eserin ilk bölümü olan Kutlu Dergah Kutlu Muştu Türkistan ile oğuz Kağan ‘dan başlayarak, Sultan Alparslan’ ı da anarak Hoca Ahmed Yesevi’nin binlerce Alperen’ ine hitabını ve son sözlerini anlatmaktadır. Cihad vaktinin geldiğini ve Alperenlerin sancağın altında toplanması ve Kutlu Dergah’ tan çıkarak her bir Alperenin gitmesi gereken menzile uğurlandığı bölümdür. Ahmed Yesevi duasına başlamıştır. Bir elinizde kılıç diğer elinizde kitabımızla Diyar-ı Ruma giderek örfümüzü, adetimizi, töremizi yayınız. İsteriz ki Türk Milletinin adım attığı illerde düzen kurulur, garip güldürülür, fakir doyurulur, zengin bölüşmeyi öğrenir, adil hükümdar nasıl olur bilsinler ve görsünler. Tüm dünya nizam-ı alem nasıl kurulur bilsinler diyerek Tevbe Suresinin 111. Ayetini okur; Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da kesin olarak va’detmiştir. Kimdir sözünü Allah’tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır. Ve ses gürleşir. Herşeyini Allah yoluna adayanların yolu açık olsun, dedikten sonra Amin sedaları, At koşuşturmaları, kılıç sesleri ve Allah-u Ekber nidaları ile Kutlu Müjdeyi alarak Alperenler gözden kayboldular.

Eserin ikinci bölümü, *Üç Yiğitler (Karayaka Alperenleri)*, "Duman" isimli çoban köpeğinin gözünden anlatılmıştır. Kardeşi sarıktır. Moğollar ve haçlılardan sonra köye yapılan eşkiya baskınları anlatılır. Akıncı ve Mehmet de köye beraber gelirler. İlk başta köylü

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, mustafaalperentas@hotmail.com

tarafından dışlanırlar. Daha sonra eşkıya baskınlarına karşı köyü ve köylüyü kurtardıklarında kabul görürler. Ali Çelebi en son gelir köye. Mehmet dedenin kızı Aydılgel ile Ali Çelebi evlenirler. Akıncı Evliya, Tulpar isimli alev yeleli atı Çelebi Ali'ye düğün hediyesi olarak verir. Evliliklerinin üzerinden çok geçmeden Aydılgel atı Kilin ve Ali Çelebi atı Tulpar ile eşkıya baskınına uğrarlar. Şehit düşerler. Atlar da ölür. Sarıkız da ölür. Duman yaralanır. Daha sonraları Mehmet Dede ve Akıncı Evliya da baskın ve saldırlarda şehit düşerler.

Köylü şehitleri köyün etrafına gömmüştür. Ebediyete kadar onları beklesinler diye. 1200'lü yılların ortaları... Yazar bu bölüme giriş yaparken tavsiyelerde bulunmuştur. Bu yörede yaşayan halka bu 3 yiğidi bilme ve anlatma tavsiyelerinde bulunmuştur. Bunu da bu kitapta anlatmayı kendine bir görev bilmiştir. Yazar bu bölümde Duman 'ı konuşurarak kişileştirme sanatından istifade etmiştir.

Üçüncü bölümde, Horasan'dan kalkıp yıllar süren yolculuğun ardından Ahmet Yesevi' nin icazetiyle dergâhını Kelkik çayı civarında kuran *Er Baba'* nın dergâhında kumandan Dimitra' nın Müslüman oluşu, anlatılmaktadır. Eyvaba' daki küçük dergâhta dışarıdaki fırtına için dua edilmektedir. Er baba ve eşi Ayşe Bacı ellerine Sema'ya açmış dua ederler. Bu dua neticesinde fırtına diner. Dergâha Er Baba'nın çok yakın dostu papaz Vasili ile yanındaki iki kişi misafir olarak beklenmektedir. Beklerken Er Baba ve telebeleri arasında koyu bir sohbet başlamıştır. Beklenen misafirler (Papaz Vasili, Amasya Sırp Kilisesi' nden Papaz Yanko, kumandan Dimitra Mihail) geldiğinde sofralar kurulmuş, içecekler hazırlanmıştır. Hz. İbrahim'in kıssalarının ve Mecusi bir misafire yaklaşımından çok etkilendiği için, sohbet edilirken Dimitra "Ben şimdiye kadar Türklere çok acı çektirdim ama şimdi bana bir Türk'ün elinden hidayete ermeme vesile olur musunuz?" demesi üzerine bütün dergâhtakiler hep bir ağızdan "Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve Resuluhu." derler. Ve o anda Erbaa'da ne kadar canlı var ise, talebe, misafir nebatat ve hayvanat bu zikre iştirak etmiştir.

Kitabın *Çanakçı Baba* başlıklı dördüncü bölümü yine Tokat sınırlarında bulunan Tanoba Köyünde 1250' li yıllarda geçmiştir. Horasan'dan gelip Tanoba Köyü'ndeki Çanakçı Baba'yı yolda görüp sakin davranışlarından dolayı kızarak selamını almadığını iddia ettiği Çanakçı Baba'nın yanına gelen Danişment Melik Ahmet yareni, Battal Gazi Han oğlu, Emir Turasan'ın evladı Kara Tegin ile olan konuşmaları ve Kara Tegin'in yaptığı hatayı anlayarak Çanakçı Baba ile olan güzel bir sohbet sonucu Çanakçı Baba' nın Kara Tegin ve askerlerine hayır duasını anlatır. Bu bölümde yazar, Hoca Ahmet Yesevi'nin görüşlerine açıkça yer vermiş olup Kur' an-ı Kerim' den de birlik olmaya, sabırlı olmaya yönelik alıntılar yaparak beraberliğin önemini ve vatan sevgini vurgulamıştır,

Beşinci bölümde Yurtalan Köyünde dergah kuran Alperenlerden *Kütüklü Baba* anlatılmaktadır. Kütüklü Baba, Horasan'dan gelmiş ve dergahından mezun olacak öğrenciler için yaptığı icazet konuşması ve onların başka diyarlara gidişleri üzerine konuşmalar geçmektedir. Kütüklü Baba' nın adı köylü tarafından konulmuştur. Köylünün ormandan kestikleri kütükler eğri büğrü de olsa birkaç gün sonra kendiliğinden dümdüz olmaktadır. Köylü bu kütükleri ev yapımında kullanacağına çok şaşırılmaktadırlar. En sonunda kerametın sebebi ortaya çıkar. Bu yüzden onu Kütüklü Baba olarak anarlar. Talebeleri ona Derviş Baba demektedirler. Yaşları 17-24 arasındaki eğitimlerini tamamlayan talebelerin icazet töreni vardır. Talebelerin önünde oturduğu sırada konuşmalarına başlar. Kütüklü Baba, en yakın askeri Toygar'ın yanında durur. Katıldığı yüzlerce mücadelede de Toygar'a, kendisine yarenlik eden kılıcını kaldırarak uzatır ve

bundan gayri sana emanettir der, kılıcı Toygar'a verir. Toygar, kılıcı öper ve göğsüne koyar. Kütüklü Baba, talebelerine yalnız olmadıklarını, Yaradan'ın onları asla unutmadığını tembihler. Gayelerinin yolundan dönmelerini ister. Helallik verip helallik olarak Kütüklü Baba son nefesini verir. Bu bölümde alperenlerin anlayış, görüşlerine ve Kur'an-ı Kerim'den alıntılara yer verilmiştir.

Eser, *Şah-ı Mahmud-u Veli* nam-ı diğer *Keçeci Baba* isimli Alperenin yaşamı konu edilen altıncı bölüm ile devam etmektedir. Bölüm, bir Ortodoks olan Yorgi' nin anlatımı ile başlamaktadır. Yorgi'nin yaşadığı köye yine aynı dine mensup kişiler baskın yaparlar. Köyü yakıp yıkarlar. Yorgi güç bela kendini yaralı olarak ormana atarak gizlenir ve hayatını kurtarır. Artık ne bir evi ne de bir köyü vardır. Yorgi sığınacak bir yer ararken aklına Şah-ı Mahmud- u Veli kapısı gelir. Herkese açıktır onun kapısı. Şah-ı Mahmud-u Veli'nin bulunduğu köye gelince köyün gelişinde bayılır. Gözlerini açtığında rahat bir yatakta yatmaktadır. Üzeri temizlenmiştir. Önüne yemek gelir. Yemeğini yedikten sonra Şah-ı Mahmud-u Veli ile görüşmek istediğini söyler. Onu evinde ağırlayan Pehlivan Molla Kasım önce iyileşmesi gerektiğini söyler. Molla Kasım, Şah-ı Mahmud-u Veli'nin en gözde talebelerinden biridir. Dergahın yanında kurulan pehlivan ocağının eğitimcisidir. Molla Kasım, Yorgi'yi önce evin içinde sonra bahçede en son da dergahın bahçesinde gezdirmiş, Yorgi' nin aklına takılan soruları cevaplamıştır. Yorgi ne zaman Şah-ı Mahmud-u Veli'yi görmek isterse Molla Kasım sabırdan bahsedip "Şeyhimiz yakında gelecek." deyip kestirip atarmış. Şeyh bir gün nihayet gelmiş. Şeyhi görmek isteyenler haftalarca hatta aylarca beklemiş lakin Yorgi birkaç günün sonunda huzuruna çıkmış. Talebeleri ile yapacağı sohbette şeref konuğu olmasını istemiş. Yorgi kendi dindaşları ile Müslümanları kıyaslayıp Müslümanların çok daha iyi davrandığını düşünmüştür. Şeyh talebelerine Orhan Gazi'den müjde getirmiştir. Fermanı Molla Kasım okur. Orhan Gazi köy arazisine ek olarak civardaki arazilerin bir kısmını dergaha bağışlamıştır. Köyden belli bir zamana kadar vergi alınmamasını buyurmuştur. Güreş ocağından saraya sürekli pehlivan gönderilmesini istemiştir. Şeyh kendisiyle ilgili olan kısmı fermana yazdırmamış talebelerine kendisi anlatmıştır. Orhan Gazi şeyhten bir keramet göstermesini istemiştir. Şeyh de cebinden çıkardığı küçük bir keçe ile tüm sarayı donatmıştır. Bunu göre Orhan Gazi şeyhe Keçeci Baba adını vermiştir. Dergahtan ve Keçeci Baba'dan türlü dersler alan çok çeşitli şeyler öğrenen Yorgi, Yorgi olarak girdiği dergahtan Yusuf olarak çıkmıştır. Bu bölümde alperenlerin hoşgörülerini üzerinde durulmuştur. İnançları başka olsa bile insana verilen değer gözler önüne serilmiştir.

Değirmeli Köyü tepesindeki bir çınar ağacının gözünden anlatılan yedinci bölümün kahramanı *Kurt Babadır*. Uzun yıllar boyunca çeşitli kişiler ile tanışan çok farklı olaylara tanıklık eden çınar ağacı Kurt Baba ve genç bir asker olan Erbatur ile tanışır. Kurt Baba ve Erbatur' un tepedeki çınar ağacının yanına gelmesi ile tanışmaları gerçekleşir. Kurt Baba ismini yetiştirip sahip olduğu bozkurtlardan almaktadır. Çınar ağacı daha sonradan bu iki alperen hakkında anlatılanları dinlemiştir. Kurt Baba ve asker Horasan'dan yola çıkmışlardır. Hoca Ahmet Yesevi ne öğretti ise hayata uygulamışlar, gittikleri yerlerde o nizamı göre davramışlardır. Hedeflerine "Kızılelma " ismini takmışlardır. Mücadeleleri bir kişi bile olsa devam etmek zorundadır. Aradan aylar geçince Erbatur' a köyün dışında ve Kurt Baba' ya köyün içinde ayrı ayrı, eşkıyalar pusu atmışlardır. İkisi de şehit düşmüştür. Yazar bu bölümde, Hoca Ahmet Yesevi' nin öğretilerinden bahsetmiştir. Bir çınarın gözünden anlatılan bu bölümde teşhis (kişileştirme) söz sanatından yararlanılmıştır.

Sekizinci bölümde Erbaa Ovası'nın güney tarafındaki bodur ağaçlarla çevrili köyde yaşayan *Aydın Baba* anlatılır. Aydın Baba Horasan'dan kalkıp bu Rum köyüne geldiğinde köylü ilk başta kabullenmese de Papaz Dikran'ın itirazları ve Aydın Baba'nın sohbetlerinin güzelliği köylüyü ikna etmeye yetmiştir. Aydın Baba sayesinde Türkler ile Rumlar köyde bir arada yaşamayı öğrenmişlerdir. Sohbetleriyle herkesin kalbini fetheden Aydın Baba'ya kilisenin yanında bir dergah yapılmasına karar verilmiştir. Dergahın yapımı kısa sürede bitmiş ve Aydın Baba sohbetlerine başlamıştır. Yine bir gün dergahta sohbet ederken dinleyenler arasındaki Kayra dikkatini çekmiştir. Kayra köyün en bilge isimlerinden Algan Usta'nın oğludur. Kayra o gece dünyaya bir başka bakmaktadır. Sadece aşıkların baktığı gibi... Sohnete devam ederken ters köşedeki sarı saçlı Fedora gözüne ilişmiştir. Fedora, Papaz Dikran'ın kızıdır. Fedora'nın da Kayra'dan farkı yoktur. İki aşık sadece bedenlen dergahın bahçesinde dirler. Aydın Baba sohbetin sonunda ikisini de çağırıp meseleyi anlar. İki komşu olan Algan Usta ve Papaz Dikran ile konuşur. İkisi de karşı çıkmazlar. Buna Aydın Baba çok sevinir lakin Papaz Dikran iki gün önce Haçlı komutanından yazılı emir almıştır. Yakın zamanda ovada olacaklarını bilgi ve erzak toplanmasını istemiştir. Bu yüzden Papaz Dikran, Fedora konusunu düşünecek durumda değildir. Gece yarısı Algan Usta'nın evine birisi girip Papaz Dikran'ı ve Kayra'yı sorar. Kayra'nın Papaz Dikra'nın oğlu olduğunu ve uyuyor olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine yataktan çıkarılan Kayra köyün uzağına götürülmüştür. Orada beş altı kişi olmuşlardır. İçlerinden biri tuzağına düşürüldüklerini, Dikran'ın oğlu olmadığını söylediklerinde Kayra'ya saldırmaya çalışırlar. Yüzü kapalı biri Kayra'ya yardım eder. Bu kişi Fedora'dan başkası değildir. Aydın Baba ve yiğitleri yardımlarına koşarlar. Fedora kendisine oklar isabet ettiği anda şehadet getirip Müslüman olmuştur. Aydın Baba ve yiğitleri yetişse de ikisinin de ölmesini engelleyememişlerdir. Bu bölümde farklı dinler olsa bile aşkın engel tanımadığı ve alperenlerin hoşgörülü, yardımsever ve anlayışlı oldukları ele alınmıştır.

Kitabın *Doğanşah Baba ve Şamlı Evliyalar Eksel* başlıklı dokuzuncu bölümü Erbaa Ovası'ndaki Karatepe'ye ulaşmadan bölgeye hakim olan Sarmadut Tepesindeki karakolun yanındaki dergahta geçer. Bu tepede cesaretleri ile ün salmış iki kardeş bulunmaktadır. Hoca Ahmet ocağında yetişen bu iki kardeş ikinci kuşak alperenlerindedir. Yıllar önce bölgeye gelen Muhammed Emin ve kardeşi Muhammed Sait karakolun yanında dergah kurmuşlardır. Bu dergahta yeni alperenler yetişmektedir. Bu iki kardeş Şamlı olup Horasan' da yetiştikleri için mi yoksa kurdukları dergahta şamdan çok olmasından mıdır bilinmez ama " Şamlı Babalar" diye anılmaktadır. Köyün girişinde iki alperenin büyüğü başka bir alperen daha bulunmaktadır. Doğanşah Baba... Doğanşah Baba sohbetleri esnasında sık sık " Haddi aştık, bu ayıp bize yeter." demektedir. Seyyahların ve kervanların geçiş bölgesinde bulunan bu köyde İslam hızla yayılmıştır. En doğru bilgileri, Doğanşah Baba bölgeye gelen seyyah ve kervanlardan almaktadır. Doğanşah Baba bu kez Eretna beyi Alaattin'e bağlı Vezir Burhaneddin ve müttefikleri Moğolların Valisi Samagar tarafından kuşatılacağı haberini alır. Doğanşah Baba ve Şamlı Babalar, Amasya kale kumandanı Şahgeldi'den yardım istemek için yanına giderler. Şahgeldi yardım teklifini kabul eder. Aradan günler geçmiştir. Moğolların ve Vezir Burhaneddin'in öncü birlikleri görülmeye başlanmıştır. Hemen Şahgeldi'ye haber edilir lakin Şahgeldi Amasya'dan yetişene kadar üç alperen şehit edilir. Yazar bu bölümde, Hz Hamza'nın şehit edilmesi olayına atıfta bulunmuş ve Malazgirt'teki Sultan Alparslan atamızı anmıştır. Melikşah ve Vezir Nizamülmülk arasındaki konuşmaları hatırlatma şeklinde anlatmıştır. Bütün bunlar göze alındığında yazarın Telmih (Hatırlatma) söz sanatını ustalıkla kullandığı görülür.

Onuncu bölüm *Üç Ağalar Tekkesi* adıyla Tosunlar Köyü'nde, Türk ordusunda yer alan üç alperen anlatılmaktadır. Bu üç alperen ordunun farklı birliklerini komuta etmektedirler. Kızıltuğların kumandanı Aykaç, Aktuğlar kumandanı Bora, Siyahtuğlar kumandanı yaşça diğerlerinden büyük olan Mañço'dur. Ordu komutanı Tabgaç komutandır. Ahmet Yesevi üç alpereni Tabgaç ile gönderirken "Evlatlarım Avrupa'ya kadar gidecek ve orada en az iki devlet kuracaklardır. Gözün gibi bakasın diye tembih etmiştir." Bundan dolayı üç alperen Tabgaç için çok kıymetlidir. Erbaa Ovası'nda konaklamaya karar veren Tabgaç çevrede casuslar olduğunu duymuştur. Casuslar ordunun değil üç alperenin peşindedirler. Tabgaç bu yüzden çok tedirgindir. Akşam olup herkes çadırlarına çekilince üç alperen de dinlenmek üzere çadırlarına geçerler. Üçü de o gece şehit edilir. Sabah olduğunda Tabgaç iki damla gözyaşı dökerek orduya intikam için seslenir. Bu bölümde de bazı bölümlerde olduğu gibi ayetlerden alıntı yapılmıştır. Yazar İktibas söz sanatını ustalıkla kullanarak anlamı daha da güçlendirmiştir.

Kitabın on birinci ve son bölümü *Alperenler Mahşer Yerinde*. Dünyadaki kıyamet günü yaşananları, anlattığı ve artık İsrail'in Sur'a üflediğini ve mahşer yerinde toplanan Alperenlerin bulunduğu yerde önce gözleri kamaştırın zümrüt yeşili bir sancak açılmıştır. Kenarlarından sarkan işlemeleri altın ve yakuttan olan Liva'ül Hamd sancağı açılmıştır. Ve Allah için yaşayıp Allah yolunda şehit olanlar o sancak altında toplanmışlardır. Sonrasında çeşitli sancaklar açılır. Alperenler Hoca Ahmet Yesevi' nin sancağının açılmasını beklerler. Hoca Ahmet Yesevi yanında beş kişiyle karşıdan görünür. Bu beş kişiden dördü, halifelerin dört büyükleridir. Beşinci kişi Hoca Ahmet Yesevi'yi yetiştiren Aslan Baba'dır. Hepsini alperenlere şahitlik yapmak için gelmişlerdir. Ahmet Yesevi açılan sancağı en öndeki alperene verip geçen sancakları tek tek selamlamıştır. Yasef, Oğuz Kağan, Atilla, Bilge Kağan, Satuk Buğra Han, Karahan, Selçuk Bey, Çağrı Bey, Alparslan, Melikşah, Danişment Gazi, Osman Bey, Fatih, Yavuz, Abdülhamit... Hepsini tek tek selamlanmıştır. Ahmet Yesevi alperenlere dönüp cennete girmeye hazır olup olmadıklarını sorar. "Allah-u Ekber!" nidaları arasında cennete girerler. Bu bölümde yazar, tarihimizdeki kişileri anmış onlara seslenerek Nida söz sanatını kullanmıştır.

Eser okuyucuya Hoca Ahmed Yesevi ve Nizam-ı Alem Ülküsünün ortaya çıkışını, Alperenliğin derviş geleneği ile savaşçı bir yapıya sahipliği bir araya getiren ve kutsal değerleri kendilerine yaşam tarzı olarak belirleyen kişiler olduğunu kıssalar ile anlatmıştır. İslamiyet'in Anadolu'ya yayılma sürecinde ve Türk İslam sentezinin şekillenmesinde büyük rolleri olan Alperenleri sade ve açıklayıcı bir dil ile bizlere tanıtmıştır. Fatih KAPLAN Bey'e öğretici bu çalışmasından minnettarım.

Kaynakça

Kaplan, Fatih. (2021). "Alperenler Ölümsüzlük Şerbetinden İçenlerin Hayat Hikayeleri...", İstanbul: Ateş Yayınları